

Erhvervsfremme i en nordjysk arbejdsløshedsø Beretning fra Jetsmark Kommune i 1950'ernes sidste halvdel

AF BØRGE MØLLER

Jetsmark Kommune i Vendsyssel var i 1950'erne Danmarks største arbejdsløshedsø, altså den kommune med den højeste arbejdsløshedsprocent. Driftige unge mennesker på egnen tog fat på opgaven med at skabe arbejdspladser i den lille sognekommune nordvest for Aalborg. Artiklens forfatter var en af dem.

I en blanding af dokumentation og erindring fortæller i artiklen om erhvervsfremmearbejdet i kommunen i de vigtige år i 1950'ernes sidste halvdel, hvor egnens største arbejdsplads, Kaas Briketfabrik, var under afvikling, og hvor nye arbejdspladser var påkrævet. Det er en beretning om et tøvende sogneråd, om mere eller mindre forstående politikere – og om benspænd fra såvel konkurrerende virksomheder og rigide bureaukrater. I beretningen omtales også flytning af arbejdskraft til Sjælland, som et af de tiltag, som politikere syntes var en god idé.

Men det er især en historie om foretagsomhed. I 1955 holdtes i Pandrup en stor erhvervsudstilling, der fik landsdækkende presseomtale, og den gav stødet til nye virksomheder på egnen. Inden for arbejdsløshedsbekæmpelse blev Jetsmark Kommune en foregangskommune, som andre kommuner lod sig inspirere af – og som landets ledende politikere måtte forholde sig til.

Første version af beretningen er skrevet i 2002-2003 og indleveret til Egnssamlingen i Saltum sammen med bl.a. fotodokumentation. Nærværende version er bearbejdet og revideret af årbogens redaktion og forfatteren i 2017.

Forord

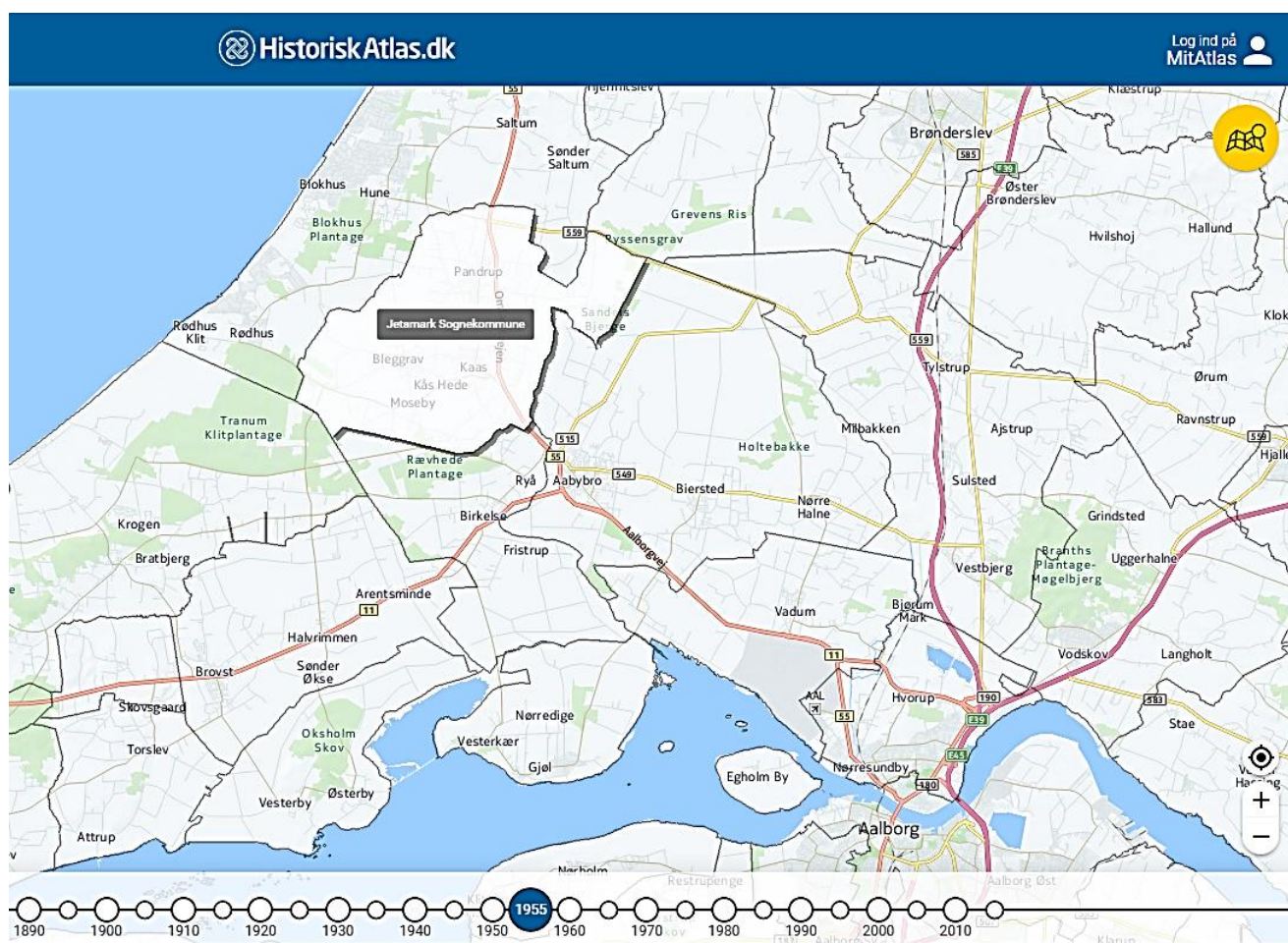
Denne beretning er blevet til på opfordring af nu afdøde, tidligere fagforeningsformand og byrådsmedlem, Arne Rye. I 2002 gjorde han mig opmærksom på, at det snart var 50 år siden, at erhvervsfremmearbejde i Jetsmark Kommune begyndte. Dengang, i 2002, lå Nordjyllands største arbejdsplads, Flextronics, fortsat i Pandrup, og den så Arne Rye som det foreløbigt bedste resultat af dette erhvervsarbejde. Arne Rye bemærkede, at jeg var den sidste af den lille flok mænd, der i 1950'erne tog opgaven op, som fortsat levede. Derfor måtte det være min pligt at sørge for, at historien blev skrevet. Altså kort sagt: Skrive historien om genrejsningen af arbejdspladser i Jetsmark Kommune efter at tørvemosernes og briketfabrikkens betydning var ved at være slut.

Efter mange betænkeligheder begyndte jeg forsigtigt på opgaven, som jeg tænkte mig at udforme som en egnbeskrivelse. Efterhånden som arbejdet med historien og undersøgelsen af begivenhederne skred frem, ændredes indholdet i væsentlig grad til en beskrivelse af vanskelighederne ved opbygningen af et nyt samfund, herunder den politiske træghed og kapitalpolitiske modstand, som vi mødte, og som bl.a. medførte en stor pressedækning i landsdækkende dagblade.

Mange slag blev tabt, men flere blev vundet, således at Jetsmark Kommune, der i 1970 blev til Pandrup Kommune og nu er indgået som en væsentlig del af Jammerbugt Kommune, i dag står

som et levedygtigt og moderne samfund. Der er siden 2003, hvor beretningen i al væsentlighed lå færdig, ganske vist sket mangt og meget, bl.a. måtte Flextronics lukke, men der er også skabt nye virksomheder. Det kan man i dag forvise sig om i bl.a. Pandrups industriområde, hvor Bent Exners markante skulptur VÆKST blev opstillet i 1993 som et symbol på dynamikken på egnen.

”Man er ikke landsforvist, naar man bor i Pandrup” og ”Jetsmark Kommune vil bevise, at den ikke er »langt ude på landet«” hed det i nogle avisoverskrifter i 1955. Det er forfatterens tro, at de slumrende kræfter, der dengang spirede frem som reaktion på egnens høje arbejdsløshed, fortsat kan findes overalt i det, der i de senere år er blevet benævnt ”Udkants-Danmark”. Beretningen er først og fremmest en fortælling om vendsysselsk stædighed, kamplyst og optimisme i Jetsmark Kommune i 1950’ernes sidste halvdel, men det også mit håb, at den vil have interesse for folk, der i vor nutid står med tilsvarende udfordringer.

Jetsmark Sognekommune lå nordvest for Aalborg. Pandrup var med 1.112 indbyggere i 1955 kommunens største by. Ved kommunalreformen i 1970 indgik Jetsmark sammen med omkringliggende sognekommuner i Pandrup Kommune, som i 2007 blev sluttet sammen med kommunerne Brovst, Fjerritslev og Aabybro til Jammerbugt Kommune. Gengivet med tilladelse fra HistoriskAtlas.dk.

Der var engang en arbejdsløshedsø!

- - to lange og ét kort fløjtesignal, ”G” i morsealfabetet! Det var det hemmelige fløjtesignal i Pandrup FDFs Egerpatrolje tilbage i fyrrerne, og det sidder så solidt indarbejdet i hoved og rygrad på alle os, der var med i patruljen den gang, at jeg er helt sikker på, at hvis jeg mange år senere havde fløjtet signalet uden for Oak Hill School i Connecticut i USA, så ville det ikke have været længe, før et vindue ville blive lukket op, og Lars Guldager, the Executive Director, havde stukket hovedet ud!

Jeg stak også hovedet ud af vinduet den aften i påsken 1954, da der blev fløjtet to lange og en kort udenfor på Bredgade i Pandrup. Det var BS, Børge Sørensen, dyrlægens Børge, der stod dernede og piftede. Han var hjemme på påskeferie fra sine HA-studier på Handelshøjskolen i København. Han ville op og ha’ en sludder, og sikkert også gerne en påskebryg!

Dette fløjtesignal – de to lange og det korte, blev starten på industrialiseringen af Jetsmark Kommune, og denne beretning er skrevet til minde om dyrlæge A.V. Sørensen og hans to drenge, Bent og Børge. Desværre er alle tre døde i dag, men de var hovedhjørnesteinene i det bygningsværk, man startede opførelsen af den gang i 1954. Utroligt mange timer, utroligt meget arbejde og utroligt mange penge kom det til at koste dem. Det var synd, at de ikke kom til at leve længe nok, til at se hvad det hele resulterede i; en tid med masser af flotte virksomheder og masser af arbejdspladser.

I hele efterkrigsperioden 1945-55 havde der i Hjørring, Thisted og Aalborg amter været en betydelig større arbejdsløshed end i det øvrige land, specielt i landkommunerne hvor der ind imellem kunne konstateres arbejdsløshedsprocenter på op til 42, og den officielle arbejdsløshedsstatistik viste, at uanset om det var sommer eller vinter, uanset vejrlig og hvad andet der ellers kunne tænkes at have indflydelse på beskæftigelsen, var ledigheden så langt den største i landkommunerne.

Medvirkende hertil havde i høj grad været, at den indenlandske brændselsforsyning stagnerede kort efter krigens afslutning, hvor forsyningen af kul og olie udefra igen blev mulig. Derved blev beskæftigelsen i tørvemoserne voldsomt reduceret. For både Nordjylland og landet som helhed spillede flere årsager ind i samme takt; nemlig den voldsomme mekanisering som landbruget undergik, en mekanisering som fortrængte tusinder af medhjælpere fra landbruget.

Jetsmark kommune var hårdest ramt af alle danske kommuner og lå uheldigvis i toppen på alle oversigter over arbejdsløsheden; alle var klar over den umulige situation der herskede i alle de mange arbejdsløshedsramte familier. Man havde i mange, mange år været fortrolig med den uafvendelige situation, at vintertid var lig med arbejdsløshed. I sommertiden, hvor man kunne have arbejde i tørvemosen, ved kommunens vejevæsen eller ved landbruget, måtte man skyndsomt sørge for at betale den gæld, man havde sat sig i i løbet af den foregående vinter. Beklædning og fodtøj til børnene, som der ikke havde været penge til længe, skulle også indkøbes, og samtidigt skulle der lægges penge til side til næste arbejdsløshedsperiode, for arbejdsløshedsunderstøttelse var nærmest ikke eksisterende.

Det var forhold man var vant til, og som man efterhånden havde lært at affinde sig med, men nu hvor arbejdsløshedsperioderne blev længere og længere, og de småjob man kunne redde sig, blev af kortere og kortere varighed, blev det virkelig vanskeligt at holde familien oppe.

Fagforeninger, sogneråd, amtsråd, folketing og regering stred for at bedre forholdene. I Bo Lidegaards biografi ”Jens Otto Krag 1914-1961” kan man læse:

Det var et fast socialdemokratisk synspunkt, at arbejdsløsheden ikke var naturgiven, men udtryk for det kapitalistiske systems iboende modsætninger. Det var ligeledes partiets opfattelse, at arbejdsløsheden kunne nedbringes, hvis man fra statslig side førte den rette politik, ja, at den takket være regeringens politik *var* nedbragt fra sin kulmination på næsten 32 procent i 1932 til ”kun” 22 procent i 1937. Der var langt igen, og Krag forsøger i fire artikler i *Jern- og Metalarbejderen* sidst i

1938 og først i 1939 at komme med en sammenhængende forklaring på, hvorfor tallet fortsat var så højt – og hvad der kunne gøres for at nedbringe det.

Krag skelner her ”mellem en Erhvervspolitik, der har til Formaal at forøge Beskæftigelsen, og en Socialpolitik, der har til Formaal at mildne og afbøde Beskæftigelseskrisens Virkninger.” (...)

Nøglen lå således i at øge produktionen på områder, der ikke belastede betalingsbalancen. Det kunne være felter, hvor dansk produktion trådte i stedet for importerede varer, eller eksportvarer, som ikke krævede større import af råvarer.” (...) Det kroniske handelsunderskud skabte en konstant mangel på fremmed valuta, der igen tvang regeringen til nidkær kontrol med, hvad denne valuta blev anvendt til. Hver ny aktivitet, der sattes i værk, og som skabte udsigt til øget beskæftigelse, medførte uvægerligt en øget import af råvarer Danmark ikke havde råd til.

Krag havde fra slutningen af 1930'erne, særlig som skribent i fagbevægelsens blade, gjort sig energiske anstrengelser for at formidle komplicerede økonomiske sammenhænge for socialdemokratiske tillidsmænd – og måske også lidt for at demonstrere, at han, akademikeren og fagøkonomen, havde et politisk sigte med sine studier og stillede sin ekspertise til rådighed for det sociale og økonomiske reformprogram, som Socialdemokratiet stod for. Det handlede mest af alt om, hvordan arbejdsløsheden kunne nedbringes. Som andre unge økonomer havde Krag her et skarpt blik for den rolle, staten kunne spille ved gennemførelsen af beskæftigelsesfremmende foranstaltninger, først og fremmest store anlægsarbejder og boligbyggeri. (*Lidegaard, bd. 1, s.102 f. og s.172*).

Vi skrev nu 1954 og arbejdsløsheden var et kæmpeproblem, ikke mindst i Jetsmark kommune. Der havde i årene under 2. verdenskrig været ekstraordinært gode beskæftigelsesmuligheder, først og fremmest naturligvis ved produktion af dansk brændsel som tørv og briketter. Også anlæggelsen af de tyske fæstningsarbejder langs vestkysten, gravning af pansergrave på kryds og tværs i baglandet og endelig de store udvidelsesarbejder af flyvepladsen ved Aalborg havde givet arbejde til mange. I flere år havde arbejdskraften søgt hertil for at deltage i disse arbejder, og mange var blevet hængende her efter krigen.

Boligsituationen fastholdt arbejdskraften her på egnen. Bortvandringen til andre landsdele med bedre beskæftigelsesmuligheder, som var den helt naturlige løsning som alle anbefalede, blev umuliggjort af boligsituationen. Havde man egen bolig, hvilket var det helt almindelige her, hvor der kun var yderst få lejeboliger, var det umuligt at sælge den, og det var lige så umuligt at finde en bolig på den egn hvor der måske var en lille chance for at finde et job.

Nedgangen i landbrugets beskæftigelsesmuligheder i netop disse år, medførte ligeledes et behov for en bortvandring fra egnen, der vanskeliggjordes om ikke umuliggjordes af bolignøden, og af mangler i arbejdsløshedsforsikringsystemet, der f.eks. ikke så sig i stand til at yde rejse- og flyttetilskud, og af manglen på skattemæssige fradragmuligheder i forbindelse med befordringsudgifter og udgifter ved dobbelt husførelse.

I årene 1951/54 havde der i Jetsmark kommune været en gennemsnitlig arbejdsløshedsprocent på 29,7 hvor gennemsnittet for alle landets provinsbyer i samme tidsrum kun var 4,2 %. Sognerådsmedlemmerne havde brudt hjernerne for at finde beskæftigelsesarbejder, der kunne iværksættes med statstilskud, for kommunekassen var tom. Mange deputationer havde Jetsmark Sogneråd sendt til København for at søge frigivet beskæftigelsesarbejder og på anden vis søge støtte til afhjælpning af de store arbejdsløshedsproblemer kommunen havde at slås med.

Dyrlæge A.V. Sørensen sad i sognerådet og var formand for teknisk udvalg (vejudvalget) og som sådan leder af mange af disse deputationer, og da dyrlægens yngste søn, Børge, læste på Handelshøjskolen i København og var huskendt i Kongens by, var han blevet inddraget som cicerone for Jetsmarkfolkene under Københavns-opholdene.

Allerede i 1949 havde regeringen efter forhandling med arbejdsmarkedets parter nedsat en Arbejdsmarkedskommission, der havde til opgave at undersøge forholdene på arbejdsmarkedet og udarbejde forslag til løsning af beskæftigelsesproblemerne. Professor Jørgen S. Dich, Aarhus Universitet, havde udarbejdet et ”*Promemoria vedrørende Foranstaltninger til Bekæmpelse af*

Arbejdsløsheden i de såkaldte Arbejdsløshedsøer”, og på baggrund heraf havde kommissionen nu udarbejdet en betænkning, der anviste forskellige forslag til løsning eller forbedring af forholdene. Under udførelsen af sit cicerone-job havde Børge Sørensen fået kendskab til de forskellige forslag til støtteforanstaltninger, kommissionen overvejede, og var klar over, at skulle Jetsmark kommune kunne udnytte de muligheder, støtteforanstaltningerne tilsyneladende åbnede adgang til, måtte man være lynhurtig. En lille landkommune som Jetsmark ville ellers uhjælpeligt komme til kort over for de vakse købstæder, med smarte erhvervschefer og dygtige embedsmænd. Han drøftede sagen med sin far, dyrlægen, og sammen tumlede de to nu med tanken om hvordan Jetsmark skulle te sig.

Tankerne var begyndt at tage form. En plan tegnede sig, og det var denne plan, som Børge ville delagtiggøre mig i, da han den aften i påsken 1954 fløjtede neden for mit vindue: to lange og ét kort!

De sørgelige rester efter den glørværdige Kaas Briketfabrik. Fra etableringen i midten af 1920'erne og knap fire årtier frem kom fabrikken til at spille en central rolle for beskæftigelsen i Jetsmark Kommune – og for den danske brændselsforsyning. Foruden varme til frysende danske hjem, havde Kaas Briketfabrik også i hele dens levetid en vigtig funktion ved at understøtte undervisnings- og kulturinstitutioner i den fattige egn. I 1950'erne ændrede forsyningssituationen sig ved import af kul og olie, og fabrikken var i hastig nedgang, og den lukkede definitivt i 1966. Jetsmark Kommune kom til at stå med den enorme arbejdsløshed, der gav Jetsmark kommune prædikatet som "Danmarks Arbejdsløshedsø Nr. 1". Det var årsag til de initiativer, der efterfølgende beskrives her. En flok lokale ildsjæle har nu igennem mange år utrætteligt, men foreløbigt uden resultat, kæmpet for at bevare stedet som et minde om et hjørne af dansk industrihistories store betydning. Foto 2017: Allan Vestergaard.

Jeg har en plan!

Dagbladet Ny Tid 25. marts 1955:

I god ro og orden marcherede 216 arbejdsløse arbejdsmænd i går eftermiddags de 3 km fra Kaas til Pandrup, for overfor Jetsmark Sogneråd at understrege deres krav om arbejde. Over 380 mand er ledige i tiden; 30 af dem har opbrugt deres understøttelse og må have socialhjælp, og 70 af dem har været uden arbejde fra 7 til 10 måneder. Der er regulær nød i mange hjem, og de følte alle sammen, at de måtte gøre noget, selv om de måske ikke havde stor tiltro til virkningen af et demonstrationstog.

Dette var bare en af de mange avisartikler, der dengang forsøgte at skabe indtryk af den arbejdsløses barske hverdag. En hverdag, som langsomt, lidt efter lidt, smittede af på alle andre i lokalsamfundet. De, der havde arbejde var ikke langt fra at have dårlig samvittighed. Samtalen med den arbejdsløse nabo og ven var blevet så underlig tvungen og ufri; man søgte at undgå at møde ham. Og efterhånden som flere og flere måtte slutte op i de arbejdsløses rækker, blev man mere og mere nervøs for hvornår det mon ville ramme en selv. Købmanden overvejede gang på gang, hvor langt han mon turde gå. Både Jens og Søren og alle de andre, der nu i årevis havde "haft en bog" hos ham, hvor familiens køb blev noteret til betaling når det næste gang blev den første; hvor længe turde han blive ved med at yde denne kredit, og hvordan skulle han bære sig ad med at sige, at nu var det slut!? Og omsætningen faldt i alle forretninger og hos alle håndværkere. De få der ikke var ramt, blev alligevel forsigtige og holdt igen. Hele det lokale samfund blev skruet ned, holdt tilbage. Ingen turde rigtig noget mere. Det var med alle sådanne tanker i baghovedet, at de to Børge'r mødtes den dag i påsken.

Men dyrlægens Børge havde en plan! Vi skulle ha' fabrikker til kommunen! Vi skulle beskæftige vores arbejdere her hvor de boede! Vi skulle ikke lade dem flytte bort efterladende deres usælgelige boliger der bare hurtigt ville blive fyldt op med husvilde andre steder fra. Det at have ledig arbejdskraft skal være et plus for os, for det har man ikke alle steder! Ingen landkommuner overhovedet tør tro på en fremtid med industrier, hvis de ikke selv har råstoffer i deres undergrund; så de gør akkurat lige så lidt som vi.

Men: VI SKAL GØRE NOGET!

Der er ingen tvivl om at folketinget må vedtage nogle støttelove til fordel for arbejdsløshedsøerne, og det bliver ganske sikkert i form af billige lån og afdragsfrihed for de der vil bygge virksomheder og skabe beskæftigelse i arbejdsløshedsøerne. Jeg har drøftet det hele med far. Vi skal være parate til at springe ud, så snart loven bliver vedtaget. Vi skal have store annoncer i Berlingske Tidende og i Jyllands Posten samme dag, hvor vi tilbyder gratis industrigrunde, masser af lånemuligheder, vores lokale pengeinstitutter må være parate og hjælpe, og arbejdskraft har vi jo nok af. Jeg klarer ministerierne i København; skaffer støtte hos myndighederne, og løber de københavnske industrier på dørene. Du skal sidde her hjemme og tage imod emnerne når de dukker op. Skrive til de der reflekterer på vores annoncer, fortælle dem om mulighederne, præsentere dem for kommunens folk, for de håndværkere der skal bygge fabrikkerne, og følge dem i banken. Far har lovet at klare sognerådet; de må skaffe pengene og være lidt vakse!

Dyrlægens Børge var i besiddelse af enorme overtalelsesevner, og de påskebryg, vi sad og drak, hjalp ham måske også. I hvert fald havde jeg lovet ham al den bistand, jeg kunne opvise – inden det blev påskemorgen.

Jetsmark Erhvervskontor

En intensiv korrespondance mellem et kvistværkelse i Pandrup og en mandskabsstue på Høveltegård Kaserne i Nordsjælland, hvor Børge Sørensen nu befandt sig ved telegraftropperne efter afsluttet eksamen på Handelshøjskolen, tog nu sin begyndelse. Kontakter skulle opbygges, oplysninger indhentes. Kommunekontor og Sogneråd skulle vækkes og forsøges skubbet i gang på en pæn måde. En henvendelse til ingeniør Andersen på Briketfabrikken og til bagermester Honoré, om sammen med dyrlægen og os to, at danne et lille selvbestaltet erhvervsråd, blev positivt besvaret og en række møder hos Honoré fastlagde arbejdsgangen. De ”voksne” medlemmer lovede at træde til hvor vi mente der krævedes en ”voksen henvendelse”; f.eks. lovede Honoré at snakke med pengeinstitutterne om, hvad de kunne hjælpe os med af oplysninger og støtte af forskellig art, og ingeniør Andersen stillede sig til rådighed hvis der mødte emner op hvor der skulle diskuteres tekniske problemer. Dyrlægen forelagde hele vores ide for Jetsmark sogneråd, og der accepterede man at vi dannede et sådant erhvervsudvalg, der skulle forsøge kontakt med fabrikker og virksomheder for eventuelt at få lagt afdelinger i Jetsmark. Sognerådet udpegede dyrlægen og de to sognerådsmedlemmer Thorvald Pedersen og Lars Ovesen til at være vores kontaktpersoner, der kunne bistå med råd og dåd. Men ellers måtte sognerådsformand Chr. Hollensen konstatere, at der ikke var penge til noget. Man kunne vel betale vores frimærker, men ellers måtte vi vide, at kommunen ikke havde penge til at sætte arbejde i gang, udover de 190.000 kr. man havde fået i tilskud til reparation af Engesgårdsvejen, og så havde ministeriet godt nok givet mundtligt tilsagn om et senere tilskud til Udholmsvejen og til Toftegårdsvejen, men derudover var der ikke penge til noget som helst!

Mens Kejser Haile Selassie besøgte København, gik vi gik i gang med at indsamle alle relevante oplysninger om lokale forhold, som udefrakommende mulige industrifolk og arbejdsgivere kunne tænkes at efterspørge, og det viste sig hurtigt at være en ret omfattende opgave. Det drejede sig selvfølgelig i første omgang om oplysninger om den til rådighed værende arbejdskraft: faglært, ufaglært, køn, alder, uddannelse, arbejdserfaringer m.m. .. Udbud af ledige lokaler (værksteder, lader o.lg.), velegnede industrigrunde (tilkørselsforhold, kloakering, mulighed for vigespor til privatbanernes skinnenet), byggemodenhed, ejerforhold og grundpriser. Forsyningsforhold til vand og kraft; spildvandsafledning m.m.

Også oplysninger om lokale kreditmuligheder, lokale banker og sparekasse, lokale beskatningsforhold, boligforhold, skoler og alt hvad der kunne oplyses positivt om biblioteker, biografer, sportsforeninger, detailforretninger osv., alt skulle indsamles så mulige forespørgsler omgående kunne besvares. Kæmner Søndergaard blev stillet forvirrende mange spørgsmål, og Thorvald Pedersen, der var bestyrelsesmedlem i en lokal transformatorforening og Lars Ovesen som sad i Arbejdsmandsforbundets bestyrelse, måtte træde hjælpende til. Mange, mange formiddage måtte isenkramekspedienten spørge sig fri og spurte på cykel til Cannerslund, dyrlægens bolig, for at forelægge spørgsmål og henvendelser. Her blev det til en ekstra kop morgenhe og gensidig orientering, om hvad den anden Børge havde kunnet berette fra København, om sine talrige besøg i arbejdsministeriet og i landsforeningen Dansk Arbejde m.m. Herfra videre på cykel de næste 100 meter over på Alderdomshjemmet. Her var Lars Ovesens kone forstanderinde, og her nede i kælderen, i alderdomshjemmets store køkken, ventede Lars Ovesen med kaffe og rullepølsemedder, spændt på at høre nyt om hvad der kunne være dukket op.

Endnu var der ikke vedtaget nogen støttelove til fordel for arbejdsløshedsøerne, men det gjaldt jo også om at være foran, være parat til at rykke ud så snart loven blev vedtaget. Den 15. april 1955, mens polioepidemien brød ud i København, var der en lang debat i folketinget om vedtagelse af lovene om arbejdsløshedsbekæmpelse i arbejdsløshedsøerne – ofte kaldt AØ-områderne.

Det drejede sig om fire lovforslag som Hedtofts socialdemokratiske regering lagde frem til debat, og som blev modtaget med velvilje og forståelse for, at dette var noget der hastede; noget der

gerne skulle kunne vedtages inden folketinget rejste hjem på sommerferie, så den lange debat sluttede med henvisning til hurtig behandling i et udvalg. De fire love drejede sig om:

1. Gennemførelse af lempelige afdrags og forrentningsvilkår for lån til virksomheder med henblik på forøget eksport.
2. Fastsættelse af lempeligere afdrags og forrentningsvilkår til industrivirksomheder til produktivitets- eller produktionsfremmende investering og rationalisering.
3. Forhøjelse af tilskuddet til grundforbedring fra 33 1/3% til 50%.
4. Lempelse af afdrags- og forrentningsvilkårene for modernisering og rationalisering af fiskerivirksomheder.

Selvfølgelig var der forskellige politiske indvendinger. Venstremanden Jens Edvard Foged mente at arbejdsløshedsproblemerne kunne løses ved at flytte den ledige arbejdskraft derhen hvor der var arbejde. Han efterlyste indstillingen fra krigsårene, hvor arbejdsløse fra København og andre større byer drog til brunkulslejerne og tørvemoserne, selv om det var forbundet med noget primitive boligforhold. Den arbejdsløse måtte kunne rejse efter nye arbejdspladser selv om man måtte være borte fra hjemmet nogle dage ad gangen. Arbejdsminister Jens Otto Krag erklærede sig enig med Foged; arbejdsanvisningen måtte effektiviseres, men i øvrigt mente han ikke at kontorerne på Slotsholmen skulle bestemme hvordan de forskellige love skulle udnyttes. Den nye lovgivning skulle i høj grad appellere til det lokale initiativ, til både de offentlige og private initiativtagere. (ifølge Aalborg Stiftstidende 16. april 1955)

Denne artikels forfatter Børge Møller ses her i ungkarlehybelen oven over faderens isenkrambutik i Pandrup. Kvistværøset fungerede i midten af 1950'erne som "kommunalt erhvervskontor". Privatfoto.

Men det lokale initiativ lå altså allerede på lur i Jetsmark, og kommunens udsendte medarbejder i København, Børge Sørensen, havde drøntravlt. På alle fridage drog han fra kasernen i Høvelte til København, styrtede rundt fra den ene ekspeditionssekretær og kontorchef til den anden, rundt i de forskellige ministerier, der havde med vores problemer at gøre. Hans ungdommelige gå-på-mod og optimisme og meget høflige fremtræden, hjalp ham til mange værdifulde kontakter. Han stillede sig også beredvilligt til rådighed, når deputationer fra Jetsmark sogneråd var på besøg på Slotsholmen. Jetsmarkfolkene var lykkelige for at få en stedkendt vejviser, der også om aftenene efter møderne hos ministrene, folketingspolitikere og embedsmændene, var en velorienteret guide rundt i byens aftenliv, og som oven i købet kunne sørge for at alle kom velbeholdne ombord inden Aalborgbådens afgang.

En særdeles livlig korrespondance flød mellem de to Børge'r i henholdsvis København og Pandrup. Et brev af 19. april 1955 viser besværet med at få kommunen optaget i landsforeningen Dansk Arbejdes industriplaceringstjeneste og med at skubbe på det træge sogneråd, hvor et udvalg nu syv år efter at det blev nedsat for at udarbejde en byplan, stadig ikke var kommet i gang. Endvidere omtaler brevet en af udvalgets allerførste henvendelser til en dansk industri om at henlægge en afdeling i kommunen. Ikke overraskende gik henvendelsen til den stærkt ekspanderende Danfoss-virksomhed. Brevene giver et indtryk af den amatørisme, men samtidig også den brændende iver, der prægede hele arbejdet i den første tid. Den næste epistel fra Pandrup til Høvelte fortsætter i Danfoss-sporet, der efter nogen diskussion og Andersens betænkelighed ved at udstille vor uformåenhed, endte med afsendelse af et brev. Desværre er kopien af vor henvendelse til Danfoss bortkommet, men nogle få dage senere indløb så svaret fra Nordborg: *"Jeg har med tak modtaget Deres venlige brev af 7.d.m. men må meddele, at Deres forslag ingen interesse har for mig. Med venlig hilsen, sign. Mads Clausen."*

Børge Sørensen, "Dyrlægens Børge", var en af ildsjælene bag erhvervsfremmearbejdet i Jetsmark i midten af 1950'erne. Han studerede dengang ved Handelshøjskolen i København – og aftjente derefter værnepligt på Høveltegård Kaserne i Nordsjælland. Børge Sørensen havde derved bedre mulighed for at banke på dørene i ministerierne end folkene hjemme i Jetsmark Kommune. Her er Børge Sørensen fotograferet ved skrivemaskinen i 1957. Privatfoto.

Der kom altså et venligt svar fra fabrikant Mads Clausen, Danfoss, men jo desværre negativt som langt, langt de fleste svar vi modtog på de henvendelser vi afsendte til højre og venstre, hver gang en avisartikel gav os en ide, og hver eneste gang afsendt med den allerstørste forventning og ungdommelige optimisme. Det lille udvalg i Pandrup var dagligt i indbyrdes kontakt, og ind imellem de små møder, måtte der også findes tid til de lidt større:

... vi var alle tre (Andersen, Honoré, Børge M) sammen med en del af sognerådet og Alfred Søborg (formand for Arbejdsmændenes fagforening, Pandrup-Kaas afd.) med et par arbejdere, til foredrag og diskussion ude i Aalborg. Professor Dich, Aarhus Universitet, indledte med en omtale af kommissionens arbejde og betænkning. Han stillede sig meget skeptisk mod tanken om oprettelse af industrier i Jetsmark eller i andre landkommuner. For ham var den eneste mulighed at flytte arbejderne bort til steder hvor der var behov for arbejdskraft!

I Jetsmark havde der i april i nogle dage været 450 arbejdsløse ud af 522; en arbejdsløshed på 86 %! Med forårets komme blev der igen mulighed for beskæftigelse og i maj måned viste det sig, at arbejdsløshedsprocenten var faldet til 17 %, men 16 mand var blevet beskæftiget med en udvidelse at Jetsmark kirkegård og bygning af et meget arbejdskrævende kirkegårdsdige, 37 mand var i Sandmosen, 34 mand rundt om forskellige steder på kommunevejene, alt dette var rent beskæftigelsesarbejde, alene sat i gang for beskæftigelsens skyld uden hensyn til den tomme kommunekasse. Talte man disse 87 mand med, ville arbejdsløshedsprocenten stadig være helt oppe på 34 %.

For yderligere at fremtrylle beskæftigelse foreslog sognerådet at staten erhvervede 300 moselodder i Sandmosen nord for Vedsted Hede og foranstaltede en opdyrkning, som den man her i årene efter krigen havde udført i Tranum Sandmose. Direktør Jørgensen, Kaas Briketter a/s, havde i månedsvis arbejdet på et større projekt omfattende kultivering og opdyrkning af hele 300 ha i Koldmosen, bestående af i hundredvis af bittesmå, meget lange men meget smalle moselodder, tilhørende forskellige lodsejere rundt om i hele egnen, idet hver enkelt landejendom fra gammel tid havde fået tildelt en sådan parcel i mosen til tørveskær. Der var stadig en del tørvemasse gemt under flyvesandet som ved samlet foranstaltning kunne udnyttes, men som for den enkelte i alt for mange tilfælde var både for småt og for besværligt. Nu var det lykkedes for direktør Jørgensen at udrede hvilke parceller der tilhørte hvem, han havde udarbejdet et stort projekt der kunne give langvarig beskæftigelse til mange folk, og bagefter efterlade de 300 ha som værdifuld landbrugsjord til korndyrkning. Briketfabrikken stod overfor ophugning af det nu overflødige, men meget værdifulde hydro-peat-anlæg, som man tilbød at stille gratis til rådighed, ligesom man tilbød at overtage styringen og hele administrationen af det store projekt.

Den 9. marts 1956 kunne direktør Jørgensen forelægge projektet for alle lodsejerne på et møde på Pandrup Hotel, men det hele strandede på enkelte lodsejeres modstand. Kaas Briketter kunne skrinlægge planerne igen; det store forberedende arbejde var spildt. Det kan i vore moderne tider, hvor man kan få lov til at ekspropriere værdifuld agerjord til anlæg af golfbaner, synes uforståeligt. Men den private ejendomsret var endnu den gang helt ukrænkelig.

Den lokale afdeling af Dansk Arbejdsmands Forbund lagde også hovederne i blød og kom frem med et forslag om opdyrkning af et areal syd for Nordre Udholmsvej, og udlægge det til grøntsagsgartneri og frugtplantager. Sognerådet videregav ideen til FDB, men den blev aldrig realiseret.

I et brev hjem 17. maj 1955 skriver Børge Sørensen efter et møde i Arbejdsministeriet, for gensidig orientering:

Først redegjorde jeg for de foreliggende planer og om oprettelsen af Erhvervskontoret. Kontorchefen var meget tilfreds, selvom han forstod de vanskeligheder vi måtte kæmpe imod. Dernæst kom vi ind

på spørgsmålet om den praktiske gennemførelse af de forskellige støttelove. Til de forskellige love findes tilhørende bekendtgørelser, som ministeriet nu sender til dig. Jeg bad om at få flere eksemplarer fremsendt. Vil du lade mig få et sæt sendt herover. Så må vi sætte os grundigt ind i præmisserne, for at kunne betjene emnerne med en vis sikkerhed. Spørgsmålet om forretningsgangen gav følgende resultat: der vil i morgen, onsdag, på et ministermøde blive vedtaget et regulativ gående ud på, at der i arbejdsløshedsramte amter skal oprettes amtsudvalg der skal behandle arbejdsløshedsproblemerne og tjene som ministeriets mere lokalt prægede organ. Ser du faren? Vi kan risikere at falde i hænderne på et tilfældigt sammensat udvalg med en ligeså tilfældig forretningsgang! Så diplomatisk som muligt fremførte jeg denne mening, og nu har vi så – i kraft af at Jetsmark kommune er den eneste kommune med et egentligt erhvervskontor (!) blandt arbejdsløshedsøerne – fået tilladelse til bare at komme direkte til ministeriet med problemerne! Så det skal nok gå. Kontorchefen var meget imødekommende og meget interesseret i hele vores sag. Han betroede mig, at der inden længe ville blive indkaldt en delegation fra kommunen; så skulle vi jo gerne være helt i gang forinden.

Men det var ikke nok at have opbakning i arbejdsministeriet, vi måtte udbrede kendskab til vore problemer og til de muligheder vi kunne fremvise, for hele offentligheden. Vi måtte skaffe os presse. Penge til markedsføring lå det meget tungt med, så vi måtte skaffe os presse uden at det måtte koste noget. Men hvordan? Da Pandrup by blev dannet 60 år tidligere, havde de den gang tilflyttede forretningsfolk slået på stortromme ved afholdelse af en stor erhvervsudstilling. Det måtte vi kunne gøre igen! – Den 15. maj 1955 skrev vi til sognerådet:

Indenfor den nærmeste fremtid vil det af Jetsmark Kommune støttede erhvervskontor være klar til at begynde sin aktivitet for at trække nye virksomheder til kommunen. Over en bred front vil man søge at komme i forbindelse med eventuelle emner og forelægge de argumenter for dem, der kan begrunde en virksomhedsanlæggelse i Jetsmark kommune.

En uomtvistelig vanskelighed som melder sig uden direkte forbindelse med erhvervsvilkårene, er den kendsgerning, at Pandrup og Kaas af mange mennesker ikke skønnes at rumme ret mange af de bekvemmeligheder og goder, som arbejdsvilkårene i større byer indebærer. Der tænkes her især på den videre skoleuddannelse for børnene, manglende muligheder for samkvem med kolleger indenfor erhvervet, mindre og færre forretninger og håndværksvirksomheder, og færre muligheder for adspredelse.

For at råde bod på denne ”badwill”, der afgjort har været medvirkende til, at der indtil dato ikke findes egentlige industriforetagender i de to byer, foreslår vi, at der til efteråret afholdes en stort anlagt erhvervsudstilling i Pandrup. Formålet med udstillingen skal være gennem tilskueres besøg og ikke mindst ved presseomtale, at give offentligheden det indtryk, at kommunen allerede HAR et næringsliv med driftige forretninger og håndværksvirksomheder, og som et vigtigt kulturelt islæt, at der også ER muligheder for ”åndelig føde”.

Begrundelsen for at afholde udstillingen til efteråret er, at den som nævnt skal tjene til at vinde offentligheden eller grupper af denne som goodwillspredere og fjerne badwill, så arbejdsvilkårene i erhvervsfremstødet bliver gjort lettere. Endelig er der det vigtige forhold, at den kan skabe en ønskværdig presseomtale på et tidspunkt, hvor første runde i erhvervsfremstødet er ved at være tilendebragt.

Udstillingen foreslås afholdt under Pandrup Borger- og Håndværkerforenings ledelse med kommunal støtte, idet den dog søges gennemført hvilende økonomisk i sig selv!

I et brev den 19. maj orienteredes Børge Sørensen om den hjemlige modtagelse af udstillingsplanerne og om en henvendelse til FDB's kemikaliefabrik i Esbjerg.

Vores henvendelse til FDB i anledning af deres kemikaliefabriks vanskeligheder med naboklager over røg og støj nede i Esbjerg, var endnu ikke besvaret, men fagforeningsformanden Alfred Søborg fortalte, at han havde bakket vores henvendelse op, da han havde været i København. Han havde tilfældig mødt ”min veninde Lis Groes, - det er vel ikke også din veninde?” og havde

gennem hende været i forbindelse med hendes mand, der var direktør for FDB. Søborg fik svar fra Groes; de havde drøftet vores henvendelse på et bestyrelsesmøde, og det var ikke uden interesse. Men de ville allerede nu, inden nogen forhandlinger blev indledt, gøre opmærksom på, at vi i givet fald måtte tage dem som de var, med ildelugt og skident spildvand. Lugten mente vi nok vi kunne finde plads til; spildvandet var nok et alvorligere problem. Vi vidste jo ikke hvor forurenset vandet kunne være; om en klaringsdam, som kommunen netop havde projekteret, og hvor urenhederne kunne bundfældes, ville være tilstrækkelig. Det var den gang endnu den eneste rensende foranstaltning, man kunne forestille sig i en dansk landkommune.

Sagen gav anledning til hektisk aktivitet. Dette var jo den allerførste chance vi havde fået at prøve kræfter på, og at det så var et selskab som FDB der stod bag; det var et firma alle sognerådsmedlemmer kendte og havde tillid til, så vi blev alle helt febrilske. Kun ingeniør Andersen bevarede hovedet koldt og optegnede roligt og sagligt de forhold der skulle undersøges og de spørgsmål der skulle stilles. Imidlertid løste FDBs Esbjerg-fabrik sine problemer ved at købe og nedrive de nabohuse, hvis indehavere havde forvoldt dem alle problemerne. -- Vi måtte forsøge at falde ned igen og tage fat på næste opgave.

I den positive stemning FDB-sagen havde hensat sognerådet i, havde man bevilget os hele 1.000,- kr. til en annoncekampagne. Med det prisniveau vi kender i dag, lyder det helt vanvittigt at man kunne få nogen som helst avertering for kun 1.000,- kr. men vores annonce:

Påtænker De ETABLERING ELLER FLYTNING AF INDUSTRIVIRKSOMHED er der gode muligheder i Jetsmark Kommune i Nordjylland. Kommunen tilbyder interesserede meget billige og egnede industrigrunde fint beliggende nær bane og hovedvej. I henhold til finansministeriets støttelove for arbejdsløshedsøer, kan der tillige regnes med lån fra staten på 80-90 % af etableringsomkostningerne (afdragsfrit i de første 5-10 år). Er De interesseret i nærmere oplysninger bedes De omgående sætte Dem i forbindelse med ERHVERVSKONTORET I PANDRUP.

kunne den gang i 1955 indrykkes én gang i Berlingske Tidende for 145,- kr, og 3 gange i Jyllands Posten for kun 165,- kr i alt. Så vi startede annonceringen og opdagede først for sent, at vi havde gjort støttelovene til finansministeriets, selv om de rettelig var handelsministeriets, men der var tilsyneladende ingen der opdagede fejlen. Da daværende Arbejds- og Økonomiminister Jens Otto Krag's dagbøger her for nylig dannede grundlag for en stor biografi, var vi meget spændt på at læse, hvad der deri kunne stå om vores meritter. Ikke så meget om vores fejl i annoncen, men i høj grad hvordan man i den socialdemokratiske regering havde fulgt hele problemstillingen omkring arbejdsløshedsøerne og de meget alvorlige problemer deres vælgere her i Nordjylland havde at kæmpe imod. -- Ikke et ord var der om hele dette kæmpeproblem, som for os var det vigtigste af alt! Men vi vælger at tro at det er biografens forfatter, Bo Lidegaard, der har sprunget dette kapitel over; det er jo heldigvis ikke så aktuelt mere.

Kommunen havde storsindet lovet at dække alle de direkte udgifter til telefon og porto m.m. og betalte da også omgående og kontant de 21 kr., vi havde forbrugt i april måned. Det var til tider lidt vanskeligt at overbevise alle sognerådsmedlemmerne om nødvendigheden af arbejdet; at det var noget der kunne bruges til noget, og at det skulle koste penge?! For at give dem et indtryk af arbejdets omfang, fik dyrlægen arrangeret at jeg mødte op ved alle sognerådsmøder og gav dem en orientering om hvad der var sket siden sidst. Jeg blev puttet ind i kaffepausen, så foruden refusion af vore frimærker fik jeg både kaffe og kage, og tilmed også "røgelse". Her kunne jeg så fortælle om de mange henvendelser vi rettede mod både øst og vest, og om de reaktioner vi modtog tilbage, og der er såmænd ikke noget at sige til den sunde skepsis disse voksne landmænd og arbejdsmænd mødte min meget ungdommelige begejstring med.

Og så blev da omsider vores første rigtige annoncekampagne skudt af. Jetsmark Kommunes første offentlige henvendelse til den danske industri og offentlighed, om at anskue problematikken

omkring industriplaceringen helt anderledes end hidtil. Man ville åbne folks øjne for den ufaglærte arbejdsmand, der i Jetsmark Kommune hidtil kun havde kunnet ernære sig ved i nogle sommermåneder at arbejde med en skovl imellem hænderne; arbejde på akkorder, der takket være et umenneskeligt slid og tempo, satte ham i stand til at tjene lige nøjagtigt så meget i den alt for korte sæson, at han med den største sparsommelighed kunne forsørge sin familie igennem den alt for lange vinter uden indtægter ud over den lillebitte understøttelse. Måske kunne han være heldig, at nogle dages lønindtægt, som snekaster i vinterens løb, kunne forsyne børnene med lidt nyt og varmt tøj. Denne arbejdsmand skulle man nu pludseligt anskue som en potentiel industriarbejder. En industriarbejder der takket være sin robusthed, sin nøjsomhed og sin flid, lige fra han som lille purk havde måttet hjælpe i mosen med at sikre familiens brændsel og varme, og takket være den naturlige villighed og vilje til at holde fast, rigtig holde fast, hvis drømmen om varigt arbejde skulle gå i opfyldelse, ville efter lidt omskoling kunne udvikle sig til en virkelig værdifuld industriarbejder.

Vi havde udtalelser fra både direktør Johs. Jørgensen og fra ingeniør Svend Aage Andersen, fra Kaas Briketter, der enslydende kendetegnede Jetsmark-arbejderen som en uhyre stabil arbejdskraft, uden opsætsighed, uden sygefravær, punktlig, præcis og flittig, men kunne man overbevise fremmede industrifolk herom?

Responserne på annoncerne begyndte at dukke op takket være en solid samtidig tekstomtale i aviserne. Der var forespørgsel fra unge håndværkere der var interesseret i at etablere sig. Der var henvendelser fra eventyrere og fuseraster med højtflyvende planer men uden kapital. Der var en efterlysning af en "kold jomfru" til en restauratør på Sjælland, men der var også forsigtige, kortfattede forespørgsler med nøjagtige og præcise spørgsmål, og der var i denne allerførste omgang to henvendelser, der i tiden der fulgte virkelig gav det lille primitive erhvervsråd og det endnu mere primitive erhvervskontor arbejde at tage fat på – og den ene henvendelse resulterede et år senere i åbning af en af Pandrups første nye virksomheder.

Flytning af arbejdskraften

Som den første og bedste løsning på arbejdsløshedens problem havde Arbejdsmarkedskommissionen i sin betænkning nævnt muligheden for at flytte den ledige arbejdskraft væk til andre egne hvor man manglede arbejdskraft. Det syntes jo da også absolut at være den mest logiske løsning, men Arbejdsmarkedskommissionen nævnedes selv en række utilsigtede uheldige følger en sådan bortflytning ville få.

For det første påpegedes de meget store krav der i så fald måtte stilles til det offentlige arbejdsanvisningssystem for at forhindre at nye arbejdsløshedser ville opstå på steder hvortil mange arbejdssøgende flyttede fra andre landsdele. En væsentlig vanskelighed ville også være fremskaffelse af boliger. At give tilflyttende arbejdsløse fortrinsret til ledige boliger kunne være særdeles problematisk, da det ville være direkte i strid med de gældende regler for boliganvisning, der både stillede krav til den boligsøgende husstands størrelse, men også krævede en vis tids forudgående bopæl i kommunen. En absolut ikke uvæsentlig vanskelighed ville være forbundet med at hjælpe de fraflyttende familier i arbejdsløshedserne af med deres boliger. Købere fandtes jo ikke i de områder, og det kunne derfor komme på tale at staten måtte købe disse boliger med videresalg for øje. Der kunne dog i den forbindelse sikkert imødeses en måske ikke uvæsentlig prisstigning på huse i disse områder, og der måtte regnes med økonomiske tab for staten. Samtidigt kunne måske forventes uro ved at forhindre husvilde og arbejdsløse fra andre egne af landet i at stille krav om disse boliger.

Det var absolut ikke problemløst da staten i samarbejde med Ballerup-Måløv kommune besluttede sig for at prøve at overflytte et antal arbejderfamilier fra Jetsmark. En delegation fra

Ballerup-Måløv med borgmester Aage Hansen i spidsen drog til Pandrup hvor man i forvejen havde averteret efter interesserede familier. Der havde i første omgang meldt sig 30 familier, men man havde kun boliger til de 15, så på et møde på Jetsmark Kommunekontor blev disse 15 så udpeget. De blev foreløbigt garanteret ét års arbejde ved kloakeringsarbejder i Ballerup, og sikret en moderne 2 ½ værelses lejlighed med alle moderne bekvemmeligheder. Jetsmark sogneråd besluttede at betale flytteomkostninger plus den første måneds husleje, og fagforeningen betalte togbilletten for familierne, der naturligvis glædede sig til at flygte fra den langvarige, ja nærmest konstante arbejdsløshed, samtidigt med at de følte en nagende usikkerhed over flytningen til storbyen og til alt det ukendte.

De fik ikke lov til at flytte ubemærket! Den sidste tid før flytningen blev familierne hjemsøgt af journalister fra alle egne af landet. Det var første gang man i Danmark forsøgte en sådan samlet flytning af arbejdsløse familier, og det var med et stik i hjertet at de tilbageblevne Jetsmark-arbejdere hørte om vilkårene der mødte deres kammerater. Tænk sig: varigt arbejde 12 måneder om året, og selv om man skulle betale den svimlende sum af 190,- kr. i månedlig husleje, så kunne de også regne med at tjene ikke mindre end 225,- kr. om ugen, og en familie med 2 børn ville få et børnetilskud der svarede til 20 % af huslejen. Har man 3 børn gives 35 %, 4 børn 45 % og 5 børn hele 50 %. Den familie der i 3 år ikke havde haft råd til at købe det mindste tøj hverken til konen eller manden, kunne blive helt tosset i hovedet ved tanken.

Dagbladet B.T. havde en stor reportage om flytningen den 15. juli 1955, hvor fagforeningsformand Alfred Søborg drypper lidt malurt i bægeret.

I alle årene fra 1950 havde de arbejdere der havde haft mulighed for at søge andet sted hen til arbejde og bolig gjort det, og kommunens indbyggertal var da også fra 1950 til 1955 faldet fra 5.113 til 4.895.

I flere år havde fagforeningen søgt at få så mange som muligt sendt på sæsonarbejde i Grønland, og i august 1955 anviste Hjørring Amts Arbejdsanvisningskontor ufaglærte arbejdsløse ikke-forsørgere arbejde i Sverige ved svenske industrier, og da nu Finansudvalget bevilgede tilskud til dobbelt husførelse så også gifte arbejdere kunne søge udenlands, var der mange Jetsmark-arbejdere der drog nordover og østover, men det var jo kun midlertidigt arbejde. Dog viste det sig senere at være adskillige arbejdere der blev i Sverige; nogle fik kæresten eller konen med derover, andre fandt sig en svensk flicka.

Erhvervskontoret ofrede megen tid på pressens repræsentanter der besøgte Jetsmark. Skulle vi have held med vores foretagende var vi i høj grad afhængig af at omverdenen fik kendskab til vor eksistens. Og vi fik virkelig presseomtale, i tusindvis af millimeter. Vi var glade og taknemmelige for de lokale avisers omtale, men var klar over at vi skulle have fat i de store landsdækkende dagblade for at vække respons, og det lykkedes at få nærmest personligt venskab opbygget til Jyllands Postens Orla Johansen og til Berlingske Tidendes erhvervsredaktør J. Bøggild-Christensen, der begge skaffede os store helsides artikler i deres søndagsudgaver. Den 14. august 1955 skrev Berlingske Tidende bl.a. i en stort opsat helsides artikel om baggrunden for den nordjyske arbejdsløshed, om vanskelighederne ved at løse arbejdsløshedsproblemet ved flytning af den ledige arbejdskraft, og om Jetsmarks initiativer.

Redaktøren nåede for øvrigt at blive højligt imponeret over Jetsmark-arbejderens kræfter. Vi kørte ham en tur rundt i kommunen i dyrlægens Vauxhall, og selv om A.V.Sørensen var fortrolig med kørsel på dårlige veje, kørte vi uhjælpelig fast på en af de sandede veje ude i Sandmosen. Nogle tørvearbejdere der arbejdede i et nærliggende tørveskær kom sindigt gående over til os, 4 mand tog fat i hver sit hjørne af bilen, og tilsyneladende med største lethed løftede de den tunge bil op af sporet og satte den ind på fast grund. Det resulterede i en omtale i Berlingske Tidende og overskriften: FOLK DER KAN OG VIL BESTILLE NOGET !

Bortflytningen af arbejdskraften til steder hvor man manglede arbejdskraft, viste sig altså hurtigt at være problematisk. Dansk Arbejdsmands Forbunds lokale afdeling påpegede lynhurtigt, at ved udflytning tages altid de bedste folk; de mest stabile og flittigste, og i stedet får man mindre velkomne tilflyttere til de ledige boliger og lejligheder, og så er man faktisk ringere stillet end før. Arbejdsmandsforbundet vendte sig imod yderligere fraflytning, og uden lokalt initiativ på dette område, kunne Arbejdsministeriet intet udrette. Da Arbejdsministeriet i 1958 i sin betænkning nr. 206 ser tilbage på erfaringerne med flytning af arbejdskraften konstateres det da også:

Flytning af arbejdskraften i større omfang vil i almindelighed i tilflytningsområdet stille krav om udbygning af gadenettet, vand-, gas-, og kloakledninger, opførelse af boliger, skoler og sociale foranstaltninger, medens der i fraflytningsområdet vil opstå uheldige konsekvenser i henseende til stadigt mindskede eksistensmuligheder ved handel og håndværk, øgede udgifter for den tilbageblevne befolkning til oprettelse af offentlige funktioner, såsom trafikmidler, skolevæsen etc. For den enkelte arbejder vil krav om bortflytning ofte kunne medføre økonomiske vanskeligheder, såsom afhændelse af eget hus til en lav pris og de ulemper, som er forbundet med at tilpasse sig et fremmed miljø ... udvalget har derfor set bort fra spørgsmålet om arbejdskraftens flytning.

Betænkningen anviste forskellige muligheder for staten til at støtte en forbedring af produktionsapparatet i vid forstand, og dermed også støtte bestræbelserne for en forøgelse af beskæftigelsen på stedet. Man kommer ind på forbedringer af kommunikationsnettet og kraftforsyningen, med tilvejebringelse af industriarealer, etablering af værkstedshuse og opførelse af funktionær- og arbejderboliger. For Jetsmark kommune havde især bemærkningerne om hensyntagen til driften af privatbanerne og anvisning på ændret prisfastsættelse for elkraftforsyning interesse. Udvalget mente at have konstateret en stigende tendens til at forsyningsselskaberne videresolgte elektriciteten til de erhvervsdrivende forbrugere for en fast afgift plus betaling af forbrug efter kostpris. Men den store organiserede flytning af vores arbejdere, og dermed fjernelsen af en meget stor del af hele kommunens eksistensgrundlag, var altså opgivet. Men der var hver sommer mulighed for at et antal arbejdere kunne få beskæftigelse nogle måneder ved at søge til Grønland, og Amtsarbejdsanvisningskontoret for Hjørring Amt anviste arbejdere der var arbejdsløse, ufaglærte, og ikke forsørgere arbejde i Sverige ved svenske industrier. Finansudvalget havde bevilget et tilskud til dobbelt husførelse til arbejdere der lod sig hverve, så nu kunne også gifte arbejdere komme med til Sverige.

Jyllands Posten havde 5. august 1955 et interview med Arbejds- og Økonomiminister Jens Otto Krag, der her også slår fast at fraflytning ikke kan løse problemet og peger i stedet på at man nu gennem lovgivningen har forsøgt at skabe lettere finansiering af nye beskæftigelsesmuligheder, men at det tilkommer kommunerne at tage initiativet, hvorefter regeringen vil yde al den hjælp det er den muligt.

Lovene var vedtaget med en række udpegede kommuner der var særligt hårdt ramt af arbejdsløshed, i tankerne, og det var her lovenes bestemmelser kunne udnyttes, hvilket naturligt nok gav anledning til protester fra de kommuner der næsten kunne fremvise en tilsvarende arbejdsløshedsprocent, men sådan vil det jo altid være når der skal trækkes grænser.

Amtsrådsmedlem, fagforeningsformand Bjørn Jacobsen, Aabybro, var stærkt imod at man trak bestemte kommuner frem til en favorisering, på bekostning af andre kommuner, der ved dygtighed og i tide havde løst sine beskæftigelsesproblemer. F.eks. havde Aaby-Biersted kommune i de foregående år udført vejarbejder for 4 millioner kr., samt bygget skole for 800.000 kr. Selv om man havde fået store tilskud hertil, var det stadig en hård belastning for en lille kommune, og når dens ydeevne var udtømte, ville arbejdsløsheden stige. En sådan udtalelse var jo lige ved at kunne give os dårlig samvittighed, men heldigvis stivede Jyllands Posten os af igen, da den 11/10 1955 skrev:

... Jetsmark viser sig værdig til sit eget ry som en driftig kommune. Endnu inden lovene var forelagt, behandlet og vedtaget, havde man skaffet sig forhåndsorientering og organiseret fremstødet, og samme dag som loven lå underskrevet på kongens bord, trådte Pandrup Erhvervsudvalg i funktion. Gennem en storstilet offentlig henvendelse, indbød man initiativrige forretningsmænd til at benytte sig af de to iøjnefaldende fordele som Jetsmark byder på: der er ledige hænder, og der er mulighed for billige byggegrunde og billige lån!

Og hvordan gik det så familierne der flyttedes til Ballerup. Fra at have været tvunget til at ernære en familie på 6 personer de 10 af årets måneder, med kun 92 kr. om måneden i understøttelse, var der nu mad i gryderne hver dag. Man kunne begynde at spare sammen til nye møbler, og måske drømme om et pænt vendetæppe på gulvet. Men på arbejdspladsen var vores folk ikke så populære. Bare det at de havde fået lejlighed ved at springe over ventelisten på 300, hvoraf mange havde ventet i evigheder, og det kneb også lidt med at blive enige om hvordan akkordaftalerne skulle forstås. Inden der var gået 2 år, var de første 2 familier flyttet tilbage; man havde ikke kunnet finde sig selv derovre i storbyen. Livet er ikke kun et spørgsmål om boligstandard og timeløn. Kaj Bundvad der nu havde overtaget Arbejdsministeriet slår da også fast i et interview i bladet Arbejdsgiveren den 1. oktober 1957, at løsningen på arbejdsløshedens problem ikke ligger i en flytning af arbejdskraften, men i en politik, der placerer industrien der, hvor arbejdskraften er til stede.

Kaj Bundvad var nok den minister, der tog problemerne med arbejdsløshedens problem mest alvorligt. Her første side med interviewet med ham i Arbejdsgiveren 1. oktober 1957.

Erhvervsudstillingen

Som det fra alle sider var blevet påpeget, var det op til det lokale initiativ, hvad der skulle komme ud af støttelovens intentioner, og det var jo netop det, vi havde indset og accepteret, da vi besluttede os til at gå i gang. Ligesom borgerne i Pandrups barndom i 1890'erne havde indset, at omverdenen skulle gøres opmærksom på byens eksistens og dens muligheder, og derfor satsede rigtig mange penge og rigtig meget arbejde på at arrangere en erhvervsudstilling, havde vi indset nøjagtigt det samme. Således havde arrangement af en stort anlagt erhvervsudstilling været med i vores tidligste overvejelser.

Vores henvendelse til sognerådet den 15. maj 1955 var blevet modtaget, om end ikke med begejstring, så dog med accept af, at vi gik videre med planerne, blot det ikke kom til at koste kommunen noget.

Vi gik i samarbejde med Borger- og Håndværkerforeningen, hvis formand, farvehandler og biografdirektør Svend Steffensen, og kassereren, købmand Vagn Jensen, indgik i planlægningsarbejdet med Børge Møller og trikotagehandler Bech, samt fra Moseby uddeler Tidselbach og fra Kaas mekaniker Niels Mejlholm. Der var enighed om at det skulle slås stort op. Stående fra alle egnens forretninger, både fra Pandrup, Kaas og Moseby, plus håndværkervirksomheder og industrier, hvoraf vi jo desværre kun havde Kaas Briketter, nu hvor teglværket lå underdrejet, skulle der skabes plads til i Pandrup Afholdshotels store og lille sal og i 2 store barakbygninger der skulle opføres på fortovet ude foran hotellet, plus landboauktionshallen der kort forinden var indrettet i kroens tidligere rejsestald. Forlystelser, underholdning og tombola blev henlagt til kroens sal. Teknisk skole skulle lægge lokaler til en præsentation af kommunens foreninger og ungdomsorganisationer, og til en mindeudstilling om forfatteren Thomas Olesen Løkken, arrangeret af bibliotekaren, realskolelærer Jeppe Burkal, og i forbindelse hermed havde Centralbiblioteket i Hjørring arrangeret en større udstilling af Vendsyssel-litteratur. Et andet klasselokale rummede skorstensfejer William Aarestrups store voliere med 125 forskellige levende fugle, en stor samling sjældne sommerfugle tilhørende Harry Sørensen, Ingstrup, og en stor møntsamling tilhørende vognmand Lars Bak, Vester Hjermitalev. Endvidere tegninger, oliemalerier, håndarbejder, arbejder i peddigrør, træsløjd, amatørfotografier og meget, meget mere. Et lokale ovenpå rummede en række gamle bondemøbler fra 1730 til 1850, hentet fra egnens slægtsgårde hvor man også havde lånt gamle dragter og husgeråd. I realskolens bygning på markedspladsen, den nuværende Ungdomsborg, havde Jetsmark Sogns Jagtforening en vildtbiologisk udstilling udlånt fra Dansk Vildtbiologisk Station på Kalø. Landboforeningen i samarbejde med Husmandsforeningen havde opstillet en stor landbrugsfaglig plancheudstilling, og i gymnastiksalen var udstillet mønstreksempler på et moderne karlekammer og et pigeværelse, og en smuk borddækningsudstilling udført af forskellige kunstnere, bl.a. kunstmaleren Carlo Wognsen. Ude på markedspladsen udstillede Jagtforeningen andefugle, agerhøne- og fasanopdræt og forskellige vildt-foderpladser. Om fredagen var der i forbindelse med "Landbodagen" med landbrugstekniske film og foredrag arrangeret stor udstilling af moderne landbrugsmaskiner. Om lørdagen var der i samarbejde med husholdningskonsulenterne i Hjørring Amt arrangeret "Husmoderdag", ligeledes med film og foredrag og masser af demonstrationer, og endelig var der søndag "Motordag" med udstillede automobiler, foredrag og demonstration ved Justitsministeriets udvalg til større færdselssikkerhed samt specialudstillinger af særlig interesse for motorfolk, opvisning ved 10. regiments motorordnansere, Jiu-jitsu opvisning og endelig besøgte udstillingen af danmarksmesteren i Judo der kastede med et antal medbragte ofre. Nørresundby Politi mødte op med udstyr til færdselsundervisning af børn: små køretøjer, færdselsskilte, fodgængerfelter og små børne-politiuniformer.

I salgsmaterialet der blev udsendt til alle kommunens virksomheder anførtes der, efter at der var redegjort for hele udstillingens ide og organisering:

... som De ser af ovenstående, er der lagt op til det helt store slag. Der vil kunne forventes stor publikumstilstrømning, og den reklame den enkelte udstiller vil opnå, kan få uvurderlig betydning for forretningens fremtidige udvikling, forudsat naturligvis at den nødvendige standard er til stede.

- Det er imidlertid en stor opgave; så stor at den kun kan løses med et tilfredsstillende resultat hvis alle erhvervsdrivende i kommunen går til arbejdet med den rette vilje. Vi skal give et fulgyldigt billede af hvad vi kan præstere og hvad vi kan yde vor kundekreds; vise det friske og driftige initiativ kommunens handlende og håndværkere altid er i besiddelse af.

På vedlagte planer vil De kunne danne Dem et indtryk af hvordan standene vil blive placeret i lokalerne. Priserne for standene vil beløbe sig til ca. kr. 20,- pr m², opsat og tapetseret, færdig til dekorerung. Til denne pris kommer dog et mindre tillæg til forsikring. Selv om der vil være nattevagt med hunde i alle lokaler, skal der tegnes forsikring. Brandforsikring vil koste kr. 1,10 pr. 100 kr. forsikringssum og tyveriforsikringen der dækker for nat- og formiddagstimer hvor udstillingen ikke er åben for publikum, vil koste 2 o/oo af de udstillede varers værdi.

De af udstillere lejede stands må ikke fremlejes til andre firmaer uden efter aftale med udstillingskomiteen. Desuden vil der være forbud mod at skilte med priser på de udstillede varer.

For at højne udstillingens dekorative kvalitet som helhed, har komiteen ansat en chefdekoratør der er i besiddelse af den nødvendige erfaring på dette område. Komiteen anbefaler de enkelte udstillere at benytte sig af denne fagmand og hans assistenter ved indretningen af deres stande. Hans pris er kun kr. 50,- pr. stand; heri indbefattet alt dekorationsarbejde, skilteskrivning, materialer, farver m.m. Ved særligt store stande, eller ved særligt fint udstyrede stande, vil prisen dog være efter aftale.

For at sikre at udstillingen kan fremtræde som et hele af høj standard, forlanges det at alle udkast og skitser til hver enkelt stand skal godkendes af chefdekoratøren (Jørgen Hedegaard, box 10, Nørresundby), inden opstillingsarbejdet påbegyndes.

Torsdag den 11. august afholdes planlæggende møde på Pandrup Kro kl. 20, hvor de forskellige udvalg vil blive nedsat og hele sagen drøftet til bunds. Det er af stor vigtighed at alle giver møde denne aften. Sidste frist for tilmelding til udstillingen er lørdag den 10. sept., og udstillingen løber af stabelen 14., 15. og 16. okt.

Skrivelsen var underskrevet af Pandrup Borger- og Håndværkerforening og af Jetsmark Kommunes Erhvervskontor. På mødet den 11. august blev så nedsat de forskellige udvalg der hver især havde ansvar for deres område. (se tekstboks næste side)

Der blev virkelig lagt et solidt arbejde i planlægningen; skulle udstillingen virke efter hensigten, måtte alle være med, og alle måtte være indstillet på at yde det ypperste

De hamrer og banker og saver,
de triller og trækker og traver
mellem kroen og hotellet og butikkerne,
og alle mand er på stikkerne.
Hvad vil de med al den færden?
Jo, se. Man vil vise alverden
de måder Jetsmark erhverver på,
så nu kan De tro der er nerver på.

Sådan skrev senere kirkeminister Mette Madsen under pseudonymet KAY i Pandrup-Kaas-Avis. Ingen anede hvem der gemte sig under det mystiske pseudonym, der uge efter uge kommenterede livets gang i Jetsmark. Dagen før udstillingens åbning digtede hun:

Den arme Børge Møller ser
man flintre hist og her og der,
han sjældent spiser, aldrig sover.
Oh, gid han holder søndag over!

TEKNISK UDVALG der skulle sørge for lokaler, barakker, tilbygninger og indretning, opsætning og tapetesering af stande, opvarmning af udstillingslokalerne, fremskaffelse af rengøringspersonale og – materialer og desuden sørge for toiletter og parkeringsforhold, kom under ledelse af vejassistent V.Th.Olsen.

BELYSNINGSUDVALGET stod for alle el-installationer til standene og for oplysning af udstillingslokalerne, illuminering af indgange og facader, og oplysning af parkeringspladser. Det blev ledet af installatør Johs. Andersen.

REKLAMEUDVALGET skulle forestå al reklame, annoncering, plakater, pressekontakt, redigering af program og salg af annoncer heri, og kom til at bestå af bogtrykker H.V.Larsen, biografdirektør Eiler Bielefeldt og isenkræmmer Oluf Møller.

FORLYSTELSESDUDVALGET under ledelse af trikotagehandler Bech, tog sig af alle former for forlystelser og underholdning, skulle træffe aftale med et Tivoli, leje højttaleranlæg omfattende alle udstillingslokaler og træffe aftale med Koda.

TOMBOLAUDVALGET skulle rette henvendelse til byens handlende og håndværkere og en del af disses leverandører for at indsamle gevinster til en kæmpetombola, arrangere denne tombola samt forestå bortlodninger, lodseddelsalg og amerikansk lotteri. Dette udvalg stod under købmand Vagn Jensens ledelse.

REGNSKABS- & KASSEUDVALGET under sparekassedirektør Chr. Enevoldsen, stod for indkassering af stand-afgiften, betaling for annoncer i programmet, billetsalget samt trykning af billetter og løbende forsyning med vekselpenge.

HUSMODERUDVALGET der arrangerede Husmoderdagen og de specialudstillinger der hørte hertil, demonstrationer af elektriske køkkenmaskiner, ernærings-, fryse- og køleudstilling, madlavningsdemonstrationer og borddækningsudstilling m.m.m. blev ledet af husmoder, fru Nina Fruensgaard.

LANDBOUDVALGET stod under ledelse af gårdejer Erik Eriksen, Sigsgård, og planteavlskonsulent Albert Albertsen, V.Hjermitslev, og skulle tage sig af alle arrangementer i forbindelse med Landbodagen, havebrugsudstillingen, pige- og karlekammerudstilling i samarbejde med FDB-møbler.

MOTORUDVALGET med dyrlæge A.V.Sørensen i formandsstolen stod for opvisning af militærets Trainkorps, foredrag og demonstrationer ved Justitsministeriets udvalg for større færdselssikkerhed, samt for jagtforeningens demonstrationer og plancheudstillinger.

HOBBYUDVALGET bestående af lærerne Jeppe Buhrkall og Harald Lundgaard fra den private realskole i Pandrup, lærer Maxen, Skolehjemmet Kjettrupgård og lærer Anders Mogensen, Kirkeskolen. Udvalget skulle forestå mindeudstillingen for forfatteren Thomas Olesen Løkken, indsamle og udstille flotte hobby-samlinger fra egnen, gamle almuemøbler og husgeråd, gamle Pandrup-fotos, privatejede malerier og andre kunstgenstande, foruden at styre de mange foreningers og institutioners præsentationer (f.eks. FDF, Hjemmeværnet, Røde Kors, foreningen Norden m.fl.)

Og det var virkeligt travle dage. Efter en meget treven start, hvor ingen rigtig kunne tage sig sammen til at gå med på ideen og tegne sig for en stand, blev det takket være dyrlægens indsats vendt i sidste øjeblik. På et afsluttende møde på hotellet, hvor man var tæt på at aflyse hele arrangementet, og hvor alle sad og gemte sig og ikke ville sige noget, rejste dyrlægen sig og gav os alle en ordentlig opsang og beskyldte alle for at være feje svæklinge, der ikke turde stå op og være

os selv bekendt. "Er det et underskud I er bange for? Jeg melder mig og lover at dække de første 1000 kr. underskud, der må blive! Ka' I så vågne op, det her det SKAL gennemføres!" Denne gang som mange gange tidligere, og mange, mange gange senere, formåede dyrlæge Sørensen at vende en stemning og få sat gang i sagerne, ofte på egen bekostning. Denne gang kom det ikke til at koste ham noget, for udstillingen kom til at give et pænt overskud, men så billigt slap han ikke altid. For at lette forståelsen af dyrlægens indsats i dette tilfælde, har vi udregnet på basis af almindeligt brugte normtal, at dyrlægens underskudsgaranti den gang, i dag ville svare til ca. 10.000 kr., og det svarede faktisk til et helt års understøttelse til en arbejdsløs Jetsmark-familie. Det vendte stemningen øjeblikkelig; alle tilmeldte sig, og så blev der travlt, og der blev faktisk ikke tid til at den arme Børge Møller kunne sove.

Både han og alle de andre i komiteen måtte tage de sidste nætter med i brug for at få alt klar til åbningen. Meget sent den allersidste aften, eller rettere nat, gik de tre forretningsudvalgsmedlemmer, Svend Steffensen, Vagn Jensen og Børge Møller på en sidste inspektion rundt i udstillingssalene. Udstillerne var efterhånden sivet hjem i seng i forhåbning om at næste formiddag ville give dem tid til at gøre alt færdigt. Nattevagterne med deres hund havde for længst taget over, men inde i auktionshallen blev der stadig arbejdet på kraft. Muremester Harald Jensen havde bestemt sig for at udstille et komplet badeværelse med første klasses flisearbejde. Men badekarret var ikke kommet i tide, så nu var Harald Jensen begyndt i stedet at opmure et fornemt badekar med fliser både indvendigt og udvendigt, og med fine indbyggede nicher for svamp og sæbe. Det blev meget, meget fint, men hvad klokken er blevet inden Harald Jensen har kunnet vakle hjem, det ved jeg ikke, for da var vi tre længe forinden søgt hjem til Steffensen for at få en velfortjent bid natmad med en øl og en dram. Og der sad vi så og skålede og lykønskede hinanden med det foreløbige resultat, da vi pludselig blev klar over, at vi helt havde glemt åbningstalen! Vi måtte i gang med det samme; det turde vi ikke udskyde til morgendagen, for da blev der nok ikke sammenhængende to minutter til den opgave. Og der sad vi så og supplerede hinanden med at finde fornemme og fornuftige vendinger. Men da faldt Børge Møller i søvn. De andre gav ham et tæppe over ryggen, som han sad der ved bordet, og så lavede de talen færdig!

der er vækst
I VENDSYSSEL

Erhvervs- udstilling

i Pandrup
14., 15. og 16. Oktober

Fredag d. 14.: **Landbodag.**
Film, Foredrag, Maskinudstilling m. m.

Lørdag d. 15.: **Husmoderdag.**
Film, Foredrag, Demonstrationer m. m.

Søndag d. 16.: **Motordag.**
Opvisning af 10. Regiments Motor-
ordkønmænd, Jiu-Jitsu, Danmarksme-
steren i Judo og hans stakkels Ofre.

Udstillingen aabnes hver Dag Kl. 10.
Forlystelser og Underholdning, Stor Tombola.
Alle tre Dage Færdsspil under Politiets Medvirken.

KOMITEEN

Plakat og løbeseddel til erhvervsudstillingen, der skulle skildre kommunen som et sted med vækst, erhvervsliv og kulturinstitutioner, der gjorde et liv tåleligt og godt, men man var opmærksom på vanskeligheder med at skaffe beskæftigelse til tilflyttende ingeniørers og funktionærers hustruer.

Dagen efter kunne vi så omsider tage imod vore udstillingsgæster med en lang række honoratiorens i spidsen. Efter Steffensens endnu natfriske velkomsttale, åbnede amtmand K.O. Møller, Hjørring, udstillingen med en masse ros og endnu flere gode ønsker. Vores gode ven i Arbejdsministeriet, fuldmægtig Lund, bakkede op med gode løfter om hjælp og støtte. Politimester Elmer Nyborg, Nørresundby, hofjægermester Ove Skeel, Birkelse, bankdirektør Robert Lund, Aalborg, og toldvagtmester Skov Jensen, Løkken Turistforening, havde gode ord, og endelig kunne formanden for Hjørring Amts Landøkonomiske Selskab gårdejer Erik Eriksen, Sigsgaard, husholdningsudvalgets formand fru Margrethe Støve, Pandrup Mark, dyrlæge A.V. Sørensen og realskolelærer Jeppe Burkall, Pandrup, redegøre for de forskellige specialarrangementer i forbindelse med udstillingen. Og så må jeg indrømme, at jeg overhovedet ikke kan huske om man skålede eller om man drak kaffe, eller om det også var noget vi i skyndingen helt havde glemt at forberede.

En så stor udstilling i en lille landkommune var den gang et særsyn, der påkaldte sig pressens opmærksomhed og gav anledning til mange og store avisartikler. Avisudklip i scrapbog i Egnssamlingen i Saltum. Collage: Kenn Tarbensen.

Hele Pandrups mystiske og ukendte huspoet KAY digtede om udstillingen i Pandrup-Kaas Avis:

Her har vi by, og her har vi råd,
her har vi samlet alt, hvad der betyder no'et.
Her er Jetsmark Sogneråd,
det betyder virk'lig no'et,
komiteens sekretær
og en enkelt vet'rinær,
pressen og hvad dermed følger,
her er selve Amtmand Møller.

- Adel og borger, bønder og mester,

alle de indbudte udstillingsgæster
sidder og står, plads skaffes mås!
De kom næsten i hver sin bås.

Her har vi manden, der passer sin stand,
her er en anden, der bare ser den an,
her er olie og briketter
og bedårende korsetter,
her er skjorter, ski og sko
og forlov'lsebord for to,
her et lækkert lille køkken, her er talspil, prøv dog lykken.
Her er små og store kager
og en rigtig kringlebager,
her er lige, hvad De søger
nemlig sparekassebøger.

- Her er tombola med piger der svanser,

her har vi A.V.s motorordonnanser.
Ta' te' Tadoo i Pandrup-Kaas,
tvillingbyer i samme bås.

Her har vi skolen med fugle i bur,
her har vi stuen med gammel fin kultur.
Her er fugle med kultur
og et grønt bornholmerur,
her er gamle kobberpotter,
her er søde slanke lotter,
her er vist de rette rammer
om et yndigt karlekammer,
her er skønne malerier,
jagtgeværer og gevir.
Her er bagre, ingeniører
samt en frisk forretningsfører,
her er ham de alle følger,
her er Amtmand Børge Møller.

- Alle erhvervsrådets repræsentanter

hermed vil tilråbe stor-fabrikanter:
Kom me' en fabrik! Arbejdere fås!
Så bliver vi glade i Pandrup-Kaas.

Kay

p.s. (til udstillingskomiteen): Jeg digtede om Jer, til natten blev bleg,
og dertil jeg satte forhåbningen.
I fik også succes, men det sårede Kay, at han ikke blev indbudt til åbningen.

Alle aviser flød over med begejstrede, rosende artikler og flotte overskrifter: Jyllands Posten: ”Jetsmark udstillingen imponerede gæsterne”. Aalborg Stiftstidende: ”Frisk initiativ i Pandrup”. Aalborg Amtstidende: ”Et kraftfuldt bevis på, at Jetsmark vil løse sit problem”. Vendsyssel Tidende: ”Pandrup har Lov til at være stolt af Erhvervsudstillingen”. Ny Tid: ”Erhvervsudstilling i Pandrup af meget imponerende omfang”. Og hvad vi var allermest stolte og tilfredse med: en helsides artikel i Berlingske Tidende, der jo var avisen, vi skønnede kom ud til alle de betydningsfulde fabriksejere og direktører, som vi jo gerne ville have i tale: ”Godt nyt fra Nordfronten”:

... historien om to unge mænd, der gik til kamp mod Danmarks værste arbejdsløshed og nu kan notere de første lovende resultater. De to Børge’r, der svejsede 5000 skeptiske vendelboer sammen til en begejstret enhed og nu med en imponerende udstilling har vist, at Jetsmark nok ligger langt borte, men alligevel ikke er nogen udørken.

De første arbejdsopgaver efter udstillingen

Udstillingen og den omfattende presseomtale resulterede i en mængde henvendelser fra hele landet. Først og fremmest forespørgsler fra en mængde andre kommuner der bad om gode råd, for nu var de ved at indse, at de jo da hellere måtte vågne op og stige på vognen. Der var som nævnt en restauratør på Sjælland, der efterlyste en ”kold jomfru”, men også mange efterlyste gode stabile formænd og forskellige faglærte arbejdere, som vi jo desværre ikke rigtigt så os i stand til at hjælpe med. Men også mange virksomheder bad om at få tilsendt materiale og oplysninger om lånemulighederne som støttelovene gav adgang til.

Udstillingen havde 8.000 betalende gæster på de 3 dage, og det var virkelig mange den gang, hvor de færreste havde privatbiler og derfor let kunne lægge en søndagstur forbi. Regnskabet balancerede med 29.898 kr. og gav et overskud på 4.325 kr. For os i dag ligner det småpenge, men dengang var det tal der virkelig kunne imponere. Udstillingen direkte satte erhvervsrådet i forbindelse med hele 13 interesserede emner; mulige nye virksomheder af forskellig størrelse. De store virksomheder var det som om vi ikke rigtigt turde tro på; vi havde jo friske erfaringer med både Danfoss og FDB, og med de stærkt svingende konjunkturer, som prægede industrien dengang, var vi også nervøse for at risikere, at blive meget afhængig af en enkelt stor virksomhed. Men nu havde vi i hvert fald fået arbejdsopgaver at tage fat på.

I København brugte Børge Sørensen alle ledige øjeblikke på at styrte rundt til ministerier og direktorater for at udbygge kontakter, som vi måtte forudse at få behov for, når og hvis vi rigtigt fik noget på gaflen, og så måtte vi jo skyndsomst i gang med de foreløbige 13 emner, som erhvervsudstillingen havde sat os i kontakt med. Samtidigt opgjorde vi også hvilke andre muligheder for udvikling og beskæftigelse, vi kunne få øje på, og opstillede de fordele, vi mente at kunne tilbyde evt. kommende virksomheder.

Blandt Jetsmarks fordele fremhævede vi:

- Velbeliggende og meget billige industrigrunde.
- Fortræffelige vej- og jernbaneforbindelser til Aalborg, Brønderslev og Hjørring, og afstanden til Nørresundby Lufthavn og havn, er ikke større end fra Københavns omegnskommuner til Københavns Havn og til Kastrup.
- Billig elektricitet, lave skatter, og en god beliggenhed for det nordjyske marked.

- Virksomheder kan påregne statsfinansiering af etableringsudgifterne i form af statslån til 5 % rente op til 80-90 % af de samlede etableringsomkostninger. På lånene kan der ydes afdragsfrihed for en periode op til 10 år. Jetsmark kommune har på forhånd regeringens tilsagn, om at ansøgninger vil blive behandlet hurtigt og velvilligt.
- Kommunens største aktiv er den ledige og villige arbejdskraft af en særlig stabil karakter. Lokale arbejdsgivere erklærer, at den lange ledighedsperiode ikke har skadet deres arbejdsvillighed.
- Mulighed for omskoling eller oplæring af arbejdskraften på det kommende Statens Arbejdsmandskursus i nabokommunen mod vest.
- Kapitaltilskud fra lokale arbejdsmænd. På vegne af den lokale afdeling af Dansk Arbejdsmandsforbund fremsætter det socialdemokratiske sognerådmedlem Lars Ovesen Larsen følgende tilsagn: ”Skulle en virksomhed overveje at etablere sig her i Jetsmark kommune, er de 500 arbejdsløse arbejdsmænd rede til at lægge en kapital på op til 20.000 kr. på bordet, til hjælp ved finansieringen af virksomheden. 20 kr. kan hver enkelt af os nok afse, selv om vi er fattige, og der er nogle der kan klare mere. Forudsætningen er naturligvis, at virksomheden giver beskæftigelse. Er det tilfældet, så kom til os!”

Der blev lagt mange hoveder i blød for at finde frem til initiativer, der kunne give beskæftigelse på den ene eller anden måde. Efter ideoplæg fra direktør Jørgensen, Kaas Briketter, gav finansudvalget betydelige bevillinger til Det Danske Hedeselskab til moseundersøgelser i de nordjyske amter. Hensigten hermed var at få en oversigt over den tilbageværende brændselsreserve og over arealer der kunne egne sig for kultivering. Her tænkte man især på afgravede tørvearealer.

Dyrlæge A.V. Sørensen indsendte tillige en ansøgning til Finansministeriet om totalisatorbevilling til en motorbane, han sammen med repræsentanter for K.D.A.K. og Dansk Automobilsports Union planlagde på velegnede arealer i Jetsmark. Bilsportsfolkene var meget begejstrede for arealet, som de mente ville give fortræffelige muligheder for at indrette en ny bilvæddeløbsbane på størrelse med Roskilde-Ring, men var i øvrigt forbeholdne for tanken om totalisatorspil. Både direktør K.J. Ibsen og vicedirektør Vagn Loft, K.D.A.K., mente at spillelysten hos publikum ville forflygtige det væsentlige ved bilsporten, hvorimod dyrlægen mente at dette nye aspekt var det der skulle hjælpe projektet igennem. Finansministeriet sagde imidlertid nej, og en ide, der kunne have skabt en del beskæftigelse måtte henlægges.

Mindre end to måneder efter erhvervsudstillingen, var man også kommet så langt med forhandlingerne med to af de mulige nye virksomheder, nemlig firmaet Pronol i Vejle, som var en kemisk virksomhed til fremstilling af forskellige tjæreprodukter, og en påtænkt ny virksomhed, der skulle hedde Jydsk Formfiner, at sognerådet besluttede at ansøge Hjørring Amt om tilladelse til gratis at stille industrigrunde til rådighed for disse to nye virksomheder. Amsrådet gav kort før jul 1955 den ønskede tilladelse, men under forudsætning af indenrigsministeriets godkendelse.

Allerede i januar kom imidlertid Indenrigsministeriets afslag på ansøgningen. Kommunen måtte ikke yde lån, ikke give byggegrunde, garantere eller på anden vis begunstige private virksomheder, og selv alvoren i arbejdsløshedsø-problematikken anså man ikke for stærk nok til at bære en dispensationsansøgning igennem.

Lokalt var man meget utilfreds med afgørelsen, da man var vidende om at mange andre kommuner landet rundt, især købstadskommuner, i kampen om erhvervsvirksomheder ofte skred til venligheder af denne art, men at man nok blot undlod at spørge, og genialt pakkede gaverne ind til usynlighed, ved at sælge grundene til symbolske priser.

Arbejdsløsheden i et større perspektiv – og tilbage til jorden

I seks store artikler i vinteren 1956 (25.februar – 3.marts) skildrede dagbladet Information problemerne omkring arbejdsløsheden i Jetsmark kommune. I den første artikel beskæftigede avisen sig med arbejdsløshedens årsager, hvorefter man i de følgende artikler kom ind på arbejdsløshedens virkninger; den forringede arbejdsevne, den svækkede arbejdslyst, den sociale forarmelse, de rystende boligforhold, depressionerne og fattigdommens sygdomme, fødselshyppigheden, spædbørnsdødeligheden og aborterne, for så i den sidste artikel at redegøre for det, der hidtil var gjort, og hvad der i fremtiden kunne gøres for at hjælpe.

Artiklerien tegnede et rystende billede af de umenneskelige forhold, som de mange langtidsledige var henvist til, og den satte spørgsmålstegn ved fortsat flytning af arbejdskraften på grund af manglende boliger i de byer, hvortil flytning skulle ske, fordi arbejdet her skulle kunne findes, og den var heller ikke optimistisk med hensyn til mulighederne for at skabe arbejdspladser indenfor kommunen. Informations Aksel Christensen sluttede med:

Indtil beskæftigelsesproblemet er løst, trænger et andet spørgsmål sig på: Kan samfundet, der alt for sent er gået i gang med dette arbejde, have god samvittighed med hensyn til arbejdsløshedens sociale og menneskelige følger? Er det rimeligt at mennesker som på grund af samfundets manglende indgriben år efter år, har været næsten kronisk arbejdsløse, fortsat skal leve under ganske uværdige forhold?

Arbejdsløshedsforsikringens og den sociale forsorgs ydelser er alt for utilstrækkelige, når arbejdsløsheden bliver mere end et rent midlertidigt fænomen. Som fortalt i de tidligere artikler, er der år for år sket en stadig social reduktion. Eksistensminimummet er for længst passeret – i den gale retning.

Hvis man fra samfundets side havde erkendt dette, kunne man have iværksat sociale særforanstaltninger i de arbejdsløshedshærgede områder. Arbejdsløshedsunderstøttelserne kunne være suppleret med en hjælp uden retsvirkninger, og overgangen til socialhjælp – uden tilbagebetalingspligt og uden risiko for valgretsfortabelse – burde ikke have medført et forringet levestandard. Herigennem ville man have kunnet holde den alvorligste nød fra døren og undgået mange af fattigdommens sygdomme, men man ville måske også have vist de arbejdsløse, at VILJEN til at hjælpe var til stede. Kunne megen bitterhed ikke herved være undgået?

På dette område kan der endnu sættes ind, men det bør kraftigt understreges, at der samtidig må gøres alt for at opnå en effektiv løsning på beskæftigelsesproblemet. En større offentlig hjælp til understøttelserne må ikke blive en sovepude, men den bør alene ydes, fordi samfundet ikke hidtil har iværksat ønskelige, effektive foranstaltninger. Herved er arbejdsløshedens menneskelige og sociale side trådt så kraftigt frem. Nogle stumper kan endnu reddes, om end det i mange tilfælde vil være for sent. Regningen vil en skønne dag forfalde til betaling.

I en kronik samme dag anviste Information løsningen: Der var næppe anden udvej end at bygge boliger til de arbejdsløse passende steder i landet, og gennemføre storstilede ”tvangsflytninger” og tilbundsgående saneringer af de nuværende arbejdsløshedsboliger. Samtidigt måtte der fra statens side sættes ind med storstilet omskoling. Ikke alene var der i almindelighed for mange arbejdsmænd her i landet, men når det i det hele taget var svært at skaffe alle arbejdsmænd arbejde, var det naturligvis dobbelt så svært, at skaffe arbejde til arbejdsmænd, der i løbet af ti frygtelige år var forvandlet til dårlige arbejdsmænd. Takket være statens fejlgreb måtte disse mennesker, ifølge Information, nu med en fast og bestemt, men venlig hånd ledes ind i en ny tilværelse. Man måtte opgive enhver tanke om, at arbejdsløshedsøerne kunne likvideres med liberale midler eller ad frivillighedens vej. Hvem der end oprindelig havde hovedskylden for miseren, og hvad man end kunne bebrejde de enkelte familier, så turde der i hvert fald nu ikke være tvivl om, at staten sad tilbage med sorteper, dvs. ansvaret!

Lokalt mente vi jo nok, at situationen her var malet uforkammet sort (eller måske mørkerød?), og vi var overbeviste om, at en forbytning af to fotos i den ene artikel ikke var en tilfældig fejl, men absolut gjort med overlæg. Jetsmarks sognerådsformand, gårdejer Kr. Hollensen, der i artiklen skildres som en typisk repræsentant for de rige bønder og sognekonger, der lukkede kassen i for de sultne og fattige arbejdsløse, så på fotografiet absolut ud til at være den beskedne og følsomme mand, han i virkeligheden var, ja, på billedet så han nærmest ynkelig og underkuet ud. Fotografiet af arbejdsmændenes fagforeningsformand, Alfred Søborg, der i artiklen tildeles al den medynk, man kan stille op, viser sig på fotoet som en hård banan, en proprietærtype, der er vant til at kommandere og få sin vilje. For at gøre hele skildringen troværdig, byttede man om på teksterne til de to fotografier! Voila!

Informations forslag om arbejdskraftflytning blev 22. marts 1956, altså et par uger senere, imødegået af stiftamtmand Lorck-Madsen, Aalborg, der i et interview i Aalborg Amtstidende efter afholdelse af nyt arbejdsløshedsø-udvalgsmøde i Aalborg Amt udtalte:

En flytning af arbejdskraft som i Jetsmark, kunne måske være en udvej nogle steder. Men det er min bestemte opfattelse, at de lykkeligste ordninger er dem, hvor man undgår flytning af arbejdskraften. Nordjylland er en egn, som i andet end landbrugsteknisk forstand kan opdyrkes på mange måder. Der skulle være brug for alle de mennesker der går ledige, når blot de rette projekter finder de rette mænd.

I en artikelserie i det socialdemokratiske dagblad Ny Tid skrev den socialdemokratiske folketingsmand Peter Nielsen, Nørresundby, der i høj grad var gået ind på vores problemer og for vores synspunkter, om, hvordan man i efterkrigstidens England havde løst deres arbejdsløshedsø-problem. Som demokrater ville englænderne ikke tvangsforflytte arbejdsløse medborgere, og parlamentet nægtede at tillade tvangsforflytning af arbejdspladser. I stedet havde man benyttet byplanloven til at dirigere virksomhederne til arbejdsløshedsøerne. Det var simpelthen sket ved at forbyde placering af nye virksomheder på steder, hvor der var arbejde nok at få, og samtidigt vanskeliggøre udvidelse af bestående virksomheder i samme områder.

For at orientere alle kommunens borgere om det hidtidige arbejde, og om mulighederne for fremtidige resultater, inviterede de tre borger- og håndværkerforeninger i Pandrup, Kaas og Moseby i samarbejde med Dansk Arbejdsmandsforenings Pandrup-Kaas afdeling til stort borgermøde på Pandrup Hotel den 24. august 1956. Fagforeningsformand Alfred Søborg bød velkommen og der var derefter indlæg af amtsrådsmedlem Bjørn Jacobsen, Aabybro, af sognerådsformand Kr. Hollensen, Kaas, af vejudvalgsformand, dyrlæge A.V. Sørensen, Pandrup, erhvervsøkonom Børge Sørensen, Pandrup, cementstøber Ingemann Iversen, Kaas, sognerådsmedlem og kontorbestyrelse A.P.Nielsen, Kaas, tørvefabrikant Chr. Bentsen, Moseby, og arbejdsmand Jens Nielsen, Moseby.

Der blev ved mødet fremsat stærke ønsker om, at kommunen skulle sætte vejarbejder i gang, og på den måde skabe beskæftigelse en tid frem. Børge Sørensen gjorde rede for de mange forhandlinger, som Erhvervskontoret havde ført med mulige nye industrier, og vanskelighederne med at få disse industriers lånebehov til at passe med de lånemuligheder, som de nye støttelove for arbejdsløshedsøerne åbnede for. Støttelovenes formålsparagraffer knyttede sig til eksporterende og valutaskabende virksomheder, og forfulgte derved et dobbelt formål. Synspunktet var, at man ikke på samme tid kan samle sig om at sætte noget nyt i gang og samtidig garantere eksport. Enten må det være et eksportfremstød, eller en arbejdsskabende virksomhed, som man ville stille på benene. Hovedindvendingen mod støttelovene var ikke blot, at de var urealistiske i deres formål, men også i deres administration. Man måtte efterlyse faste retningslinjer. Skulle der virkelig skabes jobs og arbejdsmuligheder, måtte for det første midlerne til udlån være til stede, men for det andet måtte kravene også være så rimelige, at man ikke udelukkede muligheder. Hvis man kun kunne hjælpe ved flytning eller udvidelse af bestående velkonsoliderede virksomheder, kom man ikke langt, og den slags virksomheder kunne jo sikkert nok klare sig i forvejen uden statsstøtte.

Drøftelserne mandede ud i vedtagelse af en erklæring, der skulle efterlyse fastere retningslinjer for anlæg af industrivirksomheder i arbejdsløshedsøerne, og tillige fordre en udvidelse af det erhvervsrådgivende arbejde. Man foreslog oprettet et samlet erhvervsråd for det forsømte Nordjylland i lighed med Sønderjyllands Erhvervsråd. Erklæringen blev tilstillet samtlige nordjyske folketingsmedlemmer, Hjørring Amtsråd og Arbejdsløshedsø-udvalget for Hjørring Amt.

Cykelstelfabrikken indvies – med lidt malurt i bægeret

Dagbladet Ny Tid skrev 9. oktober 1956: *"Arbejdsminister J.O.Krag meddeler Ny Tid, at der netop i dag er bevilget det første lån til en ny industri i Jetsmark Kommune!"*

Allerede ét år efter den store erhvervsudstilling kunne man så indvie den første industrivirksomhed, Erling Diness' Cykelstelfabrik. Der var tale om en flytning og videreførelse af Claudi Fischers stelfabrik i Aalborg, der var ejet af grosserer P. Brokholm og ingeniør E. Diness. Diness havde købt sin kompagnon ud og flyttet virksomheden til et tidligere autoværksted tilhørende Anders Iversen og Erik Sørensen, der lå lige midt mellem Kaas og Pandrup. De først producerede 8.000 cykelstel var på forhånd solgt til grossister indenfor branchen, og man regnede med en årlig produktion på 20.000 enheder; cykelstel, knallertstel og sækkevogne, et tal, der skal ses i lyset af et årligt salg i hele Danmark på 150.000 cykelstel, 60.000 knallertstel og 40.000 sækkevogne. Fra starten var ansat seks mand, som snart skulle forøges til 20 mand, efterhånden som de gradvist blev lært op.

Det var en stor dag for Jetsmark, da man endelig kunne indvie denne nye fabrik. Flagene var hejst, vinglassene fyldt, boremaskiner og drejebænke pyntet med blomster, og gæster kom der fra nær og fjern. Der var mødt repræsentanter for Hjørring Amt, fra Arbejdsministeriet, fra Amtsarbejdsanvisningskontoret, Centralforeningen for Danmarks Cykel- og Autoindustriforening, fra Jetsmark Sogneråd, Dansk Arbejdsmandsforbund (som havde kautioneret for et banklån på 5.000 kr.). Fuldmægtig Lund fra Arbejdsministeriet sagde i sin tale, at man glædede sig over denne, den første virksomhed i en arbejdsløshedsø. Virksomheden var ikke bare den første, men den var samtidigt et forsøg, hvis udfald ville være af største betydning for, om der kom flere virksomheder. Fra branchen, fra cykelgrossererne, lød der en begejstret hyldest til ingeniør Diness og til hans initiativ med at fremstille danskproducerede, prisbillige cykelstel, som der var stort behov for. Fest og forventning over hele linjen. I ugens kommentar i Pandrup-Kaas Avis skrev den anonyme KAY:

Vi bøjer os dybt for erhvervsrådets mænd,
vort sogns aller fagreste smykke.
Hvert udtryk for tvivl ta'r vi i os igen,
Jert indfald var ikke en nykke.
Svend Aage, og Børge, og Børge og Svend
(og A.V.) med flere til lykke!

Kay

Den optimistiske stemning som indvielsesfesten havde hensat alle i, gav anledning til smil og klap på skulderen, og minsandten om ikke sognerådet besluttede sig for at smede nu, mens jernet var varmt. Først i december smed de alle hæmninger, og lukkede op for den store pengekasse. De indrykkede en annonce i både Jyllandsposten, Aalborg Stiftstidende, Aalborg Amtstidende, Ny Tid og i Vendsyssel Tidende:

GRATIS LOKALER

Den tidligere Moseby skole er til rådighed for et industriforetagende, gerne lettere industri (ingen støj). 100 kvm. gulvareal, vand og lys, lejlighed medfølger. Rigelig arbejdskraft, gode lånemuligheder (arbejdsløshedsø).

Jetsmark Kommune

Midt i den store optimisme og begejstring lød der pludselig voldsomt forurettede røster fra Kaas Håndværker- og Borgerforenings formand, tørvefabrikant C. Rasmussen på foreningens årlige generalforsamling i 1957, samme dag som indvielsen havde fundet sted. Han rettede en voldsom kritik af placeringen af de nye virksomheder, som efter hans mening burde have ligget i Kaas. Ny Tid bemærkede 4. maj 1957: *"Formanden oplyste ikke, at det var Pandrups borgere der havde skaffet den nødvendige startkapital til opførelse af virksomhederne!"*.

Erhvervskontoret tog straks handsken op og inviterede til møde i Arbejdernes Hus i Kaas med drøftelse af om virksomhederne virkelig var forkert placeret i kommunen. Her blev redegjort for hele baggrunden for erhvervskontorets arbejde, for tæppefabrikkens eget valg af placering (se s. 106 f.) og cykelstelfabrikkens placering midt mellem Kaas og Pandrup, og om pågående forhandlinger om placering af en mulig kommende plastfabrik midt i Kaas og en maskinfabrik i Moseby. Chr. Rasmussens kritik blev således afvist og samtidigt blev det henstillet afslutningsvis, at man indstillede den gamle rivalisering mellem Kaas og Pandrup, og samlede alle kræfter på at løfte i flok. Vognmand Peter Christensen, Moseby, kvitterede da også straks med at tilbyde at opføre et værkstedshus i Moseby, hvis man kunne finde en mindre virksomhed, der ville flytte ind.

De to Børge'r skåler ovenpå den først succes, indvielsen af Pandrup Cykelfabrik i 1956. Privatfoto.

Videre frem - gartnerier

Internt i det lille erhvervsråd følte man sig grebet af gå-på-mod og gik i gang med at opstille nye arbejdsopgaver. Man gjorde et kraftigt fremstød for læplantninger på egnen. Læplantninger ville ikke alene rent klimatisk være en stor fordel for den meget nøgne og flade egn, og derved dens forblæste landbrug, men ville samtidigt give megen beskæftigelse. Der var netop den gang mulighed for at opnå store tilskud til plantning af læhegn. Lodsejerne skulle kun betale 50% af planterne og kun 5% af arbejdsudgifterne. F.eks. kunne man plante en kilometer læhegn bestående af firårige zitkagraner for en udgift for lodsejeren på kun ca. 66 kr. Ligeledes rettede man henvendelse til alle erhvervsgartnerne i Nordjylland, som man tilbød jord af høj bonitet til rimelige priser, gode lånebetingelser ved evt. opførelse af drivhuse og varmecentral, ligesom man påpegede de gode trafikale forbindelser til Gartneres Salgsforening.

Henvendelsen resulterede i anlæg af et stort drivhusgartneri på Pandrup Kær, og salg af Risagergård øst for Pandrup til gartner Johannes Christensen, Vejgård, Aalborg, der anlagde et tulipanløgsgartneri. Johannes Christensen var en af de første herhjemme, der havde taget avlen af blomsterløg op i konkurrence med Holland. Han havde tidligere drevet en stor virksomhed i Romdrup, men i isvinteren 1941-42 fik han sine løg ødelagt, og led store tab, men havde nu atter fået mod på at prøve igen. På Risagergård skulle 60 tønder land benyttes til avl af blomsterløg; i første omgang tilplantedes 20 tdr. land, og hvert forår i mange år kunne man glæde sig over de vidstrakte blomstermarker nord for Lundbak.

I 30 år havde der ved Mylius Erichsensvej i Aalborg – på Sohngårdsholms gamle markjorder – ligget et stort gartneri, der tilhørte handelsgartner Henning Hansen. Nu blev gartneriet købt af Aalborg kommune for at skabe plads til den voksende bys store boligbyggerier, og Henning Hansen måtte som så mange andre gartnerne, både før og efter, rykke udenfor bygrænsen, fordi hans arealer blev alt for dyre at drive gartneri på. Han lod sig lokke af mulighederne for billige statslån til bygning af et nyt stort gartneri i Jetsmark, og købte ved Søkær ved hovedvejskrydset nord for Pandrup 12 tdr. land til formålet. Det var Henning Hansens plan at anlægge to drivhusgartnerier dér, hver på seks tdr. land. Det ene skulle drives af hans søn, gartner Børge Hansen, og det andet af en af dennes venner fra landbohøjskolen.

Imidlertid havde man planlagt uden at tage Jordlovsudvalget i ed. I 1957 var det endnu god politik at oprette små husmandsbrug, og lovgivningen gjorde det meget vanskeligt at inddrage landbrugsjord til gartneri. Jordlovsudvalget kunne eller ville ikke finde mulighed for at dispensere anderledes, end at gartner Hansen måtte opgive det ene gartneri og sælge seks tdr. land igen, og samtidigt se i vejviseren efter en stor del af statslånet, og det endda kun takket være en væsentlig større imødekommenhed fra Landbrugsministeriet, end man havde mødt i Jordlovsudvalget.

Erhvervskontoret måtte indse, at det var vanskeligt at rådgive på områder, hvor man ikke havde ekspertise, og måtte samtidigt lide den tort at læse Jordlovsudvalgets formands bemærkninger i et læserbrev i avisen: *"initiativ er godt, det skal ingen lastes for, men man bør dog også betænke, at de mennesker, som i tillid til at rådgiverne ved, hvad de indlader sig på, går ud i en risiko, og let kan komme ud for meget store vanskeligheder, og økonomisk og menneskelig ruin kan blive følgen."*

Det var en stor skuffelse. Børge Hansens kammerat måtte bakke ud af projektet, og det samarbejde og den interne konkurrence, der var lagt op til, måtte opgives. Det endelige projekt skulle stå til i alt 195.000 kr. og man tog straks fat på udgravningen til de store drivhuse, hvoraf det første skulle stå færdig allerede den 1. juli, og beplantes med tomater. Det næste store drivhus skulle benyttes til Fresia-avl, som var et af gartnerens specialer. Hele gartneriet kom til at bestå af fem drivhuse, varmecentral, pakkeri og privatbolig.

Drivhusgartneriet ved Søkær kom op at stå i rekordfart på trods af jordlovsudvalgets formand, der dengang endnu foretrak ledig landbrugsjord anvendt til statshusmandsbrug. Øverst ses varmecentralen og nederst drivhus med fresa-kulturer. Privatfotos 1957.

Og hvad så mere?

Erhvervskontoret i Jetsmark fortsatte ufortøvet med bl.a. disse tiltag:

- Man opfordrede til at foretage modernisering af svinestalde og tilbød hjælp ved ansøgning om statsstøtte og projektering.
- Man søgte udarbejdet projekt til afvanding af engarealerne mellem Lundbakvejen og Kalsensgårdsvej.
- Man udarbejdede orienteringsmateriale om grundforbedringsarbejder, dræning og dybdepløjning.
- Man tilbød assistance ved erhvervsvejledning for skolernes afgangsklasser.
- Man agiterede for placering af en sportshal for hele herredet i Jetsmark Kommune.
- Man oprettede sekretariat for landsforeningen Dansk Arbejde.
- Man undersøgte muligheden for udnyttelse af de store forekomster af østersskaller i engene omkring Ryå.
- Man udarbejdede forslag til beskæftigelseskabende foranstaltninger til forelæggelse for regeringen vedr. reparation af ældre beplantninger og plantager, renholdelse af læplantninger forbeholdt ældre arbejdere, og forslag om indførelse af statstilskud til landbrugets silobyggeri.
- Man arbejdede for oprettelse af boligselskab til fremskaffelse af moderne lejeboliger som en forudsætning for tilflytning af ledere ved nye virksomheder.
- Man arbejdede for oprettelse af investeringsfond til støtte for bygning af industri- og værkstedsbygninger.

Det fremstød for læplantning, som erhvervskontoret forestod i 1956, havde bl.a. til resultat at stamhuset Birkelse besluttede sig for et meget omfattende læplantningsprojekt ved dets to store forpagtergårde, Ny og Gammel Toftegaard. Plantningen skulle bestå af hele fem rækker træer i kilometerlange bæltter. Hedeselskabet, der havde stået for projektet, havde udregnet at det ville beskæftige 15-20 arbejdere i 3-4 måneder, og det blev en meget medvirkende årsag til at Hedeselskabet besluttede sig for at anbringe en plantningsleder i Jetsmark Kommune, og Hedeselskabets plantningsleder Kjeld Gyldenløve, blev forflyttet fra Rubjerg, og beskæftigede herefter 25 mand 10 måneder årligt i mange år. Det giver megen beskæftigelse, når 50 cm dybe planterender skal graves med håndkraft.

Under den forberedende dybdegravning, to spadestik dybt, stødte man på en hel del østersskaller i jorden. Østersskallerne har ligget der, lige siden istidshavet i forhistorisk tid dækkede egnen, og man undersøgte straks om dette ”nye” råstof kunne udnyttes kommercielt. Optagning ville jo uden tvivl kunne give en masse beskæftigelse. Desværre var forekomsterne alt for små til at man kunne påregne en profitabel udnyttelse, men erhvervskontoret havde endnu en gang bevist at man var lysvågen og fuld af initiativ. Senere er det blevet opdaget, at østersbankerne ved Toftegaard allerede i 1831 blev besat af prins Christian, den senere kong Christian 8., men at han også opgav en udnyttelse af fundet.

På alle tænkelige måder søgte erhvervskontoret at skabe beskæftigelse, man satte sig således i spidsen for at samle landmændene der havde de ovennævnte engarealer på vestsiden af Ryå's forløb gennem Jetsmark, for samlet at afvande de store områder der hver vinter henlå oversvømmede. Chr. Pilgaard, Aldershvile, havde nogle år forinden drænet sin eng, med meget overbevisende resultat i form af bedre afgrøder. Dræningsmester Th.M. Thøgersen, Nr. Saltum, og landbrugskandidat Nis Conrad, Vester Hjerimitslev, udarbejdede projektet og forelagde skitseforslaget for grundejerne.

I samarbejde med Hvetbo Herreds Landboforening, Jetsmark Husmandsforening, Pandrup Lokalforening, andelsselskabet TECTUM og Aalborg Amts Svineslagteri, søgte man at omplante den bornholmske I-V-plan til Sydvestvendssyssel. Man søgte at skabe interesse for modernisering,

ventilering og isolering af egnens svinestalde uden at den enkelte landmand selv skulle skaffe lån eller finansiering. Betalingen skulle skaffes ved at slagteriet tilbageholdt 25-30 kr. pr. afregnet svin samt 1/3 af årsoverskuddet, indtil gælden var betalt.

Man gik også hårdt i brechen for at Hjørring Amts 5. hovedkreds' planlagte halbyggeri skulle placeres i Jetsmark, ligesom man i samarbejde med "Arbejderbo" forsøgte at danne et boligselskab. De dengang forestående "store årgange" gav også anledning til bekymring og initiativer, Ved folketællingen i 1950 var 1.600 af Jetsmarks 5000 indbyggere (32 %) under 14 år, og flere var siden kommet til. Man anslog at ca. 1/3 af kommunens beboere i 1957 var under 18 år, og man imødeså store problemer med fremskaffelse af lærepladser og uddannelse til så mange. I samarbejde med kommunens foreninger arrangerede man et erhvervsvejledningsmøde i Pandrup Kino, hvor man fik Hjørring Amts erhvervsvejleder P.F. Kofod til at holde foredrag og vise film om erhvervsvalg og uddannelse.

Det ovennævnte virksomhedsemne Pronol blev desværre ikke til noget. Efter adskilligt arbejde med bl.a. at sikre vigespor fra Hjørring Privatbaner til den udsete byggegrund nord for Pandrup, måtte projektet opgives. Her som senere i mange andre tilfælde, strandede tilsyneladende fornuftige projekter enten på mangel af tilstrækkelig driftskapital eller på ugunstige udtalelser fra den branche som den nye virksomhed fremtidigt skulle konkurrere mod.

Jydsk Formfineer lykkedes det derimod at få skubbet i gang, om end på et lidt spinkelt grundlag. Svend Aage Hansen havde været den allerførste der reagerede på kontorets annonce i Jyllands Posten den 31. juli 1955. Han reagerede straks samme dag annoncen var i avisen. Han havde som sagt været værkfører i en jysk træindustri der beskæftigede 40 mand, men havde nu fået lyst til at starte for sig selv med en fabrik for skolemøbler og halvfabrikater til andre træindustrier.

Svend Aage Hansen havde gode forbindelser til en række mulige fremtidige leverandører og aftagere, og han havde fine referencer og anbefalinger. Han havde uddannelse, initiativ og vilje, men ikke så mange penge. Han købte Bredgade 27 i Pandrup, hvor der tidligere havde været en tømrervirksomhed, og hvor der nu blev lavet en tilbygning til værkstedet. Bygning og maskiner beløb sig til 91.000 kr., heraf et statslån på 45.000 kr., resten var privat kapital samt banklån mod kaution fra lokale borgere. Kernen i produktionen var en tysk produceret fineerpresse til 30.000 kr., som der i forvejen kun fandtes tre af i Danmark. I samarbejde med fabrikant Vermund Larsens stålmøbelfabrik i Nørresundby startedes en produktion af en morsom lille gyngestol, og sammen med stålvirksomheden LET i Børghlum produceredes skolemøbler, blandt andet til den nybyggede Pandrup Skole. Der blev dog hovedsageligt produceret halvfabrikater til andre virksomheder, bl.a. hele vognladninger formpressede stolesæder til Holland.

Den ufaglærte arbejdsmand Gunner Jensen fra Kaas ved limpåsmøremaskinen på "Jydsk Formfineer" i januar 1956. Han var en af de energiske Jetsmark-arbejdere, der fra starten udnyttede de muligheder statens arbejdsmandsskoler åbnede for. Privatfoto.

Fabrikant Svend Aage Hansen og møbelsnedker Bjarne Billeskov Pedersen kantfræser bundpladen til den lille sofa. Det var de to faglærte, som påtog sig oplæringen af de ufaglærte i produktionen, der også kom til at omfattede fremstillingen af fjernsynskabinetter. Privatfoto.

Pandrup Tæppefabrik

I løbet af vintermånederne 1957 kom kontoret i forbindelse med tæppefabrikant Arno Kovalleck, Nørresundby, der her havde et mindre væveri. Han havde mulighed for at opnå et stor stabil ordre på vendetæpper, men havde ikke mulighed for at påtage sig ordren på grund af pladsnød. Hvis man i Pandrup kunne tilbyde passende lokaler, var Kovalleck klar til omgående at flytte, men tiden var kostbar. En betingelse for at ordren kunne hentes hjem, var at der blev handlet straks. Et lokalt byggekonsortium blev stabled på benene fra dag til dag. Arkitekten Bent Sørensen udarbejdede tegninger som natarbejde, og den 1. april indleveredes ansøgning om statslån til byggeriet til Handelsministeriet, hvor ekspeditionssekretær Agbo stod parat til at følge sagen igennem systemet i ekspresfart. Imens gik håndværkerne i gang med at beregne byggeomkostningerne for den 300 m² store fabriksbygning, der i alt skulle beløbe sig til 80.000 kr. Konsortiet skulle stille med 60 % af byggesummen, og resten skulle komme fra staten. Byggeriet skulle forestås af murermestrene Verner Olsen og Sølvtoft Knudsen & Pirrupshvarre, og allerede inden svar indløb fra staten, var soklen færdigstøbt. Den 30. april 1957 forelå der accept fra staten, og straks samme dag var der rejst flagalle, pressen indkaldt og fabrikanten med familie og sogneråd og andre honoratiores i stiveste puds, var mødt op for at forestå grundstensnedlæggelsen.

Grundstensnedlæggelsen foregik i strålende sol og i en helt speciel boblende optimistisk stemning hvor alle så ud, som ville de bryde ud i jublende sang. Grundstensdokumentet der blev nedlagt i et blyør lød:

Denne bygning er opført af følgende borgere i Pandrup: dyrlæge A.V. Sørensen, isenkræmmer Børge Møller, arkitekt Bent Sørensen, murermester Verner Olsen, murermester Sølvtoft Knudsen, erhvervsøkonom Børge Sørensen, handelsmand Harald Pedersen og lægesekretær frk. Annemarie Pedersen, til brug for tæppefabrikation. Borgerne stiller beløbet til rådighed for at hjælpe på den store arbejdsløshed i Jetsmark Kommune, og de er på et senere tidspunkt villige til at overlade bygningen uden fortjeneste til fabrikant Arno Kovalleck.

De tre grundsten blev nedlagt af sognerådsformand Kr. Hollensen, Kaas, der med den første sten ønskede Kovalleck held og lykke til at føre virksomheden frem til gavn for ham selv og hele Jetsmark Kommune. Fabrikant Kovalleck nedlagde den anden sten og udtalte: *"Det er mit håb, at virksomheden må blive til gavn for hele kommunen og for min kunde i København, der har købt produktionen langt frem i tiden."* Den tredje sten nedlagde dyrlæge Sørensen: *"Idet jeg på konsortiets vegne nedlægger denne sten, udtaler jeg håbet om, at den bygning der her skal opføres, må indfri de krav og forventninger, vi stiller til den."*

Straks efter grundstensnedlæggelsen 30. april tog byggeriet fart i et helt amerikansk tempo, og allerede 22. juni var byggeriet så vidt fremskredet, at opstillingen af maskinerne kunne begynde. Fra fabrikken i Nørresundby overflyttedes de hidtidige løbevæve, og fra Sverige kom tre kæmpestore tæppevæve, seks meter høje, fra TEXO fabrikken i Älmhult. Investeringen hertil var i første omgang 56.000 kr. Hele første års produktion var allerede afsat ved fabrikkens festlige indvielse, der fandt sted 2. august, og hvortil alle kommunens borgere var inviteret til at komme og bese fabrikken i funktion. Ved indvielsen deltog fra arbejdsministeriet fuldmægtig Jørgen Koch, der nu var manden, der i ministeriet specielt havde Jetsmark Kommune som arbejdsområde, og han kunne i sin tale love, at det nys overståede regeringsskifte ikke ville resultere i nogen svækkelse af bestræbelserne på at hjælpe i arbejdsledsområderne.

Halvandet år senere, i november 1958, kunne fabrikant Arno Kovalleck og den nu ansatte prokurist E. Nielsen invitere pressen til præsentation af en helt ny serie gulv-vendetæpper på en imponerende udstilling, der blev arrangeret på Pandrup Kro. Det var tæpper designet af årtiets førende designere, arkitekterne greve Sigvard Bernadotte og Acton Bjørn. En serie heluldne vendetæpper, der både i komposition, farve og vævning var i en meget høj kvalitet. Serien var opkaldt PAN-TÆPPER efter fabrikkens hjemby, og hvert mønster havde sit PAN-navn: Pan-optikon, Pan-orama, Pan-ama, Pan-tomine og Pan-theon.

Designerne Sigvard Bernadotte og Acton Bjørn stod bag Pandrup Tæppefabriks nye kollektion af vendetæpper. Her ses de ved præsentationen på Pandrup Kro i november 1958. Foroven tæppefabrikant Arno Kovalleck, som med hjælp fra borgerne i Pandrup i 1957 skabte Pandrup Tæppefabrik. Foto: Egnssamlingen, Saltum /egnssamlingen.dk.

Øverst Pandrup Tæppefabrik under opførelse i foråret 1957. Arkitekt Bent Sørensen peger – stående sammen med Børge Møller. Nederst tæppefabrikant Arno Kovalleck, der fremviser de store tæppevæve som man havde kunnet installere kun 50 dage efter første spadestik ved fabrikkens opførelse. Privatfotos.

Da fabrikken flyttede til Pandrup et år tidligere, skyldtes det i høj grad manglende plads, som det lokale byggekonsortium løste for virksomheden. Men også forventningen og muligheden for at opnå billige statslån til fornyelse og udvidelse af maskinparken havde spillet stærkt ind. I tillid til fuldmægtigens optimistiske udtalelse ved indvielsen, havde man indtil nu, foreløbigt haft indsendt to ansøgninger om statslån til forøgelse af maskinparken, men begge gange havde man modtaget afslag.

Virksomheden kørte derfor nu med en meget stram økonomi, og et par år senere, i marts 1961 måtte Kovalleck give op. Ikke fordi der var vanskeligheder med at afsætte produktionen; lige til det sidste arbejdede man i toholdsskift, men rentebyrden var for stor, eller egenkapitalen var for lille. Kovalleck måtte som en dybt skuffet mand fyre medarbejderne, sige lejemålet op og indgive konkursbegæring.

En måned senere, 1. april 1961 overtog fabrikant P. Pedersen, der kom fra en stilling som vævemester i Herning, Pandrup Tæppefabrik, omdannede den til et aktieselskab og udvidede både fabrikken og medarbejderstaben. Efter de første to år i Pandrup, udtalte P. Pedersen sin store anerkendelse af den flid og akkuratesse Jetsmark-arbejderne udviste og sagde bl.a.:

I det hele taget har jeg det indtryk, at det kan betale sig at flytte en industrivirksomhed til områder, hvor den ledige arbejdskraft findes. Når vi dermed kan give folk det, de længe har savnet mest, nemlig beskæftigelse, tror jeg, og ved jeg af erfaring her, at de går helt særligt ind for at klare og bevare arbejdet, og det er af stor betydning!

Fabrikken havde indtil da eksporteret pæne partier vendetæpper til Tyskland og USA, og lå netop da i forhandling om en anselig eksport til Norge.

Jens Otto Krag i Jetsmark

Arbejdsministeriets folk fulgte arbejdet i Jetsmark tæt; ekspeditionssekretærerne Lund i Økonomi- og Arbejdsministeriet, og Agbo i Handelsministeriet, var i tæt og jævnlig kontakt med de to Børge'r fra Pandrup. Takket være den personlige goodwill man havde opnået i begge ministerier, var det lykkedes at aftale en helt speciel ekspeditionsform. Når vi ekspederede færdigt udarbejdede låneansøgninger til Handelsministeriet, sendtes samtidigt kopi til Arbejdsministeriet, der så ved passende henvendelser til kollegerne i Handelsministeriet fulgte sagen op og fremskyndede behandlingen af lånesagen mest muligt.

Arbejds- og økonomiminister J.O. Krag kom også til Jetsmark. På et møde i Kaas Forsamlingshus forsøgte han at overbevise alle om, at man nok i ministerierne havde viljen, og også i nogen grad evnen til at hjælpe, men at en forudsætning for en virkelig ændring af tingenes tilstand, forudsatte et virkeligt initiativ fra kommunens side. Han slog fast, at beskæftigelsesarbejder kun er en nødhjælp, og at man måtte finde andre veje for at bekæmpe arbejdsløsheden. Han håbede, at det ville gå op for industrien, at der er betydelige fordele ved at placere virksomheder i områder hvor der er rigelig arbejdskraft.

De store amtsarbejdsløshedsudvalg

De store udvalg, der var blevet nedsat både i Hjørring og i Aalborg amter, under ledelse af de respektive amtmænd og bestående af magtfulde politikere og iderige og foretagsomme embedsmænd, var i sin tid blevet søsat under megen ståhej, og med store forhåbninger til at der nu

endelig skulle ske noget; at arbejdsløsheden nu endelig skulle manes i jorden. Med så mange dygtige og erfarne folk i sving, og med folketingets vedtagne støttelove i ryggen, måtte der da nu kunne ske noget.

Men, som Vendsyssel Tidendes redaktør Nørrelykke skrev i sin avis den 3. marts 1957:

Optimismens rus blev kortvarig, og i dag sidder store dele af befolkningen tilbage med tømmermændene, og må med en vis bitterhed i sindet erkende, at der er sket intet eller lidt. Beskæftigelsen er ingenlunde blevet bedre, og om en mere konstant beskæftigelse er der slet ikke tale, snarere tværtimod. Hvad der er sket, er faktisk blot dette, at det står mere og mere klart, at den siddende regering og statsadministrationen på trods af gyldne løfter og opfordringer til at vise lokalt initiativ, reelt ikke har rørt en finger for at skabe en fast linie for en ændring af forholdene på arbejdsløshedsøerne. Og før en sådan fast linie er skabt, er der ingen chancer for at nå videre frem, og frem skal man, eftersom katastrofens omfang tegner sig tydeligere og tydeligere, ikke blot rent økonomisk, men også menneskeligt!

På et møde i Hjørring Amts Arbejdsløshedsudvalg på Løkken Badehotel i maj 1957, drøftede man beskæftigelsesmuligheder ved vejanlæg og plantning. Lige efter Befrielsen var der fremkommet en plan om anlæggelse af en kystvej hele vejen ned langs vestkysten, men planen var blevet henlagt, da den ikke mødte tilstrækkelig velvilje. Nu havde Børglum-Furreby kommune anlagt et par kilometer vej på strækningen, og derved skabt fornyet aktualitet for planen. Amtsvejsinspektør N.L. Dam foreslog på mødet, at man tog hele planen op til fornyet drøftelse. Man kunne jo håbe, at hensynet til de beskæftigelsesskabende muligheder, der lå i planen, ville kunne ændre Folketingets syn på hele sagen. Skovrider S. Larsen, Tolne, og klitplantør Poul Plesner, Blokhus, redegjorde for mulighederne for beskæftigelse ved omfattende plantninger langs vestkysten. Denne plan blev nogle år senere realiseret i stort omfang, og har været med til helt at ændre det vestvendsysselske landskab og klima.

Sognerådsformanden i Løkken, stationsforstander Vestergaard, påtalte ved mødet vigtigheden af, at bevare de små tekniske skoler, som netop da var i fare på grund af centralisering. Han sagde, at den håndværksmester på landet – i en arbejdsløshedsø – der fremtidigt ved, at hans lærling flere gange om året vil være borte fra arbejdspladsen i dagevis, altså for at følge undervisningen i en købstad, nok ville være yderste betænkelig ved at antage en ny lærling, og dermed ville man modarbejde den udvikling, der var i gang med at få uddannet ungdommen i arbejdsløshedsøerne.

Jetsmarks første egentlige erhvervskontor

I Aalborg Stiftstidende stod at læse 16. januar 1957:

I halvandet år har erhvervsarbejdet i Jetsmark været baseret på et kontor, der arbejder på privat initiativ med nogen økonomisk støtte fra kommunen. De første resultater har man kunnet fremvise både i efteråret og nu, og der er blevet høstet erfaringer i mange retninger, der rigtigt udnyttet vil kunne få stor betydning for hele egnens fremtidige erhvervsmæssige udvikling.

Arbejdet kan imidlertid ikke fortsætte på det hidtidige grundlag. Erhvervsøkonom Børge Sørensen og isenkramkommis Børge Møller, der bistået af erhvervsudvalgets to øvrige medlemmer, bagermester E. Honoré, Pandrup, og civilingeniør Sv.Aa. Andersen, Kaas, samt et sognerådsmedlem, dyrlæge A.V. Sørensen, Pandrup, har forestået arbejdet med at bringe kommunens problemer til offentlighedens kendskab, samt at udnytte den hjælp, staten har tilbudt arbejdsløshedsøerne, kan ikke fortsat afse den megen tid, arbejdet kræver.

Imidlertid har det også fra starten været udvalgets arbejde blot at vise, at det kunne nytte noget, og dette har det bevist. Spørgsmålet er nu, om man skal finde frem til et grundlag for en

fortsættelse og udvidelse af arbejdet; gøre erhvervskontoret til et virkeligt handlekraftigt organ, eller om man skal ophøre med aktiviteten og lade det værdifulde erfaringsmateriale gå tabt. Sognerådet er gået ind for at arbejdet skal fortsætte!

De mange initiativer erhvervsrådet havde fremvist på vidtforgrænsede områder, havde sammen med de første spæde resultater overbevist sognerådet, også de mange skeptiske medlemmer, om at der virkelig var muligheder, og at det ville være uforvarsligt ikke at fortsætte arbejdet, selv om det ikke mere kunne være gratis for kommunen. På et ekstraordinært sognerådsmøde var kommunens erhvervsproblemer eneste punkt på dagsordenen, og her blev det vedtaget at forsøge etableret et rigtigt erhvervskontor, foreløbigt for en treårig periode. Der skulle nedsættes et erhvervsråd bestående af 15 medlemmer. Sognerådet skulle heraf vælge de tre, Pandrup Borger- og Håndværkerforening to og følgende hver ét medlem: Kaas Borger- og Håndværkerforening, Moseby Borgerforening, Pandrup Bank, Hvetbo Herreds Sparekasse, Dansk Arbejdsmands Forbund, Landboforeningen, Husmandsforeningen, Grundejerforeningerne, og endelig skulle de private bidragsydere vælge to medlemmer til rådet. Alle skulle vælges for en periode på tre år.

Det foreløbige udkast til love skitserede rådets opgaver til at det skulle samle alle kræfter, der vil arbejde for Jetsmark Sogns trivsel og fremgang, udbygge sognets erhvervsliv, såvel ved medvirken til oprettelse af nye virksomheder, som ved indstilling til sogneråd eller andre myndigheder om arbejder, der kan give øget beskæftigelse. Ud af rådets midte skulle der vælges et forretningsudvalg, der skulle ansætte en kvalificeret erhvervschef, og sætte skub i sagerne sammen med ham.

På et senere møde, hvori kommunens større foreninger deltog, nedsatte man et arbejdsudvalg, der skulle forsøge at opnå det økonomiske grundlag for arbejdets videreførelse og en omskabelse af Jetsmark Erhvervskontor til en selvejende institution. Udvalget kom til at bestå af bagermester Honoré, Pandrup, tørvefabrikant Chr. Rasmussen, Kaas, sognerådsmedlem Lars Ovesen Larsen, Pandrup, dyrlæge A.V. Sørensen, Pandrup, husmand Chr. Jensen, Pandrup Kær, arbejdsmand Chr. Frederiksen, Moseby og Børge Møller, Pandrup.

Ved Jetsmark Sogneråds møde den 7. marts 1957 vedtog rådet at yde erhvervsarbejdet i kommunen tilskud i form af dækning af en erhvervssekretærs løn i en treårig periode. De to Børge'r var nødt til at bakke ud af det efterhånden altopslugende arbejde. Børge Sørensen havde efterhånden afsluttet både soldatertjeneste og studier på Handelshøjskolen i København, og stod nu for at skulle på videreuddannelse i U.S.A., og Børge Møller havde jo altså et fuldtidsarbejde, der var blevet skrækkeligt forsømt nu i år og dag.

Foreløbigt antog sognerådet på erhvervsrådets anbefaling H.C. Steen-Jørgensen, der kom fra en stilling som erhvervschef i Glostrup kommune. Han blev foreløbigt ansat i en 4 måneders prøvetid, til en løn på 1.200 kr. månedligt. Ved endelig ansættelse ville kommunen betale en løn stadig på 1.200 kr. om måneden, men plus et bonustilskud for hver fastbeskæftiget arbejder, han fik ansat ved nyetablerede virksomheder.

En betingelse for aftalen var, at det private erhvervsråd ad privat vej selv skaffede økonomisk dækning for kontorets drift, ikke under 8.000 kr. årligt. Til at følge og kontrollere erhvervsrådets arbejde, nedsatte sognerådet et udvalg bestående af dyrlæge A.V.Sørensen, Pandrup, arbejdsmand Lars Ovesen Larsen, Pandrup, arbejdsmand Jens Hansen, Kaas, og gårdejer Thorvald Pedersen, Pandrup Kær.

Den nye erhvervschef tiltrådte omgående; der var masser af opgaver at tage fat på, og Steen-Jørgensen viste sig hurtigt at være særdeles iderig og fuld af energi. Kontoret blev indrettet i østgavlen af kommunekontoret, hvor senere Jyske Bank fik til huse. Overfor kontoret havde sygekassen kontor, og sygekassekasserer Børgeesen og Steen-Jørgensen fandt sammen flere gange dagligt omkring et par kaffekopper. Her kunne Børgeesen give den nye erhvervschef en løbende

orientering om lokale forhold og særheder. Steen-Jørgensen tog straks fat på at udsende spørgeskemaer til samtlige arbejderhjem, dels for at få oversigt over den mulige arbejdskrafts eventuelle uddannelse og specielle ønsker, samt for at undersøge interessen for hjemmebeskæftigelse for arbejderkonerne. Der var muligheder for som hjemmeindustri at fremstille mellemlægsservietter med H.C. Andersen-motiver, strikkede ting, handskesyning og lignende, og på den måde kunne kvindernes hjemmearbejde skabe et supplement til den arbejdsløse mands meget beskedne indtægt.

Jetsmark kommune var efterhånden blevet landskendt og flere og flere kommuner følte sig fristet til at efterligne Jetsmark-initiativet. Støvring, Hadsund og Als var de første til at henvende sig og anmode om gode råd og assistance, og Steen-Jørgensen gjorde sig ikke kostbar, men drog villigt ud og holdt foredrag om veje og vilkår.

Helt fra USA og England kom man tilrejsende for at lære os kunsten af. Blandt andet kom den engelske labour-attaché Gordon Wallis, der var tilknyttet den engelske ambassade i Stockholm, på besøg i de nystartede virksomheder i Pandrup, for at studere den danske arbejdsløshedsbekæmpelse. Både England og Sverige led som Danmark af stærk arbejdsløshed i begrænsede områder, men havde her større mulighed for lokal foretagsomhed, idet kommunerne der – og ikke som her – var totalt afskåret for at yde forskellige former for økonomisk hjælp til nye virksomheder, f.eks. i form af investering i værksteds- og industrihuse. I Danmark modsatte Indenrigsministeriet sig absolut, at der fra nogen by eller kommune blev gjort noget ekstraordinært i retning af at hjælpe virksomheder til etablering, enten ved kreditter, lån eller ved overdragelse af egnet grund på særligt gunstige betingelser.

Ammoniakfabrik i Store Vildmose?

Et af de virkelig store og meget interessante projekter, der aldrig blev realiseret, var planerne om oprettelse af et stort tørvefyret kraftværk i Store Vildmose, hvor der skulle fremstilles flydende ammoniak, som man anså for at være fremtidens gødning. Tanken om et kraftværk i Vildmosen var en gammel ide, som allerede var blevet luftet af ingeniør Nyeboe først i århundredet, og som senere direktør Jørgensen, Kaas Briketter argumenterede for – og kæmpede for – i årevis. Nu var det en privat kreds med blandt andre godsejer Flemming Juncker, der stod bag planen, og havde rettet henvendelse til hofjærgemester Ove Skeel, Birkelse Hovedgaard, om erhvervelse af ca. 1000 ha. højmosen langs Dalgasvej i Vildmosen. Arealet med dets tørveforekomster skulle kunne sikre tilstrækkelig brændsel til 50 års produktion.

Opførelsen af kraftværk og fabrik blev skønsmæssigt anslået til at koste 50 millioner kroner. En væsentlig del af beløbet skulle gå til anskaffelse af maskinerne fra USA, hvor der allerede var lignende fabrikker i gang. Konsortiet var i kontakt med en af de store franske banker, der dog ønskede garantier fra den danske stat.

Man anså en sådan indenlandsk gødningsproduktion for at være af den allerstørste betydning for landet. En årsproduktion på 33.000 tons flydende ammoniak ville betyde en årlig besparelse på mere end 100 millioner kroner i udenlandsk valuta.

Staten var imidlertid samtidigt i gang med sammen med arbejdsløshedsø-udvalgene i Hjørring og Aalborg amter, at undersøge mulighederne for at afbrænde den samme tørvemasse i Aalborg elværk. Elværket ønskede at få fra 100 til 200 tons tørvsmuld dagligt. Oparbejdningen af tørvsmulden skulle gå efter samme principper som Kaas Briketter benyttede. Smulden ”høvles” af mosen af traktortrukne fræsere, hvorefter den tørres og skubbes sammen i store dynger hvorfra den overføres til læsseapparater og videre i store containerlastvogne direkte til kraftværket i Aalborg, hvor det ville blive afbrændt sammen med det øvrige brændsel, idet det blæses direkte ind i fyret efter stoker-princippet.

Man var i regeringskredse ilde berørt over, at der nu kom et lignende initiativ fra en privat kreds, ligesom man vist heller ikke var begejstret for udenlandsk kapital i dette specielle tilfælde. Men i første omgang skulle hele projektet behandles i Jordlovsudvalget og i Landbrugsministeriet, og hele spørgsmålet om anlæg af veje, der kunne tage den store tunge trafik skulle også løses. Prøvefyringer på værket i Aalborg var afsluttet med gunstigt resultat, og kapitalbehovet for denne udnyttelse, som kunne beskæftige ca. 40 ufaglærte arbejdere, var anslået til ca. 7 mill. kr. Men ingen af projekterne blev nogensinde realiseret.

Tvangsopsparingen i 1957

Regeringen og Folketingets flertal vedtog i sommeren 1957 en form for tvangsopsparing, hvor betalingen af første rate skulle forfalde til betaling allerede i løbet af efteråret 1957. Jetsmarks erhvervsudvalg frygtede den lammende virkning, som tvangslånet ville kunne få for de nystartede virksomheder. Deres økonomi var allerede strakt til det yderste. Man frygtede også for den virkning, som tvangsopsparingen kunne få på investeringsvilligheden med hensyn til en fortsat opførelse af værkstedshuse og industribygninger, som Jetsmark Kommune var så afhængig af. I en henvendelse til finansminister Viggo Kampmann, som også blev sendt til alle partiernes gruppeformænd, og til alle de nordjyske folketingsmedlemmer, skrev man blandt andet:

1. Her i kommunen og måske i flere andre kommuner i AØ-områder, er der af sogneborgere investeret beløb i nystartede virksomheder. I et enkelt tilfælde er beløbene retsgyldigt bundne i 20 år. Pålægger man sådanne skatteborgere yderligere tvangsopsparing, virker en sådan direkte hæmmende på det arbejde, der i AØ-området gøres for at støtte etablering af nye virksomheder til binding af ledig arbejdskraft. Konklusion: I de enkelte konkrete tilfælde, bør skatteborgeren efter ansøgning til ministeriet, og efter fornøden dokumentation af kapitalbindingens art og størrelse, fritages for tvangsopsparing i det omfang der dækkes af nævnte kapitalbinding.

2. Efterhånden som indbetalingen af de pålignede tvangsopsparede beløb indgår, vil følgen heraf blive særlig følelig i AØ-områderne, idet erfaringen viser, at den økonomiske støtte til etablering af nye virksomheder, fortrinsvis ydes af små-sparere; skatteborgere med ringe kapital. Konklusion: Ministeriet bør i det omfang skatteborgeren ønsker at investere kapital i nye virksomheder i AØ-områder, frigive indbetalte tvangsopsparede beløb. Sådant frigivelse bør også finde sted, når skatteborgere fra IKKE AØ-områder, ønsker at investere kapital i en ny virksomhed beliggende i et AØ-område. En sådan ordning vil være et gavnligt og tiltrængt incitament for arbejdet i AØ-områderne.

3. To af de her nystartede virksomheders indehavere vil formentligt blive pålignet tvangsopsparing. I betragtning af at for sådanne indehavere, der har etableret virksomhederne delvist med statslån til maskiner m.v. og til virksomhedernes indretning, men som ikke har kunnet bevilges driftslån af statsmidler, vil en tvangsopsparing virke uretfærdig og direkte hæmmende for udbygning af virksomheden. Konklusion: Indehavere af nystartede virksomheder bør fritages for tvangsopsparingen, når det godtgøres for myndighederne, at beløbet er anvendt til yderligere udbygning af virksomheden.”

Henvendelsen rejste stor opmærksomhed over hele landet. hvor stort set alle dagblade refererede de uheldige virkninger, som tvangslånet ville få for en fortsættelse af Jetsmarks bestræbelser på at skabe arbejdspladser lokalt. De borgerlige aviser var ikke sene til på lederplads at drage i felten imod tvangsopsparingen. Den 20. august 1957 skrev Jyllands Posten:

...Finansministeren har derfor en grund til at se velvilligt på forslaget om dispensation til Jetsmark og andre A-øer. Men han og hans regeringskolleger må samtidigt gøre sig klart, at hele landet er i samme situation som ”øerne”. Selvfølgelig mærkes det ekstra hårdt hvor arbejdsløsheden i forvejen er særlig stor og langvarig, men det mærkes overalt, at staten gennem tvangslånet tager de penge, som erhvervslivet skulle have brugt til iværksættelse af arbejde og produktion. Der har jo trods al skatteplyndring stadig været folk, som følte trang til at sætte noget i gang. Måske har de stadig lyst, men Kampmann har berøvet dem evnen til det; selve de midler, de skulle have virket med. På samme måde har der stadig været folk, som trods skatteplyndringen ikke kunne lade være med at bestille noget. Nu kan det være svært nok at finde nogen, som vil påtage sig f.eks. et ekstraarbejde, der kan bringe hans indtægt op over tvangslåns-grænsen, eller i det hele taget folk, som er interesseret i at tjene mere.

Dette er Socialdemokratiets, de Radikales og Retsforbundets bidrag til det danske samfunds økonomi, i en situation, som kun kan reddes ved arbejde og produktion. De bremser foretagsomhed og arbejdslyst; de fremtvinger arbejdsløshed. Men måske har de tænkt sig, at det ville mildne tilværelsen for Jetsmark og lignende områder, HVIS HELE LANDET FORVANDLES TIL ÉN STOR ARBEJDSLØSHEDSØ!”

Samme dag sluttede Aalborg Amtstidende sin leder således:

... Nej, lad os blot se i øjnene, at tvangslånets usvigelige følgesvend er øget arbejdsløshed og økonomiske vanskeligheder for mange virksomheder. At tvangslånets virkninger forekommer dobbelt grelle i arbejdsløshedsområderne, hvor de offervillige borgere, der har ydet en både beskæftigelsesmæssig og menneskelig indsats, straffes af staten til tak, gør naturligvis det hele endnu værre!

Alle aviser bombarderede finansministeren med spørgsmål om hans stilling til Jetsmark-andragendet. I første omgang undveg han bekvemt at svare ved at hævde, at brevet slet ikke var nået frem til Finansministeriet. Dernæst skulle brevet, da det endeligt var nået frem, først behandles af embedsmændene, der skulle afgøre, om spørgsmålet var vigtigt nok til at ulejlig ministeren. Omsider, den 6. september, svarede ministeren på brevet, der var afsendt den 15. august, at han da meget gerne ville forhandle problemerne med erhvervsrådet, men at hele sagen var sendt til undersøgelse i regeringens skatteudvalg, og han anså det for bedst, at forhandlingerne ventede til udvalget havde sagt sin mening. Senere skulle sagen undersøges i Arbejdsministeriet. Den ville nemlig kunne få mange alvorlige konsekvenser, så arbejdsminister Kaj Bundvad ville nok finde det rigtigst at forhøre Hjørring Amts Initiativudvalg i arbejdsløshedsproblemerne, for at høre hvordan man så på sagen fra lokal side. Men alle var da naturligvis meget gunstigt indstillet og ville behandle sagen så hurtigt som overhovedet muligt.

Det gav jo alt sammen luft omkring sagen, så man kunne få tid til på forskellig vis – og på forskellige steder – at udtale positiv interesse for løsning af de alvorlige arbejdsløshedsproblemer. Ingen måtte tro, at man slet ikke anså det muligt at skabe industri-arbejdspladser i landkommuner!

På et stort møde på Lollands Højskole beskæftigede både økonomiminister Bertel Dahlgaard og finansminister Viggo Kampmann sig med problemerne, og sidstnævnte sagde bl.a.:

Skal vi ledigheden blandt de ufaglærte til livs, tror jeg vi må angribe problemerne på en ny måde. Jeg tror ikke på, at man kan bremse udviklingen i de store byer, men vi kunne derimod stimulere interessen for at få arbejde i gang ude i landet. – Spørger man om grunden til at der ikke oprettes virksomheder ude omkring, ja så er svaret, at man mangler bygninger og penge til finansiering. I Holland tager det offentlige risikoen ved at bygge fabriks og værkstedslokaler til udlejning. Her overfor vil det måske blive sagt, at staten ikke skal blande sig i erhvervslivet. – Men kan det offentlige støtte boligbyggeri og udstykning til husmandsbrug, hvorfor skulle det da ikke kunne lade sig gøre, at

hjælpe det mindre håndværk og den mindre industri? Det kunne ske ved at Nationalbanken anbragte penge i bankerne i de områder, hvor det kniber med midler til finansiering.

Imens lod finansministeren Jetsmark-folkene forstå, at deres andragende var affattet på en måde, så en gennemførelse ville give alvorlige praktiske konsekvenser. Det ville derfor tage tid at bearbejde forslaget, for man ville prøve at finde frem til en form, der kunne virke tilfredsstillende over hele landet, altså også udenfor arbejdsløshedsø-områderne. I en kronik i Dagens Nyheder 15. september skriver Viggo Kampmann:

Da en af de fornemste opgaver for et erhvervsråd vel må være at henlede offentlighedens opmærksomhed på sin bys eller kommunes eksistens, må dette absolut siges at være lykkedes til fulde i dette tilfælde. Båret på en stemningsbølge imod stabiliseringslånet, har Jetsmark Kommune fået sit navn slået fast som arbejdsløshedsø. Derimod er det vel tvivlsomt, om en imødekomme af andragendet ville hjælpe kommunen meget. Desværre er det jo sådan, at netop i arbejdsløshedsøerne er indkomsterne små, og hvis indkomstfordelingen i kommunen ikke har ændret sig på afgørende vis i de sidste år, vil jeg tro, at næppe 2 % af de godt 2000 skatteansatte i Jetsmark skal svare stabiliseringslån. Tilmed vil lånet for langt de fleste næppe overstige få hundrede kroner, og antallet af lånepligtige der skal svare mere end 1000 kr., vil sikkert ikke blive et tocifret tal!

Tableau!!! Da der endelig den 14. oktober forelå svar fra Finansministeriet, var det ikke uventet negativt. Undervejs i tvangsopsparringssagen havde arbejdsminister Kaj Bundvad ved flere lejligheder udtalt forståelse for holdningen i Jetsmark. Han forstod, at det var afgørende at holde liv i optimismen og foretagsomheden, og han kunne også forstå, at selv om det måske kun var ganske få i Jetsmark, der havde en indkomst, der medførte at de skulle betale dette tvangslån, så var det jo måske netop disse få mennesker, vi havde haft en mulighed for at overtale til disse støtteinvesteringer. Han frygtede, at hvis det lokale initiativ trak sig tilbage i skuffelse og håbløshed, ville det være et umenneskeligt tilbageskridt for de mange arbejdsløse, der nu ellers var ved at oparbejde en smule tiltro til fremtiden. Man havde oplevet lyse øjeblikke, hvor man havde kunnet skimte lys for enden af den lange mørke tunnel.

Omskoling af arbejdskraften som løsning?

Timing'en var perfekt; samtidigt med finansministerens afvisning, tændte arbejdsminister Kaj Bundvad et nyt håb ved at nedsætte et nyt ministerielt udvalg med en lang række eksperter, tekniske, kommercielle og finansielle, fra en lang række ministerier og organisationer.

Gennem en industrilokalisering skal udvalget søge frem til industriarealer, vand, gas, kloak, elkraft, veje, jernbaner, havne m.m. og klarlægge betingelserne for ydelser af lån m.v. ved placering af nye virksomheder.

Endvidere skal det undersøge mulighederne for finansiel bistand til etablering af industri- og værkstedshuse, anskaffelse af maskinelt udstyr, samt støtte til eventuelle funktionær- og arbejderboliger i forbindelse med virksomhederne.

Desuden kan nævnes undersøgelse af mulighederne for skattelempelser, kommunegarantier eller statsgarantier for lån til erhvervsformål, mulighederne for at tilvejebringe større likviditet i vedkommende lokale pengeinstitutter, og om der kan fremskaffes industrigrunde fra kommunerne på lempelige vilkår.

Også spørgsmålet om taksterne på de lokale el-værker m.v. må undersøges, ligesom udvalget skal komme ind på problemerne i forbindelse med omskoling af arbejdskraft fra områder med høj ledighed.

Endelig vil det påhvile udvalget at klarlægge mulighederne for at inddrage lokale kredse og personer, samt offentlige myndigheder, til et samarbejde om løsningen af den betydningsfulde opgave.

Udvalget skulle således komme omkring mange forhold, herunder mulighederne for omskoling. Ved indvielsen den 1. november 1957 af den nye arbejdsmandsskole i Sandmosen nordvest for Brovst deltog da også både udvalgets formand, [har vi et navn???], og arbejdsminister Kaj Bundvad. I den forbindelse var de også på besøg i Pandrup for at se de tre nye virksomheder.

Arbejdsmandsskolen var støttet af Marshallhjælpen med en million kroner, og var den femte i rækken af nye arbejdsmandsskoler fordelt rundt om i landet. Den var den første, der specielt var bygget og indrettet til formålet, idet de øvrige var indrettet i nedlagte tidligere ungdomsskoler. Ved indvielsen deltog også den amerikanske ambassadør og en række nordjyske folketingsmedlemmer, amtspolitikere, fagforeningsrepræsentanter m.fl.

Ufaglærte arbejdsmænd kunne her deltage i kurser indenfor kloakering, dræning, bygge og anlæg (forskalling og jernbinding), og senere kom også svejsning til. Skolen i Sandmosen fik som leder tidligere lærer og skovfoged H. Hjorth Andersen, og en række lokale fik beskæftigelse ved skolen, bl.a. landinspektør Jarl Mogensen og tømrer Oscar Højen som instruktører i kloakering, dræning og nivellering, og tømrer Erik Simonsen som instruktør i forskallingsarbejder. Skolen kom i årene derefter til at spille en meget stor rolle for den meget store opvakte gruppe arbejdsmænd, der havde indset, at dygtiggørelse var vejen til beskæftigelse.

Allerede i et interview i Jyllands Posten den 5. august 1955 havde daværende arbejdsminister Jens Otto Krag svaret på spørgsmålet, om ikke omskoling af arbejdskraften vil kunne afhjælpe en del af arbejdsløshedsproblemet, således:

Den er i tankerne. Vi har Statens Arbejdsmandskursus, der i fjor blev søgt af 1.200. Tallet kan se beskedent ud, men det var det højeste hidtil, og fremgangen vedvarer. Vi har netop i tankerne at indrette et kursus i Jetsmark kommune, og det vil dels give arbejdsmændene mulighed for beskæftigelse ved mere specialiseret arbejde, men omvendt også give virksomhederne lejlighed til at bruge ufaglært arbejdskraft til visse grene af produktionen.

Ellers fortsatte meget som hidtil. I januar 1958 gjorde Arbejdsministeriet i et cirkulære opmærksom på ydelser og ekstra tilskud, der kunne gives til arbejder, der var godkendt i henhold til beskæftigelsesloven fra 1946, der omfattede vinterarbejde vedrørende landvinding, grundforbedringsarbejder samt klargøring og byggemodning af arealer til industrigrunde. Fra alle sider dukkede der ideer til beskæftigelse op i den retning. Der var forslag om afvanding af Ulvedybet, Nibe Bredning, Egholm-Gjøl området og arealerne ved Nørholm Hage. En deputation fra de nordjyske fagforeninger drog til møde med regeringen og de nordjyske folketingsmedlemmer, og efterlyste uddybning af Hals Barre, bygning af en frihavn i Aalborg, projektering af en ny bro eller tunnel over Limfjorden, udvidet boligbyggeri i Aalborg, og udflytning af industrivirksomheder. Finansminister Kampmann mente, at man nu inden længe, burde tage risikoen ved at lægge 120 millioner kroner på bordet til bygningen af en havn ved Hanstholm.

Jetsmarks erhvervschef Steen-Jørgensen var desuden i forbindelse med Danish Arctic Contractor, for at få nordjyske arbejdere sendt på sæsonarbejde i Grønland. Det Nordjyske Erhvervsråd arbejdede nu også med planer om oprettelse af et Nordjysk Erhvervskontor med selvstændigt sekretariat og erhvervschef, der skulle arbejde for alle kommuner i Nordjylland.

Jetsmarks Erhvervsråds første generalforsamling

I februar 1958 kunne man afholde erhvervsrådets første generalforsamling efter at kontoret nu havde virket et helt år. Kommunen havde i dette år betalt 14.400 kr. til aflønning af erhvervschefen, hvorimod alle kontorholdsudgifter, kørsel, porto m.v. var blevet betalt af borgere og foreninger m.m., der havde tegnet sig for en garantikapital. Ved kontorets drift var der i årets løb igangsat arbejder for 251.299 kr., hvilket formentlig ville medføre en skatteindtægt på mindst 25.000 kr., så indtil nu var det ikke nogen dårlig handel, som sognerådet var indgået på.

I årets løb var der afsendt 1.185 breve, modtaget 915 besøg på kontoret, og opnået avisomtale i 53 danske dagblade og tidsskrifter på ikke mindre end 28.242 linjer, hvilket svarede til over tre hele aviser udelukkende om Jetsmark og Pandrup. Endelig havde man medvirket med råd og dåd ved oprettelse af tilsvarende erhvervsråd i Solbjerg, Bælum, Als, Aars, Fjerritslev, Løkken, Støvring, Øster Vraa og Sindal kommuner og på Læsø. Det var et initiativ, der for øvrigt skaffede Steen-Jørgensen en voldsom kritik fra lokale fagforeningskredse, der ikke, når det kom til stykket, var voldsomt solidariske med de arbejdsløse kolleger i andre nordjyske kommuner; dem behøvede vi ikke at hjælpe!

I det hele taget kunne det indimellem knibe med tålmodigheden. Erhvervschefen var hele tiden så hemmelighedsfuld; han ville ikke fortælle om de mange projekter, som man vidste, at han gik og var optaget af. Man ville ikke rigtig forstå, at det skulle være nødvendigt med al den anonymitet omkring de forespørgsler, som erhvervskontoret modtog fra eventuelt kommende nye virksomheder. Hvorfor måtte man ikke få noget at vide? Hvorfor var det projekt, som han havde arbejdet på for fire måneder siden, endnu ikke blevet til noget? Hvorfor kunne kommunen ikke bare sætte noget vejarbejde i gang?

Ugens kommentar i Pandrup-Kaas Avis:

Steen-Jørgensen for fra land til strand
med vågne spejderblikke,
fik mangan virksomhed i stand,
hvor folk kan stå og flikke.
Så store planer omgås han,
at mange skeptisk råber: Mand!
Den sten man ikke løfte kan, den bør man lade ligge.

- - - -

Men se, det gør han ikke!

Kay

Sognerådsmedlemmerne følte sig sikkert også selv holdt udenfor mange gange, og lod sig indimellem irritere over de mange spørgsmål og den megen sladder. I februar 1958 tog man derfor handsken op. Hvis borgerne virkelig ønskede information – så skulle de også have den! Man afholdt et offentligt møde på Pandrup Kro. Tilstrømningen til mødet var enorm; salen var propfuld og flere måtte gå med uforrettet sag. Og så begyndte sognerådsformand Kr. Hollensen og dyrlæge A.V.Sørensen at begrave folk med informationer. Informationer om love og regler, om tilskudsmuligheder, om manglende tilskudsmuligheder, om bekæmpelse af oksebremselarver, om skatte- og socialforsorgsspørgsmål, om statistikker og analyser: tørt, tørt stof som ingen kunne overskue, endsige forstå.

Kay kommenterede således:

Nu skal jeg fortælle Jer om Pandrup.
Pandrup var en tem'lig artig by,
men den plagede altid med sin spørgen,

når kommunen bygged på sit ry.
Sognerådet blev så trætte af det.
Det, der spurgtes om, var noget pjat.
Tit man spurgte bare for at spørge:
Hvoffer, hvoffer dit og hvoffer dat?
Hvoffer har Steen-Jørgensen ingen vinger?
Hvoffer er Ajs-Peter mon så stout?
Hvoffer er vort rådhus her i Pandrup?
Hvis det lå på Skadbak var det sjovt!
Hvoffer ska' vi ikke ha' kloakker?
Hvoffer ska vi altid af med skat?
Hvoffer har vi ingen røde "Poster"?
Hvoffer, Hvoffer dit og hvoffer dat=
Hvoffer vil borgmest' ren abdicere?
Hvoffer mon han længes mod sin muld?
Hvoffer har vi ikke seminarium?
Hvoffer laver Guldberg ikke guld?
Hvoffer skal vi altid ha' kloakker?
Hvoffer holder kæmner'n ikke kat'
Hvoffer, hvoffer dit og hvoffer dat?
Men en dag blev de "de NI" for meget.
Borgerne fik sandelig besked.
Luften sang af lange paragraffer,
renter, tilskud, tal og saglighed,
indtil folk stak fingrene i ørene,
rejste sig og råbte : Stop nu her!
Hvoffer har jeg dog så ondt i ho'det?
Jeg skal aldrig spørge fjollet mer!

Men der var også jævnlige opmuntringer at få! Jetsmark kommune blev over hele landet holdt frem som et lysende eksempel på en kommune, der virkelig ville løse sine problemer. Formanden for erhvervsrådet, dyrlæge A.V. Sørensen, blev tildelt landsforeningen Dansk Arbejdes initiativdiplom, som yderst sjældent, om nogensinde, er blevet tildelt en mand uden for industrien. I sin overrækkelsestale udtalte Dansk Arbejdes lokalformand, direktør Henning Kirkeby, De Danske Spritfabrikker, sin store beundring for dyrlægens store initiativ og energiske indsats for at skaffe industrier og virksomheder til Jetsmark kommune. Han sagde bl.a.: *"Det var dyrlæge Sørensen der stod bag gennemførelsen af propagandaudstillingen i Pandrup i 1955 og den efterfølgende oprettelse af erhvervskontoret. Han har ligeledes både personligt og økonomisk stillet sig bag flere af de projekter som er gennemført i Pandrup!"*

Cykelstelfabrikkens genvordigheder

Straks fra starten lå cykelstelfabrikken inde med ordrer på seks måneders produktion, og allerede i de første tre måneder blev der fremstillet 4.000 cykelstel, og det tilmed på trods af forsinkelser med råvareleverancer fra Tyskland og stærkt forsinket udbetaling af det bevilgede statslån på 85.000 kr. De første 12 mand var beskæftiget, og der var stor interesse fra mange cykelgrosserer om at aftage cykelstellene, der var meget konkurrencedygtige på både pris og kvalitet.

Før flytningen til Pandrup kalkulerede Diness med en arbejds løn pr. fabrikationsenhed på 7,37 kr. I Pandrup viste den tilsvarende arbejds løn sig kun at beløbe sig til 4,83 kr. pr. enhed, så det var i virkelighed et fantastisk strålende resultat Jetsmark-arbejderne præsterede. Disse arbejdere,

som en enkelt avis tidligere så hånligt havde kaldt ”Roearbejdere”, kunne næsten gå lige ind fra ”Roemarken”, og ved akkordarbejde på cykelstelfabrikken tjene 340 kr. på en uge, hvilket var særdeles flot i betragtning af at den normale ugeløn for en industriarbejder var 200 kr.

De i forvejen eksisterende danske cykelfabriker brød sig selvsagt ikke om den nye konkurrent, og i september tog man skridt til indgåelse af et bemærkelsesværdigt samarbejde. Den store danske cykelfabrik i Odense, Smith & Co, indgik i et nært samarbejde, om ikke ligefrem overtagelse, af størsteparten af den danske cykelproduktion, og den derved muliggjorte ekspansion rimeliggjorde måske udsagnet, der nu fremførtes, nemlig at der i Danmark ikke manglede produktionskapacitet på området

Sammenslutningen havde primært til formål, at forberede branchen på en imødegåelse af den konkurrence, som man kunne forvente i et eventuelt europæisk fællesmarked. Nu i første omgang kunne det benyttes til at bearbejde Pandrup-fabrikens hovedaftagere blandt cykelgrossererne. Nu talte man jo med én mund på næsten alle leverandørers vegne. Man formoder, at der er blevet truet med lukning for den fortsatte adgang til leverancer af de danske fabrikkers mærkevare-cykler, såfremt man fortsatte med at aftage Pandrup-stellene, som cykelhandlerne selv færdigsamlede med hjul, sadel m.m. I hvert fald strømmede det pludselig ind med ordreannulleringer til Diness fra alle de cykelhandlere, der ugen før var vildt begejstrede for Pandrup-cyklerne og bare ønskede at forøge deres ordrer. I november måtte Pandrup-fabrikken træde til afskedigelse af 10 mand, og gå i gang med at undersøge optagelse af evt. andre produktionsgrene.

Cykelfabrikens helt uventede afsætningsvanskeligheder viste sig meget vanskelige at overvinde. Den store goodwill, man havde mødt fra cykelgrossisterne og cykelhandlerne side ved fabrikens indvielse, var nu pludseligt og helt uforståeligt afløst af ordreannulleringer. Til trods for meget konkurrencedygtige tilbud fra Pandrup-fabrikken, viste det sig, at cykelbranchen i høj grad var afhængig af de store fabrikker. Fra flere sider, ikke mindst fra fagforeningsside, var man imidlertid indstillet på, at virksomheden i Pandrup ikke måtte give op. Her var tale om et vigtigt forsøg på at placere nye virksomheder i et område med meget stor arbejdsløshed, og skulle det lykkes at skabe en fremtid for de mange arbejdsløse, måtte forsøget ikke kuldsejle.

De Samvirkende Fagforbund lagde også hovederne i blød. Man betragtede cykelfabrikens vanskeligheder som et regulært mordforsøg fra den bestående industri, der ikke ønskede konkurrence påført fra små virksomheder med statsstøtte. De Samvirkende Fagforbund dannede i al hemmelighed et handelsselskab med det formål at skaffe fagforeningernes medlemmer forbrugsvarer til favørpris. Det nystartede selskab hed Contractor, og det havde hovedkontor på Rosenørns Allé i København, men alle fagforeningskontorer rundt i hele landet skulle fungere som underafdelinger, dvs. ordreoptagelseskontorer. Som første varetildning til fagforeningsmedlemmerne ville man lægge ud med en meget billig kvalitetsbørnecykel, fremstillet på Pandrup-fabrikken. I første omgang afgav Contractor ordre på 100 cykler ugentligt i foreløbigt to år. Da der hvert år sælges 25-30.000 børnecykler her i landet, og da en stor del af disse antageligt blev aftaget af folk, der var medlemmer af en fagforening, regnede man med, at produktionen hurtigt ville kunne stige, og måske i løbet af et par år nå helt op på 15-20.000 stk. årligt.

Ordren på en sådan cykel skulle blot afgives på fagforeningskontoret, der videregav den til handelsselskabet i København, hvorefter cyklen ville blive afsendt direkte fra fabrikken til køberen. Det blev på denne måde første gang herhjemme, at man ved salg til en forbruger gik helt uden om både grossist- og detailhandlerledet, men samtidigt sikrede man 11 Jetsmark-arbejdere fortsat beskæftigelse. Erhvervschef Steen-Jørgensen sagde til Aalborg Amtstidende den 17. marts 1958:

Det er klart, at der også i Pandrup er erhvervsfolk, der normalt ikke er tilhængere af en fremgangsmåde som vor, men vi tænker først og fremmest på beskæftigelsen i kommunen. Kan vi ikke få større beskæftigelse gennem det private initiativ, må vi få det på anden måde. Da vi i sin tid skulle interessere industrien for vore problemer, skrev vi til 85 af vore største virksomheder, men kun

tre gad svare, og disse tre beklagede alle, at tiden ikke var til den slags. I øvrigt er princippet i vor afsætning til Contractor, og dette firmas videresalg ved kontrolstederne, nøjagtigt det samme, som gennem den sidste menneskealder har været praktiseret af brugsforeningerne, slutter erhvervschefen.

Salget af børnecykler skulle kun være en begyndelse; de ville senere, så hurtigt aftalerne kunne indgås, blive efterfulgt af et tilsvarende salg af barnevogne, køleskabe, fjernsynsapparater, knallerter, og mange andre artikler, som netop fagforeningsmedlemmer er storaftagere af.

Den borgerlige Aalborg Stiftstidende skrev 9. marts bl.a.:

Det er især fra socialdemokratisk side der kaldes til aktion imod arbejdsløsheden. Sådant set meget logisk. Det er socialdemokratiets politik med store skatter og tvangslån, der bærer en væsentlig del af ansvaret for den store arbejdsløshed, fordi denne politik berøver erhvervslivet den kapital, ved hjælp af hvilken det skulle investere og dermed skaffe nye beskæftigelsesmuligheder. Også af en anden grund er det naturligt, at man er så aktiv fra socialdemokratisk side, eftersom det er arbejderne, der gennem arbejdsløshed må bære den tunge byrde af denne politik. Og da arbejdernes ledere ikke kan eller vil indrømme nødvendigheden af at ændre signaler og dermed tage fat, fat på ondet ved dets rod, sættes der ind over for følgerne. - - Imidlertid må man være klar over – og det siges også fra socialdemokratiets side at det ér man; at der ikke kan nås resultater der betyder noget, dersom man ikke får det private erhvervsliv med. Jamen, så er det da en meget uklog, direkte ødelæggende metode, at man når det drejer sig om afsætning af produkter fra et foretagende, hvis placering i en arbejdsløshedsø understreges, prøver at spænde en del af det private erhvervsliv af, nemlig handelen. Det vil skade afsætningen af industriens produkter indtil ødelæggelse, dersom den ikke kunne benytte handelens folk, der har gjort salg til deres livsopgave.

Den indsats som skal gøres over for arbejdsløsheden, skal ikke gøres ved at nogle kommer i arbejde det ene sted, men gør andre arbejdsløse det andet. Det skal være noget positivt, der sættes ind på nyskabelse, og ikke ved indirekte at lægge bestående samfundsfunktioner for had!

Cykelbranchen søgte straks foretræde for statsminister H.C. Hansen, minister for udenrigsøkonomi Jens Otto Krag og økonomiminister Bertel Dahlgaard for at udvirke, at leveringsaftalen mellem Pandrup-fabrikken og Contractor blev annulleret. Men man nøjedes ikke hermed. Man lagde pres på Pandrup-fabrikkenes råvareleverandører, så disse så sig nødsaget til at annullere ordrer som de allerede havde bekræftet. Flere råvareleverandører skrev direkte, at de måtte annullere ordren, da de var blevet truet hertil fra anden side. Cykelfabrikantforeningens formand erkendte den indirekte boykot i interviews i flere dagblade, men undskyldte sig med, at der var for mange cykelfabriker i Danmark, og at statslånet på 85.000 kr. var givet under forkerte forudsætninger, idet det kun burde være givet til en virksomhed inden for en industrigren med manglende leveringsevne. Til Jyllands Posten udtalte fabrikanten:

Boykot er jo forbudt, men der er jo så mange måder at reagere på. Er der noget at sige til, at de der bliver trådt på halen siger miiav? Vi synes ikke at loven er respekteret, ved at der er givet statslån til Pandrup-fabrikken efter AØ-loven, og vi vil ikke stiltiende se på den hjælp, som nu gives Diness fra fagforeningerne. Derfor protesterer vi!

Ny Tid skrev:

Her er det nemlig det frie initiativ indenfor erhvervslivet, der er knægtet, ikke af de fæle socialdemokrater eller af staten, men derimod af en mægtig virksomhed, der ikke tåler konkurrence på markedet!

Fotos fra cykelstelsfabrikken. Her kom ufaglærte arbejdsmænd direkte ind og udskiftede skovlen med industriens maskiner uden at blinke, men de kunne også på akkord tjene en ugeløn på 340 kr. mod den normale løn for den faglærte på kun 200 kr. Det endeløse stålband vales til cykelfølge af den ufaglærte. Manden med piben er fabrikanten, ingeniør E. Diness, der svejser en cykelfælg i november 1956. Privatfotos.

Den store danske cykelfabrik i Odense, Smith & Co, formåede ikke blot at få cykelgrossererne til at annullere deres ordrer, men også at stoppe alle leverancer fra danske stålørsløseleverandører til Pandrup. Også de store tyske leverandører beklagede, at de ikke kunne levere mere. Det kommunistiske dagblad Land & Folk bemærkede, at Smith & Co igennem sin egentlige bagmand, direktøren for A/S Skandinavisk Motor Compagni, og dennes forbindelse til Folkevognsfabrikken i Tyskland, havde en indirekte forbindelse til de tyske stålleverandører, som Pandrup-fabrikken nok ikke kunne stikke.

Sagen vakte enorm opsigt over det ganske land; aviserne skrev spalte op og spalte ned, hvor alle sagens aspekter blev vendt og drejet og den 13. marts 1958 rejste den kommunistiske folketingsmand Aksel Larsen spørgsmålet derom overfor handelsminister Kjeld Philip. Spørgsmålet lød: *"Vil handelsministeren foranledige, at monopoltilsynet optager den igangsatte materialeboykot af cykelfabrikken i Pandrup til behandling?"*

Redaktør C. Nørrelykke, Jetsmark Kommunes meget forstående ven på Vendsyssel Tidende, skrev 14. marts 1958 en lang og meget grundig redegørelse for hele sagens forløb i sin avis, og stillede bl.a. spørgsmålstegn ved cykelfabrikantforeningens krav om, at det skulle være en forudsætning for statslån til nye virksomheder, at disse ikke måtte kunne påføre andre virksomheder konkurrence og tab, og efterlyste positiv medvirken fra industriens side ved at lægge filialer ud i arbejdsløshedsområderne. Redaktør Nørrelykke sidestillede industriens krav om betingelser for nye virksomheders adgang til statslån, med indeklemte husmænds fratagelse af retten til erhvervelse af tillægsgjord, og påpegede industriens moralske ansvar for medvirken til afskaffelse af arbejdsløshedsområderne ved at lægge filialer ud.

Også i denne sag lod den allestedsværende KAY sin røst høre. Den 28. marts 1958 stod der at læse i Pandrup-Kaas Avis:

Ved påsketid jeg sætte vil min Pegasus på græs
og møde våren på en lille cykel fra Diness.

Det burde alle gøre, for man finder ingensteds
så fin en racer som en lille cykel fra Diness.

En dame mangler kaffebønner. Tingeling! Ekspres
bliver de leveret på en lille cykel fra Diness.

Hr. dyredoktor Madsen, som kurerer får og gæs
sku' passe praksis på en lille cykel fra Diness.

Og Toftegårds forpagter kunne vise sand nobless
og ta' til bridge på en lille cykel fra Diness.

Lad bilen stå, du travle mand med jaw og nervepres,
og nyd naturen på en lille cykel fra Diness.

O Steffensen, o du, som trækker væddeløbets læs,
hold op med heste, prøv en lille cykel fra Diness.

Da vil vi se Steen-Jør'n sen være rigtig i sit es,
når alle kører på en lille cykel fra Diness.

Cykelfabrikkens vanskeligheder resulterede i første omgang i en akkord, som efter nogen tid blev ændret til en tvangsakkord på krav fra en enkelt kreditor, et stort Odense-firma, men

vanskelighederne med råvaretilførslen gjorde det umuligt for Diness at overholde akkorden. Selv om regeringen forsøgte at presse levering af stålrør fra Øst-Tyskland hurtigt igennem, lykkedes det ikke i tide: på dato og klokkeslæt blev der indgivet konkursbegæring, og Diness måtte lukke og slukke.

Hele den spegede sag omkring cykelstelfabrikken fik et litterært efterspil, da forfatteren Hans Jørgen Lembourn i (1958) 1962 skrev sin satiriske skæmteroman ”Grev Frederik eller Den bedste af alle verdener”, hvor cykelstelfabrikken i skikkelse af en knallertfabrik, og selskabet Contractor omdøbt til Kooperativt Fælles Køb, forkortet KOFÆKØB, i et kapitel gennemlever hele sagsforløbet. Her udtaler en af romanens gennemgående figurer:

... af denne triste historie kan man lære, at når selv fagforeningerne optræder kapitalistisk, så går alt hurtigt galt. Det var åbenbart for enhver, at jeg for en enkelt vares vedkommende, var meget nær ved at skabe den bedste af alle sociale situationer...

Fjernsynsfabrikken i Pandrup

I juli måned i 1958 modtog erhvervskontoret en henvendelse fra et handelsfirma i København, der hed Tepanco. Direktøren Aage Kierkegaard havde tegnet kontrakt på at skulle levere 10.000 fjernsynsapparater over en toårig periode til Samkøb, der var et nystartet og fagforeningsejet selskab. Samkøb var opstået på ruinerne af det kuldsejlede selskab Contractor, der som ovenfor nævnt også en periode havde været aftager af produkterne fra cykelstelfabrikken. Contractor var gået konkurs samtidigt med cykelstelfabrikken og var nu helt ude af billedet. Fagforbundene var dog så optaget af ideen, der lå bag, nemlig at skabe et handelsfirma, der ved store samlede indkøb af cykler, knallerter, køleskabe og fjernsynsapparater kunne tilbyde fagforeningsmedlemmerne disse varige forbrugsgoder uden om de sædvanlige salgskanaler, og dermed også til en uhørt lav pris. Fagforeningskontorerne skulle ligesom i Contractors tilfælde optræde som ubetalte formidlere.

Derfor havde Dansk Arbejdsmandsforbund, Kvindeligt Arbejderforbund, Dansk Slagteriarbejderforbund, Tobaksarbejderforbundet, Dansk Skrædderforbund, Dansk Tekstilarbejderforbund samt Bogbinderi- og Kartonnagearbejderforbundet stiftet Samkøb med en aktiekapital på 300.000 kr.. Et halvt år efter stiftelsen udvidedes aktiekapitalen til 920.000 kr. – aktierne ejedes af de nævnte fagforbund og af Arbejdernes Landsbank.

Ideen med Samkøb var som nævnt, at selskabet ved optagelse af ordrer i fagforeningskontorerne, skulle kunne skaffe den danske arbejder gode varer meget billigere end de ellers kunne købe dem i den private detailhandel. Varerne skulle forudbetales; kontant betaling, og kunne efter en kort leveringstid afhentes på fagforeningskontoret, hvortil de blev sendt direkte fra fabrikkerne.

Tepanco så her en chance, og afgav et tilbud, der nu var accepteret: 10.000 fjernsynsapparater løbende leveret over 24 måneder. Tepanco havde indgået aftale med Arel-fabrikkerne i Belgien om levering af komponenterne og med Philips i Holland om billedrør. Man skulle nu bare finde frem til et lokale, hvor samleproduktionen kunne finde sted, til den nødvendige arbejdskraft og til en leverandør af kabinetterne, men det hastede. Det hastede meget!

Netop ugen forud havde vi i Pandrup fuldført opførelsen af tæppefabrikken. Kun én måned og atten dage efter underskrivelsen af entreprisekontrakten med de vakse Pandrup-håndværkere, kunne bygningen afleveres klar til indflytning. Det var virkelig et tempo, der tiltalte folkene fra Tepanco. Kunne man gentage en sådan hasteopførelse, var firmaet villig til at lægge virksomheden i Pandrup. Det lokale byggekonsortium, der havde opført tæppefabrikken måtte i gang igen. Man havde håbet at kunne få flere med til at dele risikoen, men tiden var så knap, at der ikke var tid til at afvente, at

Fjernsynsfabrikken i Pandrup blev i 1958 bygget i lyn tempo, "Pandrup-tempo". Øverst ses Falck, der hjalp med at montere gitterspærerne. I midten ses håndværkere og investorer, der andægtigt lytter til sognerådsformandens ved rejsegildet, og nederst ses fabrikken med flagalle ved indvielsen. Privatfotos.

de nølende kunne tage en beslutning, så det blev de samme, der måtte løbe risikoen igen. Men håndværkerne var jo altså også de samme, og de viste igen, at de til enhver tid kunne gøre sig fortjent til titlen som Danmarksmestre i opførelse af industribygninger i rekordtempo. Kun otte uger efter det første spadestik, var de første fjernsynsmodtagere færdigproduceret i de nye lokaler.

Virksomheden blev ledet af Aksel M. Ludvigsen, en tidligere udlandsdanser, der i mange år havde optrådt som sælger af bl.a. flyvemaskiner og våben på verdensmarkedet. Han havde handlet over hele verden, men havde mistet hele sin formue ved socialiseringen i Ægypten, hvor han dengang boede, men hans venskab med direktør Kierkegaard, Tepanco, havde skaffet ham stillingen. Teknisk chef var en belgisk ingeniør, monsieur Meire, der var udstationeret af Arel-fabrikken. Fra starten bestod arbejderstaben af 20 ufaglærte arbejdsmænd, der uden det fjerneste kendskab til TV-teknik, endsige lodning af ledninger og komponenter, efter en lynhurtig omskoling, der hovedsageligt bestod af et lodde-kursus, kunne indgå i produktionen; fingernemme, lærevillige, interesserede, med lyst og energi, og lykkelige for at få arbejde!

Der blev kommunikeret på fingersprog med den belgiske ingeniør. Blev det rigtig teknisk og vanskeligt, måtte det foregå på engelsk eller fransk med direktør Ludvigsen som tolk. Lagerchefen havde nogen erfaring fra et tidligere job som værkfører i København; han var eneste radiomekaniker. En ung elektriker blev hurtigt oplært til at reparere TV-apparaterne, og han fik som medhjælp en arbejdsmand, der i sin fritid havde fusket med reparation af radioapparater.

Kabinetterne blev fremstillet af en nystiftet virksomhed, Pandrup Træindustri, der blev stablet på benene i ekspresfart af dyrlægen og hans arkitekt søn. De rykkede ind i snævre værksteder, hvor firmaet Jysk Formfineer havde fremstillet skolemøbler i samarbejde med stål møbelfabrikken LET i Børglum. Virksomheden, som var den første man havde trukket til Pandrup efter arbejdsløshedsstøttelovene var vedtaget, var desværre gået konkurs, men nu blev den fallerede fabrikant så værkfører i den nye virksomhed i sine egne tidligere lokaler. Pladsen var alt for lille; hver gang man havde 6 kabinetter færdige, måtte man sende en mand af sted med dem på en trækvogn, for man kunne simpelthen ikke huse dem. Snart måtte man sprede fabrikationen ud på flere håndværker-værksteder – til Knud Hougaard Andersen i Korsgade, der i en fart udvidede sit værksted til formålet, og til Vilhelm Larsen i Kaas. Efter at cykelstelfabrikken var kvalt og helt ude af sine lokaler, rykkede Pandrup Træindustri ind her, og så blev der produceret kabinetter!

Efter en kort, men grundig oplæring kom kvinder fra egnen i beskæftigelse på fjernsynsfabrikken som loddedamer. Privatfoto.

Som et led i den grundige kvalitetskontrol indgik alle billedrør i en grundig praktisk afprøvning inden monteringen. Her prøvestanden for afprøvningen. Privatfoto.

Alt var gået glat og fint; en flyvende start! Byggeri, indretning, arbejdskraft, omskoling – alt var forløbet uden problemer. Men da Pandrup-Kaas afdelingen af Dansk Arbejdsmandsforbund i januar havde kvartårlig generalforsamling vedtog man på formanden Alfred Søborgs forslag en protestskrivelse rettet til sognerådet og erhvervsrådet. Man var utilfreds med, at der på fjernsynsfabrikken var ansat et antal unge ugifte medlemmer af forbundet. Dem forlangte man udskiftet med ældre, gifte familieforsørgere, og stillede krav om, at der ved fremtidige nyansættelser kun måtte ansættes arbejdskraft, der var anvist af fagforeningen.

Det var et krav som virksomheden naturligvis måtte afvise, og selv om Alfred Søborg rasede, måtte han affinde sig og trøste sig med, at det netop nu så ud til, at hans anstrengelser for at skaffe Jetsmark-arbejdere sæsonarbejde på Grønland, nu endelig så ud til at lykkes. Sommeren før var det lykkedes at få 20 mand derop, og for den kommende sæson så det ud til at blive plads til 40 eller 50.

Men som nævnt gik alt andet fint og glat på fabrikken; alle arbejdede målbevidst og uhyre flittigt på at producere for fuld kraft. Toldvæsenet måtte med mellemrum oprette ”toldstation” på Pandrup Jernbanestation, når der kom fjernsynskomponenter og billedrør fra Holland og Belgien, afsendt i forseglede jernbanevogne direkte til vigesporet ved siden af ”svinefolden” på Pandrup Station.

Færdige AREL tv-apparater fra Tepanco fjernsynsfabrikken i Pandrup. Privatfoto.

De første seks måneder var gået, men pludseligt en onsdag aften ved fyraftenstid blev alle arbejdere bedt om at blive. Direktøren havde en meddelelse! Direktør Ludvigsen kom så og sagde, at han desværre ikke kunne sige noget. Alle ville få udbetalt løn til og med dato, men ingen skulle møde på arbejde næste dag, og ingen skulle møde, før de hørte nærmere! – Og så tog direktøren og Pandrups nye erhvervschef H.C. Steen-Jørgensen ruteflyet til København!

Eventyret omkring SAMKØB var nu også brudt sammen. Fagforeningernes salg havde slet ikke stået mål med forventningerne og med de forpligtelser selskabet havde indgået med sine leverandører. Man havde bl.a. placeret en ordre på ikke færre end 15.000 knallerter hos knallertfabrikken i Skulderløse, og ved siden af den store fjernsynsordre til Tepanco i Pandrup havde man også afgivet store ordrer på fjernsynsapparater hos Jensen Television og køleskabe fra Danmax. De to millioner kunder, nemlig alle de organiserede arbejdere og deres familier, som man få måneder tidligere havde erklæret at have, var ikke sådan at få ud at starthullerne i den fart, man havde regnet med. De store kontraktlige indkøb, som man havde forpligtet sig til, var alt for store, og man forsøgte nu at snyde sig uden om. For Pandrup fjernsynenes vedkommende, forsøgte man at annullere hele ordren under foregivende af, at apparaternes kvalitet ikke var i orden.

20 mand på fjernsynsfabrikken og 30 mand på kabinetterne var blevet arbejdsløse. På knallertfabrikken i Skulderløse stod 80 mand på gaden, og ligeledes hos Danmax og Jensen Television. Alle landets aviser fulgte sagen om den store likvidation med de store milliontab. Man lugtede skandale, og mente at jalousi mellem fagforeninger for ufaglærte og fagforeninger for faglærte samt indblanding fra Arbejdernes Landsbank var årsagen.

Vendsyssel Tidende skrev i en leder 17.april 1959:

... hvorvidt et regeringsindgreb i forbindelse med fjernsynsfabrikken i Pandrup vil kunne ventes, står endnu ikke helt klart, men meget tyder herpå. Allerede for en uges tid siden blev det fra regeringsside antydnet, at spørgsmålet om fabrikken i Pandrup måtte løses snarest og på en heldig måde, men når der ikke er grebet ind skyldes det formentlig dels striden inden for fagbevægelsen, dels den omstændighed, at folk bag blandt andet Nordjyllands-planen ikke har ønsket regeringsindgreb til fordel for Pandrup, idet de mener at et sådant indgreb vil være til ubodelig skade for egnsudviklingsplanerne. Så hellere ofre det, som man møjsommeligt har bygget op i Pandrup. En mand som arbejds- og boligminister Kaj Bundvad er imidlertid klar over, at det med hensyn til Jetsmark kommune gælder andet og mere end nogle små virksomheder der beskæftiger et halvt hundrede mennesker, ja, at det meget let kan betyde enten eller, når talen er om egnsudvikling, og hvad dermed følger.

I øvrigt kunne Pandrup fabrikken tilbagevise Samkøbs påstand om apparaternes dårlige kvalitet. Det skete ved at fremsende en afprøvningsrapport fra Teknologisk Institut, der absolut ikke kunne støtte Samkøbs påstande. Men Tepanco måtte træde i likvidation, da den løbende ordre på de 10.000 fjernsynsapparater til Samkøb brat var stoppet. På dette tidspunkt var der heraf kun leveret 2.000 stk., og heraf henstod halvdelen usolgte på Samkøbs lager.

De halvt hundrede mennesker, der havde været beskæftiget ved produktionen i Pandrup, var pludseligt arbejdsløse. Aalborg Amtstidende havde 26. april 1959 en snak med en af disse, Markus Kjeldsen, der havde været lagerforvalter på Tepanco:

... det er trist at gå her hjemme hele dagen uden at have noget særligt at rive i. Skal man til at gå alt for længe, er det ikke til at holde ud. For slet ikke at tale om det økonomiske. Man kan måske nok en tid klare sig for 100 kr. om ugen, men fortsætter det ret længe, bliver det svært at klare situationen. – Vi håber alle, at det kommer til at gå godt med fabrikken igen. Det er en dejlig virksomhed at arbejde på. Vi på landet er måske ikke så forvante, men vi har på fabrikken fundet rigtig gode forhold; med et skab til hver arbejder, med baderum og med en gratis kop kaffe hver dag, og først og sidst: flinke folk i ledelsen der altid er imødekommende. Så godt som hver dag siden påske har jeg været ude på fabrikken, for at høre om der var noget nyt om genoptagelse af produktionen. Vi håber alle at det bliver alvor nu, så vi kan komme i gang igen. Hele styrken, på nær to der har fået arbejde andet sted, er klar til at tage fat på en frisk!

Den 1. august 1959 kunne man atter hæve likvidationen, og produktionen var allerede et par dage forinden sat i gang igen. Alle kreditorer fik hele deres tilgodehavende og endda med renter. Samkøb var ude af billedet, men i stedet havde Tepanco indgået aftale med FDB og flere større grossister inden for branchen. Midt i sommervarmen i juli måned lancerede FDB og FDBs stormagasin Stilman Pandrup-fjernsyn med fuld garanti og service, og til kun 1.285 kr., hvilket var markedets absolut billigste.

FDB havde ikke tidligere beskæftiget sig med salg af fjernsynsapparater, og specialbranchen så naturligvis meget misbilligende på denne nye konkurrent. I Aalborg lagde en kreds af ni fjernsynsforhandlere den tidligere så hadske indbyrdes konkurrence på hylden, og fandt hinanden i et nyt samarbejde, der alene gik ud på at tilbagevise denne nye konkurrent. Ad forskellige kanaler hos grossisterne opkøbte de et antal Arel-fjernsyn fra Pandrupfabrikken og udbød dem nu i kæmpe helsides fællesannoncer til kun 995 kr., og oplyste samtidigt, at skønt dette apparat var af en særlig konstruktion, der egentlig berettigede det til at ligge i en høj prisklasse, ønskede man at gøre det til et "folkefjernsyn" – derfor den lave pris!

Af hensyn til storkunden FDB, der stadig holdt den aftalte pris, lukkede Pandrup-fabrikken for alle leverancer gennem grossisterne til Aalborg-forretningerne, der altså til trods for den "berettigede høje prisklasse" solgte apparaterne til 80 kr. under indkøbspris. Efterhånden som det

nu blev umuligt for Aalborg-forretningerne at fremskaffe yderligere apparater, samtidigt med at de så deres nye konkurrent fortsætte uforknytt, skiftede man nu helt taktik. De måtte jo melde udsolgt, men det sidste apparat, man havde tilbage, udstillede man helt demonteret, så man herpå kunne demonstrere for kunderne, hvorfor man nu måtte ophøre forhandlingen. ”Folkefjernsynet” havde desværre vist sig at være af en så dårlig kvalitet, at man ikke kunne forsvare at sælge dem, ”men vi kan i stedet anbefale disse meget mere kendte fabrikater i en langt bedre kvalitet, og til en pris der såmænd ikke er så farligt meget højere!”

Og alt imens solgtes der TV-apparater i Nordjylland som aldrig før. Folk, der dengang var beskæftiget ved stormagasinet Stilman på Bispensgade i Aalborg, kan endnu henført berette om det salgseventyr, man oplevede; hvor dekoratørerne næsten hver dag måtte pynte vinduerne om, fordi de var blevet ribbet for udstillede Arel-apparater.

Man fremstillede nu to slags fjernsyn under tre forskellige navne på Pandrup-fabrikken: AREL, TEPA og LUMA. Arel var det oprindelige belgiske mærke, Tepa var et andet navn for det samme apparat til salg gennem grossisterne. Det var et dansk navn; en forkortelse af fabrikkens navn. Det senere tilkommende LUMA apparat, var lavet specielt til Kooperationen især i Sverige, og det skulle være helt på højde med de bedste mærker på markedet.

Fabrikken kørte nu på fuld kraft for at dække efterspørgslen, og hele arbejdsstyrken havde i perioder en arbejdsdag på 12 timer, så der blev tjent penge! Imidlertid kunne importørerne af de kendte store udenlandske mærker ikke bare sidde og se på, at den nordjyske priskrig bredte sig ud over hele landet, og helt udelukkede dem fra markedet, så de måtte jo reagere, og selv blande sig i krigen. Snart rasede den ”totale krig” på fjernsynsmarkedet. Fortjenesten til både forhandler og fabrikant dalede og dalede, og da man nåede til vinteren og foråret 1962, var det slet ikke morsomt længere.

A/S Tepanco i København, som ejede fabrikken i Pandrup, fandt en fortsat produktion urentabel. De lukkede og slukkede og trak sig tilbage med en glimrende fortjeneste. Snart stod bygningerne tomme, og en række arbejdere, der på de 4 år var blevet komplet forvandlet, fra ufaglært arbejdskraft, ”roearbejdere”, der kun kunne drømme om en fremtid med en skovl eller hakke i hånden, til nu særdeles habile og effektive elektroniske montagearbejdere, men desværre nu igen arbejdsløse som før!

Dagbladet B.T. skrev 26. maj 1962:

... der er bitterhed i Jetsmark over industriudflytningen fra København. Landsdelen nord for Limfjorden har stadig 2500 ufaglærte mænd uden fast beskæftigelse. Den sidste statistik fra 1960, viser en arbejdsløshedsprocent på ikke under 37. Erhvervschef Steen-Jørgensen, Pandrup, siger: ”I praksis grupperer de nye industrier sig alligevel omkring hovedstaden – og de mangler stadig arbejdskraft der. Til os siger man: Hvorfor flytter de arbejdsløse ikke? – Men hvor skulle de flytte hen? Hvordan skulle de få en lejlighed? Og hvem skulle købe deres huse her? Folk bliver boende nord for Limfjorden, fordi de hører til her. De nye industrier der kommer her, vil finde en mere stabil arbejdskraft end nogen andre steder. Problemet ”flakkeri på arbejdsmarkedet” kendes ikke; her bliver folk hvor de er, og de er parate til at tage fat – nu!

Det lokale konsortium, der i 1958 havde opført fabriksbygningen og lejet den ud til fjernsynsfabrikken, kunne udbyde den til salg eller leje nu fire år senere. 700 kvadratmeter værkstedshal, kontorer og kantine var til salg for 160.000 kr. En tilsvarende bygning i et traditionelt københavnsk industrikvarter ville koste langt over en halv million kr., og i tilgift kunne køberen her garanteres arbejdskraft i næsten ubegrænsede mængder, og hvis køberens produktionsplan krævede specialoplæring, var det nødvendige antal arbejdere straks parate til at lade sig omskole og til at dygtiggøre sig.

Det skete mange andre ting i Jetsmark Kommune på denne tid. Her ses vognmand Edmund Clausen med et læs madrasser fra Pandrup Boligmontering i 1960. Under forretningen på Stationsvej havde Gunner Christensen et møbelpolsterværksted, hvor der også blev fabrikeret madrasser i stor skala. Privatfoto.

Fortsat kamp på mange fronter

Vi havde virkelig fået held med at henlede hele landets opmærksomhed på arbejdsløshedsspørgsmålet, og måske som følge heraf flyttede i efteråret 1958 Den Sociale Højskole et hold elevers undervisning til Jetsmark en periode. Under ledelse af lektor og sociolog dr.scient.soc. Erik Høgh indlogeredes eleverne på Pandrup Kro. Herfra drog de ud og foretog interviews med ikke færre end 203 tilfældigt udvalgte arbejderfamilier, næsten alle ufaglærte.

Den spørgeskemaundersøgelse, som erhvervskontoret tidligere havde foretaget med udsendelse af skemaer til samtlige arbejderhjem, resulterede bl.a. i, at man i efteråret 1958 kunne knytte kontakt mellem fabrikant E. Reinhold, der havde en handskefabrik i Søborg, København, og fru Else Møller-Jensen, gift med lærer Aage Møller-Jensen, Pandrup. Hvis man lokalt kunne finde et antal damer der var interesserede i at sy handsker som hjemmeindustri, ville fabrikanten stille materialer, skind, nål og tråd til rådighed, og afsætte de færdige handsker. Fru Møller-Jensen påtog sig at instruere og oplære kvinderne, at stå for kvalitetskontrollen og fremsendelsen af handskerne til København. Meget hurtigt var 16 damer oplært og i gang med produktionen, og man håbede senere at kunne udvide til i alt 40 damer

Erhvervschef Steen-Jørgensen kæmpede til stadighed, og – efter den kraftige kritik fra fagforeningen og fra sognerådsmedlemmerne fra kommunens søndre del – efterhånden udelukkende

for at finde virksomheder til placering i Kaas-området. Sidst på året 1958 lykkedes det med økonomisk støtte fra et antal Kaas-borgere, at etablere en produktion af kølediske i det gamle Kaas Forsamlingshus ved Langgade. Desværre ramtes virksomheden allerede i februar 1959 af en heftig ildebrand, der ødelagde fabrikken og hele varelageret. Og desværre havde virksomheden ingen driftstabsforsikring, så virksomhedens indehaver måtte lukke med et stort økonomisk tab.

Andelsvaskeriforeningerne "Vendsyssel" og "Himmerland" foreslog i februar 1959, at der opførtes endnu et stort andelsvaskeri, og på en generalforsamling i Odd-Fellow palæet i Aalborg, besluttedes det at arbejde hen imod en placering i Kaas, og der nedsattes et udvalg til at arbejde videre med sagen. Selskabet fik en velegnet grund ved Brogårdsvej på hånden. Der regnedes med et bebygget areal på 715 m², en investering på 590.000 kr. og en beskæftigelse på 20 damer i vaskeriet, en vaskerimester, en vaskeriasistent, to chauffører og to damer på kontoret. Men desværre: Der var andre, der gerne ville have sådan en virksomhed, og selv om Steen-Jørgensen og erhvervsrådet kæmpede bravt, løb Vraa af med sejren.

Da Tepanco indstillede produktionen af fjernsynsapparater i Pandrup, ophørte dermed desværre også produktionen af fjernsynskabinetter hos snedkermester Knud Hougaard i Pandrup, hos tømrermester Vilhelm Larsen i Kaas, og hos Pandrup Træindustri som dyrlæge A.V.Sørensen havde startet med sine to sønner i den tidligere cykelstelfabrik mellem Kaas og Pandrup. Her havde man imidlertid erkendt, hvilken vej vinden blæste; man havde forudset fabriksstoppet og i tide indgået aftale med kendte møbelarkitekter og kunne nu fortsætte med at producere forskellige møbler, reolarrangementer, skænke m.m., der fik en god modtagelse på hjemmemarkedet, ligesom det lykkedes at få en mindre eksport i gang til Tyskland, England og U.S.A. Arkitekt Bent Sørensen ledede produktionen og broderen erhvervsøkonom Børge Sørensen påtog sig eksportchefens rolle. Eksportafdelingen udviklede senere eksportbistand for en række mindre møbelfabrikker i Jylland.

Efter at fjernsynsfabrikken var lukket ned og flyttet bort, kom der omgående en henvendelse fra en tysk fjernsynsfabrik, der så en mulighed for, ved at tage TV-fabrikationen op igen i Pandrup, på den måde at komme ind på det danske marked, og dermed spare told ved eksport til EFTA-landene, men nu blev disse planer opgivet igen. Det skyldtes den danske regerings planer om ansøgning om optagelse i Fællesmarkedet sammen med England. Den tyske fabrik ville jo så ikke længere have nogen fortrinsstilling frem for andre tyske producenter. Det tyske foretagende måtte dog betale 4.000 kr. i "sagsomkostninger", men det gav jo ikke nogen beskæftigelse, og den store tomme fabriksbygning var stadig tom.

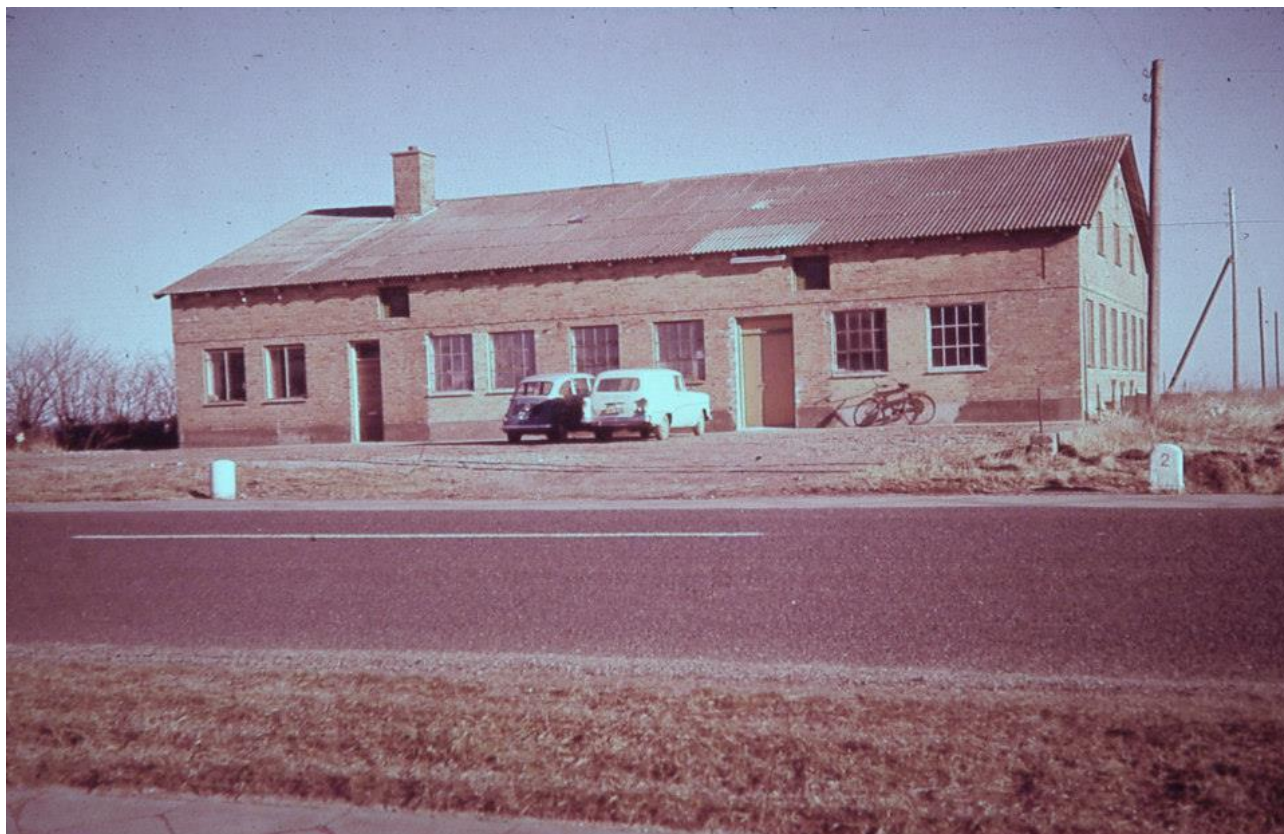
Men så i februar måned i 1963 modtog vi en henvendelse fra det velrenommerede Roskilde-firma Rias, hvis to indehavere, havde fået kontakt med den store finske koncern Wärtsiläs Solifer. I 1961-62 havde Rias forhandlet sig frem til optagelse af en licensproduktion af den finske concerns Solifer-Ripa-radiatorer, der efter planen skulle fremstilles i lejede lokaler på Sjælland. Man havde allerede inden forhandlingerne var afsluttet præsteret at sælge et større antal radiatorer til det danske marked, og pressede på for hurtig igangsætning af produktionen. Foruden radiatorerne overvejedes det også at starte en licensproduktion af samme firmas hængsler, der var en helt ny konstruktion, meget hurtigere at montere end de dengang almindelige Hamborg-hængsler. Det danske "Byggecentrum" havde netop udregnet, at man alene ved det igangværende byggeri, ville kunne spare ca. 300.000 arbejdstimer ved at skifte over til de nye hængseltyper.

Finnerne var stærkt interesseret, ikke mindst på grund af den tilsyneladende snarlige danske indtræden i Fællesmarkedet, og da de øjeblikkelige lokalemuligheder i Roskilde viste sig at være for snævre, åbnedes der for muligheden af at etablere sig i Pandrup. Ligesom forventningerne om Danmarks indtræden i Fællesmarkedet havde ødelagt et projekt for os, måtte vi nu pludselig konstatere, at da den franske general De Gaulle ved optagelsesforhandlingerne i Bruxelles, kategorisk sagde nej til dansk og engelsk optagelse i Fællesmarkedet, kom dette også til at ødelægge et projekt for os. Straks finnerne hørte om De Gaulles "nej" trak de omgående

følehornene tilbage. Det var mulighederne for eksport til det store europæiske fællesmarked, og ikke bare det beskedne danske marked, der havde gjort finnerne interesseret i det danske samarbejde, og dermed etableringen i Pandrup.

Den udpegede daglige leder af den påtænkte virksomhed, der i tillid til projektets realisering havde solgt sin bolig i Roskilde, og var flyttet til Pandrup, forsøgte at redde sit fremtidige arbejde ved at indgå aftale med finnerne. I stedet for fabrikation ville han blot oprette et salgsagentur for deres hængsler og øvrige bygningsbeslag. Selskabet skulle hedde Dansk Solifer, og det lykkedes ham at få en sjællandsk pengemand til at indtræde og sikre den tomme fjernsynsfabrik til formålet. Imidlertid viste det sig ret hurtigt, at denne løsning ikke var bæredygtig, men i stedet lykkedes det dem at gøre den københavnske bygmester S.A. Geschwendtner og arkitekt Hoff Møller, der ejede Ceny-Tag i Roskilde (der fremstillede cementtagsten), interesseret i at anlægge en filial i bygningen, og dermed fik Jetsmark igen en ny god virksomhed i den tidligere fjernsynsfabrik. Arkitekt Bent Sørensen flyttede sin tegnestue ned på fabrikken, hvor han blev daglig leder for den halve snes arbejdere, der her fik godt arbejde. De lavede et virkeligt godt produkt; så godt at Dansk Eternitfabrik nogle år senere overtog fabrikken. Desværre for at nedlægge den, viste det sig. Så var de fri for en besværlig konkurrent.

Jetsmarks eneste industribygning fra før krigen udover briketfabrikken. Den var opført til fabrikation af urkasser. Under krigen blev her savværk for det stærkt efterspurgt brændsel for gasgeneratorer til biler. Efter krigen blev bygningen anvendt til Iversen & Sørensen's Autoværksted, indtil cykelstelfabrikken rykkede ind. Derefter startede brødrene Børge og Bent Sørensen fabrikation af fjernsynskabinetter og møbler i bygningen, der senere blev anvendt til Melvin Mikkelsens Møbelfabrik. Når blot et industrihus var bygget solidt, fik det sjældent lov til at stå ledigt. Privatfoto.

Jetsmark-synspunkter i efteråret 1959

Efter at man havde drøftet statsministerens bryllup med Helle Virkner færdig, var beskæftigelsesproblemerne og de nye virksomheder igen det helt overordnede samtaleemne blandt alle i kommunen, og synspunkterne var mangfoldige. Snart lod man sig rive med af begejstringen og optimismen, når der dukkede rygter op om nye forestående industriprojekter, for straks efter, når disse rygter blev aflivet, at synke ned i depression og negativitet. Den skuffede forventning blev lynhurtigt ændret til sladder og nedgørelse af alt og alle. Alle, der vovede at fremkomme med positive synspunkter om kommunens muligheder, måtte finde sig i, at disse udtalelser blev vendt og drejet, fremhævet og forgyldt, eller sværtet til og trampet på. Mange var sande mestre i at fordreje et udsagn en lille bitte smule; bare nogle ganske få grader, hvorved der var dannet basis for at et helt nyt rygte, straks kunne starte en ødelæggende kampagne mod alle fornuftige tiltag!

Sådan noget som placeringen af en evt. ny virksomhed kunne give anledning til timelange drøftelser om, hvorfor det netop skulle være i den ende af kommunen, og hvorfor ikke hellere købe grunden af ham eller ham?

Selv kommunens nys sognerådsformand, Chr. Andersen, Skotøjslageret, fik ørene i maskinen, da han på et møde i Kaas vovede at påstå, at den tryghed fagforeningerne skabte for sine medlemmer, var med til at nedbryde initiativet blandt de samme medlemmer:

... Når man ser hvordan tilbøjeligheden til at beskæftige unge piger på de nye virksomheder breder sig på bekostning af familieforsørgere, bliver man klar over, at vi ikke er inde på den rette vej. Det rigtige må være at afstive eksisterende virksomheder ved, gerne gennem erhvervsrådet, at fortælle virksomhedens chef eller personale, hvad der kan gøres til ophjælpning af produktionen, og eventuelt udvidelse af arbejdsstaben. Jeg er ledet ind på disse tanker, ved at gå tilbage til første verdenskrig. Den gang fandtes ikke fagforeninger i samme grad som nu. Den tids arbejdsløse var henvist til at klare sig selv. Og det mærkelige skete: - de formåede det. Den gang fandtes alene på Røde Hede 27 slagtere. De var krejlere i den forstand, at de havde det ganske Vendsyssel som marked. Deres vogne sås overalt, hvor der var købere til kødet fra heden. Andre havde som valgsprog: "Har jeg en hest og en vogn, kan jeg altid klare mig." Derfor søgte de i en periode hvor det var småt med arbejde, at få en selv nok så ussel krikke og en vogn, og så drog de på langtur med varerne, som regel brændsel fra mosen, eller kalk fra f.eks. et kalkværk i Saltum eller Jetsmark. Det var for øvrigt betegnende for den tids mennesker, at de sjældent fandt på at gå til fattigvæsenet. Så skulle det da først være rent galt; sygdom f.eks.. - Vi har da for øvrigt virksomheder liggende i kommunen. Hvad siger man til teglværket i Pandrup? Det er købt af et udenbys firma, og firmaet ser åbenbart sin interesse i ikke at genåbne det. I hvert fald må det forbløffe mig og andre som bor i kommunen, at se f.eks. Saltum Teglværk arbejde under højtryk - og hente leret her hos os - - på samme tid som vi ligger stille! - "Dette med krikken og vognen...? spørger journalisten. "Jeg ved godt hvad De vil sige, at det ikke lader sig gøre nu om dage. Det er utvivlsomt rigtigt, at det ikke er hver mand givet, at begynde "på et eller andet", og hente succes'en derved. Men med det jeg har sagt, vil jeg kun pege på det faktiske forhold, at vi er blevet mindre initiativrige, og at skylden sandsynligvis ligger i den store betryggelse gennem blandt andet fagforening og arbejdsløshedskasse!" (fra interview i Aalborg Stiftstidende, okt. 1959).

Problemet med de unge pigers ansættelse i de nye virksomheder havde Chr. Andersens forgænger i sognerådsformandsstolen gårdejer Kr. Hollensen allerede været inde på fire år tidligere, da han havde hørt, hvordan man aflønnede de unge piger på Pandrup Tæppefabrik og på Fjernsynsfabrikken. Han forudså, at nu var det slut med at få hushjælp, da man umuligt kunne betale så høj en løn i husholdningerne eller på gårdene, og det kom jo til at passe. Dette, ligesom næsten alt muligt andet er lavet om, og ændret til ukendelighed, igennem de 50 år der er gået siden da, og hvem kan mon forestille sig, hvordan forholdene i det, der engang var Jetsmark Kommune, ser ud om bare 25 år mere.

Efterskrift

I betænkningen vedrørende arbejdsløshedsøerne i Jylland, som Arbejdsmarkedskommissionen udgav den gang i 1955, og som havde været årsagen til at alt det her beskrevne blev sat i gang, blev der i de afsluttende bemærkninger anført:

Det har været fremhævet foran, at en øget beskæftigelse i de ledighedsramte områder, ikke vil kunne tilvejebringes uden et betydeligt lokalt initiativ, den fornødne baggrund herfor vil foreligge, såfremt regeringen tiltræder de foran skitserede forslag om begunstiggelse af områderne i forskellige henseender, men kommissionen ønsker at pege på, at det muligvis ville være hensigtsmæssigt, om der blev oprettet særlige lokale, initiativtagende udvalg for de pågældende købstæder og landkommuner. For at kunne virke efter hensigten, må sådanne udvalg sammensættes på et højt plan og omfatte bl.a. de ansvarlige lokale myndigheder, de erhvervsdrivende, arbejdsorganisationerne og pengeinstitutterne; for landkommunernes vedkommende bør udvalgene oprettes amtsvis.

Dette var ordene, der inspirerede, men som samtidigt også for de gode Jetsmark borgere tegnede et billede af ”et udvalg sammensat på et højt plan”! Et så højt plan; med alle interesser repræsenterede, at vores lokale interesser højst sandsynligt ville drukne. Vi gjorde os klart, at skulle vi opnå noget, skulle vi i gang straks, længe inden de store fælles initiativudvalg kunne stables på benene.

Takket være Børge Sørensens meget tidlige orientering og hans store overtalelsesevne overfor alle os hjemme på egnen, kom Jetsmark så overrumplende hurtigt på banen, og opnåede så hurtigt og så massivt, hjulpet af en interesseret og velvillig presse, at få tegnet et så positivt billede af mulighederne i Jetsmark, at myndighederne følte sig presset til at støtte og underbygge den spæde udvikling – i starten sikkert meget mod deres vilje,

Mange gange mærkedes det, at det absolut ikke havde været meningen fra politisk og sagkyndigt hold, at Jetsmark nogen sinde skulle have nogen industri, og det samme gjaldt for alle de andre arbejdsløshedsøer. Her skulle arbejderne være nærtboende arbejdskraftreserve for de allerede eksisterende industrikvarterer i købstæderne. Men det turde man rent politisk ikke sige lige ud. I arbejdsministeriets betænkning nr. 206, står der om erhvervslokalisering bl.a. ”... *at tiltrækning af erhvervsvirksomheder ud fra snævre lokalprægede interesser, som ikke er overensstemmende med samfundsmæssige hensyn, søges modvirket...*”

Det kunne være vanskeligt, ud fra alle de smukke ord, hvormed man fra officiel side havde prist det lokale initiativ og nødvendigheden heraf, at aflæse hvad politikere og embedsmænd mente, kunne være ”*overensstemmende med samfundsmæssige hensyn*”. Rigtig mange beskæftigede sig med problemerne dengang og det har de faktisk gjort lige siden. Problemerne er blevet anskuet fra alle mulige synsvinkler. For eksempel gik Socialforskningsinstituttet i januar 1986 i gang med en undersøgelse af mulighederne for at sætte aktiviteter i gang til nedbringelse af den stadigt store arbejdsløshed. I første omgang resulterede undersøgelsen i en rapport og en anbefaling af afholdelse af en ide- og erhvervskonference, og i efteråret 1986 afholdt daværende Pandrup Kommune så en storstilet Erhvervs- og beskæftigelseskonference på Rødhus Klit Feriecenter. Her deltog en lang række folketingsmedlemmer, byråds- og amtsrådsmedlemmer, repræsentanter for fagforeninger, skolevæsen, erhvervslivet, arbejdsformidlingen, fremtidsforskere, forskningsassistenter m.fl. I den afsluttende publikation (nr. 164) fra Socialforskningsinstituttet, slås det fast, at kommunens arbejdsløshedsproblem ikke skyldtes manglende motivation og uddannelse hos den lokale arbejdskraft.

Starten blev gjort, vognen skubbet i gang – og langsomt kom den i fart. Den ene virksomhed efter den anden dukkede op. Mange forsvandt igen; mange endda meget hurtigt. De mange eksperter og økonomer i ministerierne og i pengeinstitutterne, lod sig presse af folkestemningen, af pressen, og af deres egne tidligere forblømede argumenter og udtalelser, til at yde støtte til alt for

skrøbelige projekter. Projekter, hvor idealistiske iværksættere blev hjulpet i gang med penge til produktionsapparatet, men uden at man sikrede sig at den nødvendige driftskapital var til stede. Måske presset af brancheorganisationer, der kun betragtede disse nye arbejdspladser som utidig konkurrence, forhalede man desuden udbetaling af de bevilgede lån, så den alt for spinkle egenkapital forduftede som dug for solen. Det havde man kun skuldertræk tilovers for.

Men arbejdspladser blev der trods alt skabt. Nu her mere end 50 år senere er udviklingen nået steder hen, som ingen den gang overhovedet turde drømme om. Lige som Jetsmark-arbejderne under både Første og Anden verdenskrig viste, at de havde viljen til at blive landets mest effektive tørvearbejdere, viste de nu, at de også havde viljen til at blive meget effektive industriarbejdere, direkte hentet ind fra arbejdet ved landbruget og fra tørvegraven.

Manuskript, scrapbøger og de fleste fotos til denne historie er afleveret til Egnssamlingen i Saltum / www.egnssamlingen.dk.

Den 13 meter høje Exner-skulptur VÆKST, der triumferende byder velkommen til industrikvarteret mellem Pandrup og Kaas. Det industrikvarter, der blev det håndgribelige bevis på, at ufaglærte landarbejdere med den rette ånd og lidt oplæring kan blive værdifulde arbejdere inden for både jernindustrien, den grafiske og elektroniske industri, ja, med lidt lykke og lidt held, er det vel egentlig kun energien og fantasien, der sætter grænserne! Foto 2017: Allan Vestergaard.